

KORTARS

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

2018. 06. szám

FELHÁZI ÁGNES és CSÁKI RÓBERT munkáival

MARKÓ BÉLA: Átfordítás

TÓTH LÁSZLÓ, MARNÓ JÁNOS versei

SZATHMÁRI ISTVÁN és BODNÁR LILI ANNA prózái

MÁRKUS BÉLA: Szerzetesek, betyárok, munkásörök (szülőföldem)

Az igazság soha nincs középen – Interjú Zalán Tiborral

Ára: 735 Ft
Előfizetőknek: 668 Ft
www.kortarsonline.hu

nka
Nemzeti Kulturális Alap

KORTARS 2018. 06.

CSÁKI RÓBERT, Találkozás, 2016

RAYMOND J. LUSTIG - MATTHEW DOHERTY SZÖRÉNYI LEVENTE
BRÓDY JÁNOS KÁLMÁN IMRE
DARVAS BENEDEK - ÁDÁM RITA
ZÁVADA PÉTER - SZABÓ MAGDA
FÉNYES SZABOLCS KÁLMÁN IMRE
SZÖRÉNYI LEVENTE BRÓDY JÁNOS
KÁLMÁN IMRE MOLNÁR FERENC, RODGERS
H. HAMMERSTEIN ZÁVADA PÉTER - ÁDÁM RITA
SZABÓ MAGDA - DARVAS BENEDEK SZÖRÉNYI LEVENTE
RAYMOND J. LUSTIG - MATTHEW DOHERTY BRÓDY JÁNOS
SZÖRÉNYI LEVENTE FÉNYES SZABOLCS
BRÓDY JÁNOS MOLNÁR FERENC
KÁLMÁN IMRE RODGERS
RAYMOND J. LUSTIG HAMMERSTEIN
MATTHEW DOHERTY KÁLMÁN IMRE
SZÖRÉNYI LEVENTE RAYMOND J. LUSTIG
BRÓDY JÁNOS MATTHEW DOHERTY
DARVAS BENEDEK - ÁDÁM RITA KOVÁCS ADRIÁN
ZÁVADA PÉTER - SZABÓ MAGDA GALAMBOS ATTILA
MOLNÁR FERENC, RODGERS SZERB ANTAL
HAMMERSTEIN SZERB ANTAL - KOVÁCS ADRIÁN - GALAMBOS ATTILA
FÉNYES SZABOLCS MOLNÁR FERENC
SZABOLCS RODGERS, HAMMERSTEIN
KÁLMÁN IMRE SZABÓ MAGDA - DARVAS BENEDEK - ÁDÁM RITA - ZÁVADA PÉTER - RAYMOND J. LUSTIG
DARVAS BENEDEK - ÁDÁM RITA - ZÁVADA PÉTER - SZABÓ MAGDA MATTHEW DOHERTY
SZÖRÉNYI LEVENTE - BRÓDY JÁNOS
SZERB ANTAL - KOVÁCS ADRIÁN - GALAMBOS ATTILA
RAYMOND J. LUSTIG - MATTHEW DOHERTY SZERB ANTAL

ISTVÁN, A KIRÁLY
GRÓFNŐ
LILLIOM
MARICA
SEMMEWELS
YAKA
PENDRAGON LEGENDA
TÜNDÉR LÁLA

18 | 19

TARTALOM

- 3** MARKÓ BÉLA: Átfordítás *(vers)*
- 5** SZATHMÁRI ISTVÁN: V. M. *(próza)*
- 10** TÓTH LÁSZLÓ: A Szép új világ utcában; Ádám belepis(zk)ál a teremtésbe; Mintha pengével a szembe; Ahogy beléd hatolt... *(versek)*
- 13** BODNÁR LILI ANNA: „Hallgatni arany?” *(próza)*
- 27** MARNO JÁNOS: Még jobb; A fájdalom *(versek)*
- 29** LÁZÁR BENCE ANDRÁS: Hommage; Kezdjük el; Terméssel *(versek)*
- 32** BIRÓ ZSOMBOR AURÉL: Bazaltsziget *(próza)*
- 37** BÁNFI TAMÁS: Ady fényképe – Emőd Tamás Várad című verse és a Rózsavölgyi Kiadó szerkesztőjéhez írt levele
- 41** SZIGETHY GÁBOR: Lapszemle IX.
- 44** MÁRKUS BÉLA: Szerzetesek, betyárok, munkásörök – Csárdás történetek *(szülőföldem)*
- 49** NOVOTNY TIHAMÉR: Áldott kollaboráció, avagy a festészet ünnepe – Felházi Ágnes és Csáki Róbert kiállításáról *(képzőművészet)*
- 56** Az igazság soha nincs középben: mint az inga, mozdul erre-arra – Thimár Attila interjúja Zalán Tiborral
- 63** HENDE FRUZZSINA: Médiumok Ottliknál – A (látvány)kép és a próza kölcsönhatása
- 73** MÓZES HUBA: A közreadástól a befogadásig – Dsida Jenő és az Erdélyi Helikon
- 76** BOZÓK FERENC: Kísértetek és túlvilági jelenségek Kálnoky László korai verseiben
- 79** FALUSI MÁRTON: Keményen kötöző, tündéri láncok (Márkus Béla: Szólamból szólamra)
- 88** MOLNÁR ILDIKÓ: „– szeretni így tanít a kín, Anyám!” – Gérecz Attila kritikai kiadásáról (Gérecz Attila összes művei)
- 92** HEGEDŰS IMRE JÁNOS: A Nagyúr (Falusi Márton: Halálos szótövek kertje)
- 96** KEMSEI ISTVÁN: Kiss Anna / Suhogások
- 98** KOLOZSI ORSOLYA: Spiró György / Kőbeka
- 99** CUKOR GYÖRGY: Németh Lajos / „Szigetet és mentőövet!” – Életinterjú 1986
- 101** GYURÁ CZ FERENC: Frank Füredi / A célkeresztben: Magyarország
- 103** PAYER IMRE: Szörényi László / Arany János évében – Tárcák és tanulmányok
- 104** UDVARDY ZOLTÁN: Deák László / Repkény
- 105** NAGYGÉCI KOVÁCS JÓZSEF: Acsai Roland / Szellemkócsagok
- 107** ALFÖLDY JENŐ: Turbók Attila / Búcsú jövő időben
- 109** STURM LÁSZLÓ: Tornai József / A virágos föld titkai – Válogatott versek

E számunkat FELHÁZI ÁGNES és CSÁKI RÓBERT munkáival illusztráltuk.

A borítón: FELHÁZI ÁGNES, Egyfajta kék I., 2017 (részlet) és CSÁKI RÓBERT, Gardedám, 2014 (részlet)

Kortárs-előfizetés: klikkeljen rá!

Kedves Olvasóink!

A *Kortárs* folyóirat közelebb áll önhöz, mint gondolná, csak egy karnyújtásnyira vagy inkább kézmozdulatnyira. Egy kattintással előfizetheti a Magyar Posta elektronikus standján, s egész évben az otthoni karosszékében élvezheti.

<https://eshop.posta.hu/storefront/hirlapok/m-veszet-es-kultura/kortars/prodB049926.html>

Csak egy mozdulat, hogy Ön is kortárs legyen!

KORTÁRS

Támogatók: NEMZETI KULTURÁLIS ALAP,
KORTÁRS ALAPÍTVÁNY, MAGYAR NEMZETI BANK,
EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA

Szerkesztőség:

THIMÁR ATTILA (főszerkesztő, tanulmány), thimar.kortars@gmail.com
AMBRUS LAJOS (próza), kemenesalja@gmail.com
PÉCSI GYÖRGYI (vers), pecsigy@freemail.hu
STURM LÁSZLÓ (kritika), sturml67@gmail.com
NOVOTNY TIHAMÉR (kép), prinothpa@gmail.com
KOVÁCS NÓRA (tördelőszerk.), babajaga1960@gmail.com
BORNEMISSZA ÁDÁM (olvasószerk.), bornemissza.adam@gmail.com

Lapterv: LÁSZLÓ ZSUZSI

Szerkesztőségi titkár:

ÖNER EDIT (info@kortars.com)
1062 Bp., Bajza u. 18.
Szerda: 11–14 óráig
Csütörtök: 10–13 óráig
Tel./Fax.: 342-1520; 06-20-33-77-531
Postacímünk: 1406 Bp., Pf. 93.

Lapunkat rendszeresen szemléli a megújult

www.observer.hu

Kiadja a Kortárs Folyóirat Kiadói Kft. Felelős kiadó: a kft. ügyvezetője.
Nyomdai munkák: *mondAt Kft.* www.mondat.hu

Előfizetési díj 1/2 évre 3680 Ft, 1 évre 7350 Ft. Szerkesztőségi előfizetés esetén külföldre: 105 €. (Az áthúzódó előfizetéseknél nem kérünk díjkülönbözetet.) Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a Regionális részvénytársaságok. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen. **Külföldre és külföldön** előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu

HU ISSN 0023-415X

Nemzetközi online azonosítószám az Interneten: HU ISSN 1418-1592

Kéziratokat nem őrzünk meg, és nem küldünk vissza.

Lapzártá: a megjelenés előtti hónap 3-án!

HÍREK

A kortarsonline.hu Önnek szól!

Szeretnénk olyan aktualitásokat is eljuttatni olvasóinkhoz, melyekre egy havilapban nem mindig van lehetőség. Milyenek a legfrissebb bemutatók a moziban és a színházakban? Melyik koncertet vagy kiállítást ajánljuk?

Olvasson online felületeinken is interjúkat, elemzéseket, kritikákat!

Tartalmainkból:

A digitális múzeumokról szóló tanulmánykötetről írt kritikát Hamvai Kinga;

Artzt Tímea a Németh László-életműkiadás legújabb kötetét értékeli;

Hende Fruzsina elemzi az *Ottlik első évszázada* című tanulmánykötetet.

Látogasson el a www.kortarsonline.hu-ra, mentse el a kedvencek közé, és kövessen minket a Facebookon is, hogy mindig naprakész legyen!

www.kortarsonline.hu

MARKÓ BÉLA

Átfordítás

*Kazimir Malevics: Fekete négyzet fehér alapon,
1913, olaj, vászon, 79 × 79,5 cm,
Tretyakov Képtár, Moszkva*

MARKÓ BÉLA (1951) Marosvásárhely

Egy ideig még az éjszakák is
puha, fekete nappalok csupán,
aztán teljesen átfordul minden,
és már csorba késsel kikapart,
megalvadt vértől búzló
éjjelek lesznek napjaim,
a megtelt élet és üres halál között
próbálom tartani az egyensúlyt.

Ez persze azt jelenti, hogy lassan
átcsorgunk az egyik edényből a másikba,
mert egyébként felbillenne a világ rendje,
márpedig nem lehet tartósan magasabb
a Csendes-óceán szintje,
mint túlfelől az Atlanti-óceáné,
és a levágott köröm, az elhullott hajszálak,
a kiserkent vér vagy az izzadságcseppek is
kezdenek felgyűlni ott, ahol még nem vagyunk.

Szúrós, fertőző törmelék az ágyban,
a fürdőszobában, a konyhában,
a függönyt átszakító fényfullánk,
döglődő sárga méh az égen,
mindez csak kínos mentetetőzés,
mert ami innen eltűnik szeretetként,
túlfelől felbukkan gyűlöletként,
és nem lehet az egyiket a másikkal kiváltani.

Úrrá lesz rajtam a rettegés,
félek a napsütötte éjszakáktól,
de ez éppen olyan természetes,
mint ahogy kint a kertben a kutyánk
egész éjjel ide-oda járkál,
és nappal időnként tetszhalott,
miközben dobálom át a műanyag zacskókat
meg a kiürült kartondobozokat
egy magas, korhadó kerítésen,
mert azt hiszem, hogy nem veszi észre senki.

Tudom, hogy ott van minden, amit elhasználtam,
és tudom, hogy mindaddig nem láthatom ismét,
amíg van még itt belőlem valamennyi,
egyre kevesebbet alszom, Istenem,
pedig a teljes ébrenlét elviselhetetlen.

Annyi fölösleges érzést előreküldtem,
lázasan teszek-veszek, hogy mi maradt még,
megbolygatom a naptól forró, nehéz köveket,
fekete bogarak futnak szanaszét alóla,
lehet, hogy ennyi volt csupán a szeretet,
és nem kellett volna hozzányúlni a világhoz?

CSÁKI RÓBERT, Fekete maszk, 2017

SZATHMÁRI ISTVÁN

V. M.

SZATHMÁRI ISTVÁN (1954) Budapest

Vidékről jött fel, uram, naponta utazott, ronda, kopott busszal, először rossz, köves utakon, majd mikor a város peremére értek, már aszfalton szuszogott, döcögött a jármű, ez egy kész világ volt odabenn, saját törvényekkel, szokásokkal, igen, mindig ugyanazok jöttek, mentek, közélről ismerték egymást, éveken át tartott ez, uram, a sofőr szinte családtagnak számított, kedélyes, nagydarab ember, és a váltótársa is, a zene szólt, még rendelni is lehetett olykor, ABBA, mondta V. M., és megigazította pliszírozott szoknyáját, és ment a filing már kora reggel, előbb a tanyasi, majd később a kisvárosi tájban, ilyenkor fekszik le a nagymamám újból, szólalt meg V. M. a mellette ülőnek, a tyúkok meg csak károgjanak, gondolja, nagyapám meg már valahol a határban pár fityók után, mindezt V. M. mesélte, uram, tehát jött fel minden reggel az iskolába, és mi, városiak, ezen csak neveltünk, nekünk elég volt tíz-húsz perc, és már bent is voltunk a rideg, kongó épületben, ahol az iskolaszolgák szorgalmasan tették a dolgukat, köztük Luka úr is, aki a diákok kedvence volt, mindig új söprűvel és habfehér felmosóronggyal defilírozott előttünk, makulátlan, kék köpenyben, gondosan fésült, olajozott hajjal, mosolyogva, mint aki egész éjszaka arra várt volna, hogy jöjjön már az a sok ronda gyerek, szeplősen, taknyosan, néha bűdös szájjal, mert volt, hogy egészen közel hajolt az emberhez, sokszor kínossá vált ez, uram, de csak a fiúkhoz, igen, és a lányok csak vihogtak, röhögtek ezen, és utána ugratták a kiszemeltet, aki pirult vagy rúgott inkább zavarában. Luka úr ott lakott az épület hátsó részében, takaros kis szobája volt, és még egy parányi kertje is az udvar sarkában, ahová mindenfélét ültetett, délutánonként locsolókannával járta körül apró birodalmát, és füttyörészett, igen, azok mesélték el ezt nekem, uram, szégyellvén kicsit, akik néha engedve a hívásnak, a kísértésnek meglátogatták őt, ilyenkor halkán szólt a rádió, és Luka úr, a családtalan ember úgy ült a csipkével letakart székén, mint egy nagy család feje. Finom süteményekkel és porcukros ratlukkal kínálta a kíváncsiskodó, de azért mégis zavarban levő vendéget, aki arra gondolt, jó lesz nem dicsekedni mindezzel, igen, de valami mégis marasztalta, hogy utána együtt kimenjenek a kertbe, ahol Luka úr szinte botanikaórát tartott, elvégre iskolában dolgozott, finomkodva szólt a virágjaihoz, mármár becézte őket, közben azért óvatosan figyelte, miként reagál a vendég, majd sóhajtott egyet, és gyorsan bezárkózott a szobájába. A diák meg csak ácsorgott, majd bizonytalanul elindult a kijárat felé.

V. M. vonzó volt, egészséges, majd kicsattanó testtel, csillogó, fénylő bőrrel, fekete szemekkel, egyszer a kémia tanárnő, aki állandóan fehér köpenyben járt, mint valami orvos, és a fogai örökké rúzsosan villogtak, percenként hullott le az arcáról a hósínű púder az asztalra, akár a Drakula, mondta egyszer egyikünk, és ezt mintha meghallotta volna, elvicsorította magát, és akkor tényleg olyan volt, uram, még ma is lúdbőrözik a hátam, ha erre gondolok, tehát ő mondta egyszer, hogy V. M. a legszebb lány az osztályban, és ekkor még több krétapor került a zöld asztalra, szinte havazott, és a többi lány mocorogni kezdett, majd halk zúgás hallatszott, visszafogott moraj, és V. M. nem érezhette magát a legjobban, feltételeztem, feszengett a széken, jobbra-balra nézett, majd csak maga elé, de azért jólesett, jóleshetett neki, hát persze, és akkor

én arra gondoltam, közelebbről kellene megnézni, észlelni, tapasztalni mind-
ezt, és követni kezdtem a tekintetemmel, pásztáztam rajta, de csak a ronda kö-
penyig jutottam el, azonban mintha sejtettem volna, lesz ez még tovább is, igen.

Egy másik tanárunk, az aggregény technikatanár abban a talponállóban
ebédelt tanítás után, ahol a város legolcsóbb sörét árulták, és ahol mi is ösz-
szeverődtünk a fárasztó, unalmas és néha már-már elviselhetetlen órák után,
kellett a sör, csak úgy üvegből ittuk, és ha jókedvünk kerekedett, odaintettünk
a közelünkben evő, csámcsogó technikatanárnak a sörrel, aki zavartan bic-
centett, közben csak tömte magába az ételt, az iskola legendája szerint vala-
mi titkos kapcsolat volt a púderhullató kémiatanárnő és közte, néha együtt
mentek el a kisvárosi őszben a Kiserdő felé, és ilyenkor persze beindult a ta-
lálgatás. Egyszer, mesélték, egy kötélén lógó férfira bukkantak, mindjárt az
erdő elején, a férfit ismerte a fél város, egyházi körökben mozgott, uram, ma
sincs erre magyarázat, utána nem sétáltak arra egy darabig, így a legenda, és
én akkor sokszor elképzeltem, hogyan is himbálta a hullát a fel-feltámadó
szél, és miként rebbentek szét hajnalban a varjak, észlelvén a különöset, a
nem oda illőt, hogy utána csak károgjanak a közeli foci pályára zöld fűvére száll-
va, ahol a beomlott öltözőkből mindig férfiszag áradt, tavaszoként itt állítot-
ták fel a ringlispílt, itt árulták az aranyszínű, mandulás törökméz, és itt mér-
ték a helyi lókereskedőknek a fekete sört, hogy majd elpakolván, újból a mecs-
cseké legyen a vezényszó. Közben a szomszédos temetőben temettek vagy
csendes kapálásba kezdtek a sírok körül. Egy régi barátomat is itt helyezték
örök nyugalomra, hosszan kántált a pópa a temetésén, tömjénfüstbe burkoló-
zott a táj, de biztos voltam benne, a régi barát most is a kardéles ciprusokat
látja, és a vakító kék eget és a mozdulatlan tengert, mert ha tehette, arrafelé
tanyázott, az volt az igazi hazája, ha egyáltalán van ilyen, uram.

V. M. a kémiatanárnő megjegyzése után mintha másként viselkedett vo-
na, oda kellett figyelni, uram, rá, és ezt mind többször tettem, vettem észre
magamon, és már a köpeny is lekerült róla a képzeletemben, és hát ez nem is
volt olyan rossz, igen. Forróság öntött el, kipirult, égett az arcom.

Néha V. M. nem ment el a busszal. Pontosabban a későbbivel ment el.
Ilyenkor ő is eljött velünk a talponállóba, röhögött, vihogott, mint a többiek, de
mindenki tudta, még ha ki se mondtuk, ő egy más világ.

Mégis közelíteni kezdtem hozzá, az eddig számomra ismeretlen, idegen
valósághoz, a buszhoz, a sofőrhez, a tánczenéhez, ami szólt megállíthatatlan-
ul. Pedig büszke voltam, pontosabban akartam lenni arra, ami a miénk, az,
hogy van villamos meg korcsolyapálya, és zenés pincehelyek, és ott a placc,
ahova magunkfélék járnak, sokan külföldi utakról mesélnek, egzotikus, vad
kalandokról, gyönyörű nőkről, mindent magadó, kinyíló testekről, sejtelmes,
levegőbe emelő illatokról, Amerikába akartam akkor menni nagyon, ennek el-
lenére nem tángítottam, számomra is megmagyarázhatatlan módon kerültem
bele az örvénybe, és hagytam, húzzon, vigyen minél lejjebb. Néztem, ahogy
iszik a sörből, és a remegő hab kiül az ajkára, és láttam azt is, hogy a többi
lány néha furcsán felnevet, és éreztem vagy sejtettem inkább, ebben azért
benne vagyok én is, és ilyenkor ránéztem a vastag kirakatüvegre, mert tudni
akartam, én vagyok-e én, vagy valaki más, de csak a maszatot észleltem, meg
a technikatanár elmosódott arcát, ahogyan tömi magába a reszketeg pacalt.

V. M. mesélte, egyik délután, mikor arany sugarakkal sütött a nap, a busz
megállt a kereszteződésnél, és befordult egy mellékútra, ami később már föl-
des úttá vált, és a közeli kukoricásban kötött ki. A sofőr kinyitotta az ajtó-
kat, leszállás, kiáltotta el magát nevetve a meglepett utasoknak, felhangosí-
totta a zenét, üvöltött az ABBA és a Boney M, gyertek, mire vártok, és nevetett
tovább, és szép lassan lekászálódott a társaság, mesélte V. M., az enyhe szél
rezgettette a sárga leveleket, hűvös volt már, de mégis olyan igazi nyárnak

tűnt minden, a sofőr kigombolta a sliccét, odébb állt, és röhögve parancsolta, könnyítetek magatokon, igen, és majdnem mindenki, mint akiket megbabonáztak, megcsinálta ezt, úgy kollektíven, igen, folytatta V. M., és utána még táncoltunk is egy kicsit, majd visszatértünk a szokásos útra.

V. M.-nek volt fiúja. Ezt is ő mesélte nekünk, és később láttuk is néha, ha ő is följött a „nagyvárosba”, szülei elhagyták, rokonoknál nevelkedett, de már lassan önállósodott, vagyis az szeretett volna lenni, egy gyárban dolgozott, három műszakban, csendes, félénk gyereknek tűnt, úgy messziről, persze, mert azért V. M. nem hozta be a bandába, és hát nekünk se hiányzott igazán. V. M. dominált. Ő irányította ezt az egészet. Tőle függtek a dolgok, akárha madzagon rángatná a fiút. Nevetve, de büszkén részletezte előttünk. Ha velem lennél, dűnnyögtem magamban az ócska kajaldában, nem így lenne, bizony, azonban újból valami ismeretlen érzés kapott el engem, uram, valami jóleső, izgató félelem vagy inkább várakozás, hogy vajon milyen is volna ilyenféleképpen. Igen.

Az apjának fegyvere volt, mondta nekem V. M., és észrevettem, mind többször csak nekem beszél, régimódi öltönyökben jár, fején kalap, de a zakója zsebében ott lapul a pisztoly, este meg az ágy alatt. Pénzre vigyázott, pontosabban vitte, szállította valahova. Csak ennyit tudott V. M. Egyszer elvette tőle, kölcsönvette egy tünde időre, hétvége volt, az apja a másik szobában matattott, az ágy alá nyúlt, tudta, melyik lábnál található, érezte diszkrét hidegségét, elegáns, hűvös, visszafogott darab halál, fogalmazott. Furcsa gondolataim támadtak akkor, folytatta, úgy tűnt, élet és halál ura vagyok, igen, és ebbe teljesen belezavarodtam, elöntött a víz, nedves lett mindenem, gyorsan visszahelyeztem a pisztolyt, kiszaladtam az udvarra, a nyári konyha előtt feküdtem le a fűre, a kék ég forgott fölöttem, nagyanyám csirkéi odább káráltak, megcsapott a lélegző föld illata, de a testem csak nem hagyott, hullámzott, tajtékzott, akár a tenger, és én elképzelttem, uram, ahogy a nagy mellei járnak a vitustáncot, vagy olyanokat csinálnak, mint a hullámvasút, és ez felcsigázott engem, mind többet gondoltam rá, habár sejteni véltem, valami azt suttogetta belül, talán mindezt szándékosan teszi, hogy van ebben az egészben valami kihívásszerű, tudatos, és ez riasztott kicsit, uram, megtorpantott, legyek már én a magam ura, fogadkoztam, de mégis.

A nyári szünet előtt kirándulni mentünk, víz is volt, uram, fürödni is lehetett, és V. M. elhozta a barátját, ott téblábolt közöttünk, láttuk a zavarát, de nem tettük szóvá, pár évvel volt idősebb nálunk, egy régi házban, a tóparton öltöztünk át, mellettem vetkőzött, váratlan indítatásból odanézttem, mielőtt felhúzta volna a fürdőnadrágját, mintegy bemérvén, tisztázván, mi is vár rám, minek készülök a helyére, persze ez nem volt tudatos, de mégis, valami már elindult bennem, láttam, hogy észrevette, de nem nézett vissza. Nem tudom, sejtett-e valamit, érzett-e, igen. Nem beszélünk. Odakinn erősen sütött a nap. A többiek fejeseket ugráltak a tóba.

Majd V. M. fiúja katonának ment. V. M. valami buliról, búcsúról beszélt. Hogy így akartak elköszönni tőle. A buszban kezdődött, folytatta, bömbölt a zene, a sofőr énekelt, remegtek az ócska jármű maszatos ablaktáblái, dohogott a motor, de most nem álltak meg a kukoricásban, mert V. M. sietett, mesélte, az igazi meglepetés csak ezután következett, azért még ittunk egy-két sört a falu kocsmájában, mondta, majd hazavitte a fiút, várj, kiáltotta a jövőző katonának, és az apja ágyához szaladt, ott volt a fegyver, ezen még ő is meglepődött kicsit, újból valami különös érzést produkált benne a pisztoly hidege, magához vette, és szaladt vissza a szobájába, a széles ágyra tette, és vetkőztetni kezdte a fiút, hevesen, gyorsan, izzadva, már félig részegen, fogd meg, súgta a fülébe, és a fiú nem tudta, mire is gondol, tétovázott, balozott, mint mindig, majd cselekedett végre, az egyik kezével a fegyverhez nyúlt, a másikkal V. M. ölét markolászta, ez

az, mondtam neki, mesélte kipirult arccal V.M., ez az, és hátravetette magát, a legszebb bugyimat húztam fel akkor, és sokatmondóan a szemembe nézett, és többször éreztem magamon a fémes, hűvös tárgy kéjt adó melegét.

Így akartam beavatni őt, folytatta később, felkészíteni a jövőre, és szünetet tartott, én meg döbbsentem hallgattam, nem néztem rá.

Az éjszaka furcsa álmaim voltak, majd csatagosan riadtam fel.

Miért mondja ezt el nekem, kérdezgettem magamtól. Riasztott az őszintesége, de azért mégis izgatott. Lépni fogok, határozta el. De éreztem, ő már megtette ezt helyettem. Azonban meghagyta az illúziót, az illúziómat, hogy hát én indultam el.

Türelmetlenül vártam, hogy jöjjön már, érkezzen az a rozoga, pöfögő gép. És láttam az arcán a fölényes mosolyt. Az elégedettséget. Amikor először átkaroltam, azt mondta, végre, és számba dugta a nyelvét. Mintha nem én lettem volna, uram. Nem.

Nem akartam, hogy kitudódjon, de már mindenki tudta. Még a Drakula kémia tanárnő is, igen, meg hát az agglegény technikatanár. Ha az utcán láttam őket, ahogy a Kiserdő felé veszik az irányt, biztos voltam benne, van véleményük a dolgról. Nem örültem ennek, de itt volt, fellebbezhetetlenül.

A hétfégi házat a haverom ajánlotta fel. Már hidegre fordult az idő, nem volt ott senki. Ott álltunk az ajtó előtt, csak ki kellett nyitni. A szoba falain idegen, ismeretlen emberek fényképei lógtak, akaratlanul is arra gondoltam, ők lesznek a tanúk, végigkövethetnek mindent, és már izgultam kicsit, mit várnak el tőlem, és majd mit adok. V. M könnyed volt, nevetett, kacarászott, mint aki sikeresnek érzi magát, láttam, észleli zavarom, és élvezi ezt, erőssé teszi, akárha a vidék, az akácfák, a szántóföldekről felszálló pára bosszúja volna ez. Sört ittunk, az olajkályha kattogott, de azért adta a meleget, és én is melegedni kezdtem, forrósodni, uram, elkapott valami erő, elszánás, bizonyítási kényszer, hát nem hagyom magam, nem, és szinte fájón, durván lenyomtam az ágyra, nem ellenkezett, már várta, biztosan várta, villant át az agyamon, hevesen csókoltam, vadul, és ő is ugyanígy tette, húztuk le egymásról a ruhát, ha túlozni akarnék, azt mondanám, téptük, igen, és végre látni véltem a hullámozó tengert, a bimbók táncát az ujjaim alatt, és arra gondoltam, a bugyi, a bugyi vajon ugyanaz-e, és odanéztam, számtalan fényes, fekete, izgó-mozgó se-lyempikkely volt a lába között.

Gondolom, ő győzött, uram, de megtapasztalhattam a vesztes örömét. És azért néha meg tudtam lépni. És ilyenkor elcsodálkozott, és én meg már vártam, most jöjjön ő. Igen.

Én nem szerettem azt a lányt. Azt hiszem, tudta ezt. Igen. Néha szégyelltem, néha pedig toporzékolva vártam a hétfégi ház ajtaja előtt. Ha felnéztem az égre, nem is tudom, mit akartam. Talán jeleket. De utána gyorsan behunytam a szemem. Hogy ne lássak semmit.

És akkor jöttek a mendemondák. Hogy alkalmanként a busz ott parkol a házuk előtt. Mikor a sofőr nincs szolgálatban. Az a nagydarab, borostás arcú ember. Ilyennek képzeltem el. Feszül rajta a barna bőrkabát. Egyesek szerint néha mennek egy kört. Érintik a közeli erdőket. V. M. meg a sofőr. És odabent bömböl a tánczene. Volt, hogy az utasok hiába vártak a megállóban. A busz felszívódott a határban.

Ha rákérdeztem volna, éreztem, annyira nem is tagadná. Sőt, mintha büszke is lenne rá egy kicsit. Kihúzná magát. És a púderhullogató tanárnőre gondoltam, hogy milyen igaza is van. Ő a legszebb. Érd be ennyivel.

Azt a bugyit soha többet nem húzta fel nekem, uram.

Folyton úgy tűnt, mindez mással történik, igen. De azért annyira én vagyok benne. Szőröstül-bőröstül.

Vége lett az iskolának. Elutaztam. Ő is. De egy egészen más irányba. Közben baleset ért. Majdnem nyakig gipszben feküdtem egy távoli város kórházában, majd utána, egy még távolabbi ismerős csíkos nyugágyában a csenevész fák alatt. Meglátogatott. Nem is értette, mi van. Nevetett, de nem tudtam, őszintén teszi-e. Mikor hazament, egyesek szerint azt terjesztette, rokkant leszek végig. Ma sem tudom, igaz-e. De az igaz, hogy több mint egy évig sántikáltam, uram. Szégyelltem nagyon. Akkor ott, a kertben, vagy inkább udvaron, ápolni kezdett a köpeny alatt, közben nyomott a gipsz, és szaga is volt. Átütötte finoman a vér. Vérvirágok nőttek rajta, uram, a vérszegény fák alatt.

Tanultam tovább, de már egy másik városban. Jött ő is. A V. M. Nem örültem, uram. Egyszer az egyik barátom meglátogatott bennünket az albérletünkben. Ősz volt ugyan, de még meleg este. Az ablak kitérve, az udvari lakásokból átsűrődött a vacsora zaja. V. M. beszélgetés közben odament az ágyhoz, és hanyatt feküdt. Döbbenet néztük, ő meg bátran, elszántan vissza.

Ekkor határoztam el, vége lesz. Meg kell csinálni. Hazudnék, ha azt mondanám, uram, könnyen ment. Nem gondoltam volna, hogy ez neki fáj. Tévedtem. Ma sem tudom, miért vált le rólam olyan nehezen. A volt barátjával, akivel aztán újból összejött, akkor találkoztam utoljára, amikor még katona volt, és hazaengedték pár napra. Én is otthon voltam. A kifőzde előtt ácsorgott egyenruhában. Bólintottam és ő visszabólintott. Akár valami rossz filmben, uram.

Majd vagy harminc évig nem hallottam róla. V. M.-ről. Egy városi eseményen bemutatkoztam neki. Nem ismertem fel. Fogalmam sincs, mi van vele, de ha tánczenét hallok, eszembe jut.

CSÁKI ROBERT, Emlékezés, 2016

TÓTH LÁSZLÓ

A Szép új világ utcában

Ismeretlen 20. századi költő versére

(Ad notam TL: *Hotel História*)

A Szép új világ utcában lakom
kunyhó s palota közt a lakom
vállam nem nyomja bósz vagyon
gondja s ez így nagyon jól is vagyon

A Szép új világ utcában bankok
plázák velnesszek kondik sora
mindenségem könyvekkel tele
nem is vágytam többre soha

S bár lenéznek fentről én lenetről
nézem le a fentet újra s újra
hetyke fütty fityeg az ajkamon
míg bensőmben gyűl a lassú pudva

A Szép új világ utcában lakom
s ődöngök – kezem zsebbe rejtve
beleragadva magamba mint
átvérzett géz az égő sebbe

Ádám belepis(zk)ál a teremtésbe

Remake régi versére

Mi a teremtett világ vala egykor,
hatálytalanítja mind az öregkor –
gondolja Ádám, s mit nem volt érkezése
dallani eddig, lassulván már
marad mindörökre kimondatlan,
s csak vigyorog a teremtésre fogatlan.
S mi anno ama fa alatt bőséggel spriccelt belőle,
csak cseppen, csurran most a szikkadt földre,
mígnem Ura – befejeznéd végre? – rászól,
mire a világ ernyedten kicsúszik kezéből.

Mintha pengével a szembe

Előtanulmány egy lehetséges verses önéletrajzi szimfónia nyitányához

Talán akartad. Talán nem.
 Ha tudtál volna akarni már akkor.
 Mindegy most már. Most már úgyis
 el(szelelt, múlt stb.) a nagyja. S ez a lényeg,
 hogy változtatni most már rajta nem,
 tehát el- (l. m. f.). Nehéz volt?
 Könnyű?
 Eldönteni ezt most már minek?
 Bár az első (másod)percek biztosan.
 Ahogy bentről – ki. A boldogtalan nyugalomból
 a boldog kiszámíthatatlanságba. Persze hogy
 rossz volt. Az út, a szűkösség, a szorítás
 maga. A minden oldalról. A csak-egyfelé út,
 a szabott irány kényszere. Még ha nem is tartott
 soká, s hamar véget ért. (Bár, véget-e?)
 Legalábbis ahhoz képest, ami azután – – S az
 éles fény. Mintha pengével az ártatlan szembe. S a
 tüdődben a váratlan levegő.
 A kemény fájdalom. Ennél már csak... –
 gondoltad (volna), ha tudtál volna gondolkodni.
 Ha tudtad volna, mi a gondolat,
 s mi az: gondolni bármire.
 Ha lettek volna fogalmaid hozzá,
 ha lett volna nyelved a fogalmaidhoz.
 Bár mondtad a magadét, panasztad úgy is.
 Nyelv nélkül.
 Az arcoddal. A kezeddal. A lábaddal.
 Tested görcsös megfeszüléseivel.
 Izmaid ellazulásával.
 Egész lényeddel.
 Egész lényeddel szólítottad az ismeretlent.
 Amikor lehetetlennek látszott még, hogy egyszer talán...
 Hogy egyszer mégis... mégis megismerheted talán.
 Beszéltél hozzá – az ismeretlenhez.
 Beszéltél magadhoz, aki még alig *voltál*.
 Nyelv nélkül is mondtad a fényt.
 A megduzzadó, melled törékeny boltozatát
 szétfeszíteni kész tüdőt. Az érdes felületeket.
 A bársony-puhát, az ellazítót, amikor még
 sejtemed sem volt a különbségekről.
 S hogy ezentúl e különbségek közt fogsz
 siklani akár kígyó, szentelen.
 Talán akartad is.
 Talán nem.
 Mindegy most már,
 most már el – – –
 s vége lesz egyhamar.
 S már az se fáj,
 már megtanultad nem érezni,
 amint lassan teljes súlyával melledre ül,
 s rád nehezdedve kiszorítja belőle a levegőt
 a semmi.

Ahogy beléd hatolt...

Előtanulmány egy lehetséges verses önéletrajzi szimfóniához

Ez az anyád. Az az apád.
 Talán akartad. Talán nem.
 Ha tudtál volna akarni már akkor.
 Ez..., az... – kiktől múltat kaptál. Otthont. Hazát.
 Bár múltjuk-fosztottak, otthontalanok,
 hazátlanok, űzöttek az űzött
 hazában maguk is. És nyelvet is tőlük,
 ahogy első szavuk a füledbe csapódott.
 Ahogy beléd hatolt s helyet keresett magának.
 Ahogy menedékre/otthonra talált benned.
 Ahogy első szavuknak te adtad a hazát.
 Ahogy jövőjükre lelt benned az első szavuk,
 ahogy berendezkedett a füledben.
 És ahogy tudni kezdted: ez a szó.
 És tudni, hogy hozzád szól.
 És a szó is tudni téged.
 És szólni a szóhoz is szóltál.
 Nemcsak -val, nem csupán vele.
 S hogy egyszerre minden neked beszél,
 ahogy minden egyszeriben neked mondja magát.
 Ahogy az első belőd is kibukott.
 Ahogy az elsőt te is kimondtad.
 Mindegy, mikor, s mi volt az.
 Túl lettél rajta, aztán a többen,
 megérttetted magad, s megértettek.
 Legalábbis hitted néha. Egyiket is,
 másikat is. Próbáltál együtt lélegezni a világgal,
 ki, be, ki, be. Egy-kettő.
 Figyelted, csüngve rajtuk, anyád,
 apád. Kapaszzkodtál beléjük, mint kötélbe.
 Ami biztonságot adott, megnyugtatót,
 és nem féltél, mert nem láttad,
 félnek-e. Csak azt:
 féltenek. Az anyád.
 Az apád.
 Még ha később szorított is e kötelék,
 ha később terhes is volt e kötés.
 Még ha szorít még ma is,
 ha fogva tart –
 a múlt, amit tőlük kaptál. Az otthon,
 a nyelv, a haza. Ha levetnél is magadról
 minden drága nyűgöt, s leraknál
 minden édes terhet.
 Akartad hát? Nem akartad?
 Mindegy már. Falevél pörög,
 hull alá a fáról.
 Komor televény alattad s hűlő avar,
 fölötted a hold felsebzett ajkából
 szívárogo le rád
 a dísztelen fény.

BODNÁR LILI ANNA

„Hallgatni arany?”

BODNÁR LILI ANNA (2001) Debrecen

Ülök egy padon Walesben. Didergek. Azon gondolkodom, hogy írnom kellene Neked. Neked, akiről lassan egy éve semmit sem tudok. Fogalmam sincs, miért döntöttél amellet, hogy elutasítod a 21. századi kommunikációt. Hidd el, tudom, hogy miattam tetted, hiszen azóta nem vagy aktív, mióta átküldtem Neked az e-mailt, melyben az állt, hogy a „Lásd a világot ételként” nevű, híres gasztroblog azonnal felvesz állandó munkatársának, csak legyen szíves folyton utazni és blogot vezetni minden elfogyasztott ételről és italról. Nem mondhattam nemet. Tudtad, hogy ez az álomom. Azt hiszem, addig a pillanatig megragadtam a gimnáziumi szinten: honlapra, önkéntes oldalakra írtam, a mai napig nem tudom, mennyi cikkem jelenhetett meg ezekben. Szóval, elküldtem Neked a képernyőfotót, és Te másnap már nem voltál elérhető. Akkor kézzel írtam Neked egy hagyományos levelet, amit az elutazásom reggelén dobtam a postaládába. Célba ért, tudom. Nem válaszoltál arra sem. Százszor kérdeztem meg anyut, hogy írtál-e az otthoni címemre, és néhányszor még nagymamától is érdeklődtem. Azon gondolkodom, hogy jövő héten születésnapod van, írnom kellene. SMS-t, esetleg hagyományos levelet. Nos, azt sem tudom, hogy él-e még a számod. Végül is, ez is egy megoldás volt: nem vetted fel a telefont, akárhányszor próbáltalak hívni. Elvégre valaha Te voltál a legfontosabb ember az életemben. Magamnak hazudok; most is az vagy. Az elmúlt egy évben ezekkel telt minden napom: finom ételek, rettentő konyhák, fényűző szállodák és koszos repterek. Egy nap itt, három nap ott, néhány hét a világ egy harmadik helyén. Így jutottam el eddig négy kontinens tizenhét országába. Itt jövök rá, hogy mit is jelentett a középiskolás magyarórakon tanult utaztató regény fogalma: a főhős egy valós vagy fiktív helyre utazik el. Vándorlása közben jobban megismeri önmagát és a környezetét. Pozitív vagy negatív irányban változhat az emberiségről kialakított véleménye. Utazása végén más szemmel nézi a világot, és lelkében változás mehet végbe. Azt hiszem, velem is ez történik. Mégis, soha nem telt el úgy nap, hogy ne juss eszembe. Kerestelek Párizs Michelin-csillagos éttermeiben. A Szajna mentén rohanva arra a pillanatra gondoltam, amikor együtt néztük a L'ecsót, miközben én negyvenfokos lázzal feküdtem otthon, és még a telefonomat sem voltam hajlandó felvenni senkinek. Te mégis ájtódtél, hoztál nekem meggyes krémet és meggylevet, betetted ezt a mesét, és együtt néztük. Kutattalak Bangkokban... Az egyik kanom krok (pudingszerű édesség) készítőről azt hittem, hogy Te vagy. Pedig tudom, hogy utálnád a pudingot, amely számodra ugyanolyan tiltólistás, mint a kommunikáció velem. Pedig az étel édes, és még kókuszos is. Képzeld, a tegnap reggelt megúsztam Nélküled, korán keltem, és nem volt időm gondolni Rád. Aztán Londonban, az egyik négycsillagos étteremben almatortát szolgáltak fel. A savanykás gyümölcs randevúja egy könnyű vaníliás habbal. Szóval, megállt a kezemben a villa, és azon kezdtem el gondolkodni, hogy vajon merre járhatasz most. Ekkor hozzám szóltak, és szertefoszló gondolat lettél. Most van időm. Még fél napig nincs találkozóm, megbeszélésem vagy jelenésem valahol. Írnom kellene. Neked. Ha nem Neked, akkor valaki olyannak, akitől választ is kapok majd. Bárcsak tudnám, hogy neked miért hallgatni arany!

P. S.: Valami furcsát érzek. Nem tudnám megfogalmazni, azt hiszem, akkora a súly rajtam miattad, mint egy Szabó Magda-regényfőhősön. De ez a lélek jele.

A kedvenc íróñom csupa olyan karaktert teremtett, amelyek nemcsak boldogok az életük minden egyes szakaszában, hanem mást is éreznek. Olyakor-olykor maró büntudatot is. Ez így igaz. Bennem is ez van amiatt, hogy a kapcsolatunk nem tartott az örökkévalóságig.

Tényleg előveszem a telefonomat, és amíg kutatok a táskámban, azon gondolkodom, hogy kinek fogok írni. Mártinak?! A lánynak, akivel Budán ismerkedtem meg, egy gyorsétteremben. Valami változatosságra vágytam az ízekben, és ezt egy adag sós sült krumpli és egy pohár narancslé hozta el. A gyorsétterem tele volt, és még volt két szabad órám egy találkozóig. Elővettem a laptopomat, és dolgozni kezdtem. A tapasztalataimat írtam le a görög konyháról. Épp képeket varázsoltam át a telefonomról, színes zöldségsalátákat ábrázoltak a fotók, amikor egy bubifrizurás lány állt meg előttem. Egy pohár forró kávét tartott a kezében.

– Ne haragudj – kezdte –, megkaphatnám az USB-csatlakozód?

– Persze – feleltem, és vissza is fordultam a laptopomhoz.

– Leülök, jó? – Bólintottam, nem mintha lett volna más választásom. – Amúgy Márti vagyok, és itt lakom a koleszban a sarkon. Sohasem láttalak még itt, pedig törzsvendég vagyok. A kávéért cserébe annyit netezek itt, amennyi jólesik. A koliban szörnyű lassú a WI-FI. Pista bá', az öreg kollégiumigazgató, aki, esküszöm, vagy hetvenöt éves, rácuppant a Facebookra meg az Instára. A lánya, Kinga kiment külföldre, azóta az öreg folyton a neten lóg, és szelfiket küldözget a csajszinak. De még ha ezt privátban tenné, akkor még okés is lenne a dolog, de így, hogy folyton a timeline-jára posztol, örületes az öreg. Persze, mindig akkor kerülnek ezek a fotók a szemem elé, amikor eszem. Nem lenne baj a külsejével, jó, nem egy Robert Pattinson az öreg, de a szövegezése borzasztó. A diri mindenről beszámol. Mit főzött a felesége, Adélka néni, mit ásott ki a kutyájuk, Umberto Eco – *komolyan, ki ad egy ilyen nevet a kutyájának? Mi a beceneve? Rózsa neve, halála?* –, hogyan vesztek össze a szomszédban lakó Jóskával, aki már megint vasárnap reggel flexelt, aztán nekiállt nyírni a fia gyeptégláját. Szóval csupa érdekes dolog. És mindig egy aktuális szelfit is küld mellé. A válaszokat nézd: a csaj nem lehet valami észlány – és mutatja Kinga reakcióit –, először is: minden selfie-re a „love” gombot nyomja, és ezt írja alájuk: „Pusy apu, itt minden oki, nemsokára megyek haza, majd a reptéren tali. Puszczi: Kingaprince92.”

Szívből nevettem a hozzászólásokon. A két óra beszélgetéssel telt el. Megtudtam, hogy ő is inkább a személyes kommunikáció szerelmese, de ha nincs más, jó a net is. Ezért alakult így a kapcsolatunk. Attól kezdve majdnem minden délután hosszú beszámolókat írtunk egymásnak. Ő a gyorsétteremből, én pedig abból az országból, ahonnan a blogbejegyzést várták. Nem is különbözhattünk volna jobban, mégis a lelkünk találkozott azon a tavaszi délutánon, és a mélysége miatt együtt is maradt egy láthatatlan, közös húron.

Előkerül a telefonom, és örömmel konstatalem, hogy még nyolcvan százaléknyi akkuidővel rendelkezik. Jegyzetet nyitok, és elkezdek írni. A billentyűzet is hangszer lesz a kezem alatt. Újra általános iskolában érzem magam, amikor minden kedden zongoráztam. Most az ujjaim hasonló ütemben táncolnak a telefonom képernyőjén. De ez a dallam most nem menüett, és nem is a *Für Elise*. Ezt a dallamot most az élet írja.

A hosszú, négybekezdéses üzenetet elküldöm Mártinak, aktív, kapok jelzést, hogy kézbesítve, látom, hogy gépelni kezd. Majd percek múlva megkapom a választ:

Szia Niki! – a kapcsolatunkban már az sem átlagos, hogy folyton megszólításokat írunk egymásnak, mintha hagyományos levelet írnánk, kézzel.

Itt ülök megint annál az asztalnál, ahol találkoztunk. Lehet, hogy le fogok mérülni, ezért gyors leszek: nem kaptam töltőt. Kivételesen kevesen vannak, talán

az az oka, hogy kint harminckét fok van, és szemben féláron adják a fagyit. Tudod, hogy kinek kellene. Tejszín helyett vízzel főzik. Borzasztó! Nos, eddig sikerült két emberhez odamennem, aki powerbank-gyanús volt. Egy tizenöt év körüli sráchoz léptem oda. Közölte, hogy adna, de épp most veszítette el egy életét, és üldözi egy nyolcfejú zombi – te gondolkodtál már azon, hogy milyen lehet egy nyolcfejú zombi? –, tehát legyen szíves nem zavarni, mert, a manóba is!, már megint oda egy élete. Odaléptem még egy lányhoz is, aki meg magas C hangon nyávogni kezdett, hogy várja Mr. Igazit, és juj, most fognak először videón beszélni, pedig már két teljes hete neten járnak. Komoly, lángoló szerelem lehet. Tipikus alanya a következő beadandómnak az egyetemen.

Örülök, hogy minden rendben Veled, szerintem szuper lett az utolsó bejegyzésed is, várom a további híreket, de addig is vigyázz magadra!

Ha nem reagálnék, az azt is jelentheti, hogy nemcsak lemerültem és nem kaptam töltőt, de még elkapott az az érzés is, hogy hetek óta nem beszéltem senkivel személyesen, vagy csak vegetatív, „mi a B menü a menzán, ideadod a lefeszítőt, ön is a mosdóra vár?” szinten, és a metrómegállóban a mellettem állónak kezdtem el locsogni. Szerencsétlenségére vagy épp szerencséjére.

Most megint azon gondolkodom, hogy töltőt kellene keresnem, mert tényleg mindjárt lemerülök, és még el kell mennem a Keleti mellé, a sportboltba az új tornacuccomért. Öt kreditpontért jógázni járok.

P. S.: Leült egy lány egyedül a mosdó felőli asztalhoz, reménykedem benne, hogy van nála töltő. De ha jól látom, kocka. Belőle sem lesz barátnő. Köszönöm, hogy itt vagy nekem!

Elolvasom az üzenetet, és ekkor leszek rá figyelmes, hogy esik. Kövér, szomorú cseppekben érkezik a talajra. Felállok, készítek egy fotót, feltöltöm az Instagramra. Gasztroblogger_Niki egy új fotót tett közzé. Helyszín: Wales. Helyi idő: 5.15 pm. Hashtag: #utazás #travel #voyage #Wales #16.ország #58napjátávol #felfedezniavaló. A MAGÁNY és a Te gondolatod társaságában. Visszacúsztatom a krémszínű táskámba a telefonomat.

Hirtelen ötlettől vezérelve elindulok, ki a parkból. Körülöttem senki sem siet; úgy tűnik, a helyieket nem zavarja a csapadék. Úgy döntök, hogy ebben a pillanatban szeretem az esőt, mert ha nem szeretem, akkor is esik, és itt van ez az új város tele kincsekkel. A központ felé tartok. A fekete magas sarkú cipőm kopog az aszfalton. Sárga taxik várnak a sarkon. Döntök: gyalog teszem meg az utat a centerig. Tíz percen át hallgatom a cipőm egyenletes kopogását. A sétálóutcára tévedek. A szuvenírboltok összetéveszthetetlen illata kavardik az éttermekével, egy kávézóból Mozart *Egy kis éji zenéje* hallatszik ki. Lelassítom a lépteimet, mert egy vegyesbolt előtti állványon különleges képeslapok sorakoznak. Megállok előttük, és arra gondolok, hogy itt kell választanom egyet. Mióta elballagtam a gimnáziumból, rengeteg jó kapcsolatom maradt meg, ezek között voltak időszakosak és állandók is. De az utóbbiból csak megszámlálható mennyiségűvel rendelkezem. A legállandóbb személynek választottam most egyet a képeslapok közül. Egy kolostor a domb tetején, körülötte minden zöldell. Az építmény romanisztikus stílusú, a 11. század környékén épülhetett. Leemelem, egy szakértő szemével vizsgálom át. Hibátlan. Kifizetem érte a néhány fontot, és tudom, hogy még ma postára kell adnom. A volt történelem-földrajz szakos tanárom odatesz érte. Pedig azt hittem, hogy a Notre-Dame korabeli ábrázolásánál már nem talállok jobbat. Most állok, és a kezemben tartom a lapot. A helyszínt is tudom, hogy hol fogom megírni. Abban a kávézóban, ahonnan az előbb Mozart zenéje ütötte meg a fületem. Visszasétálok, benyitok. Parányi hely, galériával. *Látod, megint eszembe jutottál. Tudom, hogy most mit mondanál: Ez olyan, mint a Harry Potterben. Azokat a filmeket is együtt láttuk, s Te rajongója lettél a hatodik részben szereplő Három seprűnek. Ez ugyanolyan. Talán itt is járt az író.* Legyőzöm az emlékeimet, és

választok egy asztalt. Mozart: *Varázsfuvola*, II. tétel, *Kertben*, belül dúdoló. Citromos teát rendelek, és mézeskalácsot. Tollat keresek elő, és a legszebb írással írni kezdek. A megszólítást pontosan középre írom, és gondolkodni kezdek, hogy mit is vethetnék papírra. Igyekszem mindig valami különlegest kiemelni. Kinézek az ablakon. Bús, melankolikus minden odakint. Az esőről nem akarok írni, ősz van, otthonra is jut bőven belőle. Egy idős pincér hozza a teát és a mézeskalácsot. Szív formája van. Lefotózom, elküldöm a főnökömnek, hogy hol járok éppen. Letörök belőle egy darabot, és megízlelem. Az ízek tökéletes harmóniában vannak egymással. A méz, a gyömbér és megfelelő mennyiségű cukor szerelmi háromszögét érzem a számban. Nézem a képeslapot. Kattogtatom a tollat. Eszembe jut, hogy a tollat attól kaptam ajándékba, akinek most a levelet írom. Beáztatom a teatojást a forró vízbe. A bögrén angolul az a felirat áll, hogy „Válaszd a fényt! Mindig, mindig.” Elmosolyodom rajta, és előveszem a jegyzetfüzetemet is. A noteszt a gimnáziumi legjobb barátnőtől kaptam. A borítóján egy gyönyörű, fiatal nő sziluettje rajzolódott ki, őt neveztük el Krisztinának. Abigél, a barátnőm kiegészítette egy cicás rajzzal. Neki a Panni nevet adtuk. Nézem a borítót, és fellapozom. Az első oldalra egy közös fotónkat ragasztotta. Mindketten önfeledten mosolygunk bele a kamerába. Tizenhat évesek voltunk, és a képet egy osztálykirándulásunkon készítették rólunk. Ügyesen elkapott pillanat volt, egymásra néztünk és nevtünk valamin. Alatta ez állt Abigél olvashatatlan kézírásával, amit erre az alkalomra kivételesen megzabolázott: „Bár nem mindig emlékszünk pontosan arra, miért is voltunk boldogok, azt sohasem felejtjük el, hogy azok voltunk (Hystan Hugh Auden).”

Végigsimítom az írást, és kikeresem a legutolsó, még az ide vezető vonaton készült bejegyzésemet. A tolltartómból előkeresem a piros kijelölőmet, húzok egy vonalat, és újra írni kezdek. Dátum, a hely neve és a véleményem. Barokkos körmondatokban fogalmazok, gyorsan írok. Befejezem a jegyzetelést. Átolvasom, belekortyolok a teámba, magam elé veszem a képeslapot.

Mézest eszem. Finom. Egy kávézóban ülök. A tipikus angliai idő elől menekültem ide. Szép kávézó mesébe illő hangulattal. Holnap egy étterem megnyitójára megyek. Különleges lesz: a tulajdonos lánya választott engem, olvassa a blogomat, és szerette volna, ha én írok róla. Megtiszteltetés. Innen Törökországba repülök a hétvégén. Onnan pedig haza. Remélem, tudunk találkozni! Várom majd az üzenetet! Niki. Wales, 2016. október 5.

Ücsörgök még a kávézóban. Formázom a cikkemet, még van hat órám leadni. Keresek egy postát, amikor kilépek a viktoriánus kori épületből, kint szakad az eső. A szállodám kétsaroknyira van, rohanok addig. Zúg a mobilom a zsebemben, Abigél az, a gimis legjobb barátnőm.

– Szia! – szólok bele, és lassítok a lépteimen.

– Már bent vagyunk – zihálja a férje, Misi. Hallgatok. Tudom, hogy ikreket várnak.

– Máris? – hökkenek meg. Mindent kiszámoltam úgy, hogy akkor, aznap biztosan otthon legyek.

– Igen. Rosszul volt már az éjjel is – folyik a könnyem, hogy most nem tudok autóba ülni és odamenni, hogy lássam a két csöppséget.

– Kitartást nektek, és mindenképp szóljatok, hogy mi a helyzet.

– Persze. Te jól vagy? – kérdezi Misi. Túl jól ismer.

– Nem. Szeretnék most otthon lenni! Mondd meg Abinak, hogy gondolok rá.

– Az lesz. Mennem kell! Vigyázz magadra te is – és bontja a vonat. Én pedig állok a szitáló esőben, és sírok. Sietek a hotel felé. Mire a hotelbe érek, csöpög rólam az eső. A szobámba sietek. Bent kellemes a levegő. Fűtenek. Leveszem az átázott ruhámat, a mosdókagylóba dobom. Szárazat keresek. Töltöm a laptopomat, miközben SMS-t írok Abigélnek.

FELHÁZI ÁGNES, Apró történetek I-II., 2017

Szurkolok a célegyenesben! Már most szeretem a két kis színes csomagot. Sietek haza. Puszi!

Próbálok nem sírni. Kinyitom a blogfelületemet, és beillesztem a kávézó-ról megírt jegyzetemet. A bejegyzést elküldöm a főnökömnek, és választ is kapok.

Messze van még, kezdek fáradni. Várunk. Sok puszi!

Épp egy patika után kutattam a tunéziai éjszakában, amikor felhívott Abigél, hogy ez két rózsaszín csík. Néhány hét múlva otthon ültünk a galériájában, amikor elmondta a nagy hírt, hogy bizony ikreknek fog életet adni november legvégén. Most október elejét írunk. Mi tagadás, aggódom miattuk. Holnapra ruhát kellene választanom, gondolkodom. De inkább amellett döntök, hogy beszélek nagymamával. Írok neki egy SMS-t. Nyolcvanéves múlt januárban. A húgom nagyszerű ötlete volt, hogy vegyünk neki egy új telefont. Beruháztunk egy okostelefonra. Az üzenetírás is megy neki, ha nagyon muszáj, persze ékezetek nélkül. A telefonálást viszont hamar megszokta. Zúg is a telefonom, bejövő hívást kapok tőle. Szokásos nagymamahangja van, azonnal a gyerekkor illatait érzem magam körül. Pedig a fertőtlenítő és a frissen mosott ágynemű illata vesz körbe. Megszülettek Cirmos kölykei. Cirmost én kaptam tőlük a középiskolai ballagásomra. Mindig volt egy édes szőrgombolyagom, és amikor Tigrist tavaly elveszítettem, nagypapám nem bírta sokáig nézni, hogy keresem a macskát, és rögtön elhozta nekem Cirmost. Nagymama minden egyes alkalommal felhívott, ha megszülettek a kölykök. Nemcsak Cirmosnál, az előző háromnál is. Most tódulnak az emlékképek az udvarról és minden gyerekkori élményről. Bújócskázások, finom sütemények, egészséges, de undorító ízű főzelékek, délutáni nem alvások, tündérmesék és kisebb felületi hámsérülések.

– Képzeld, nagymama – mesélem, miközben fésülni kezdem a hajamat –, holnap egy magyar vonatkozású étterem megnyitójára vagyok hivatalos. Kíváncsi leszek, hogy Balaton-parti kockás abroszos, halászszeves, túrós csuszás lesz, vagy pörkölt nokedlivel. Várom. Utána repülök Törökországba, de sietek haza, mert Abigél ikrei most születnek – és beszélünk még félórán át.

Mikor letesszük, még mindig vizes a hajam. Misinek írok egy messenger-üzenetet, hogy megnyugodjon a lelkem. Elkezdek körmöt lakkozni. *Megint eszembe jutsz. Túl sok minden történt az elmúlt egy napban. Kisregényt kellene írnom Neked. Ez már nem megy. Pedig két fontos mondanivalóm is van számodra. Az egyik az, hogy Anna unokatesódék kapnak egyet Cirmos kölykeiből, mert a gyerekek már ott is elég nagyok egy cicához. A másik pedig az, hogy annak idején sokat beszélgettünk Abigél és Misi kapcsolatáról. Mindketten hittünk benne, hogy Abigél a volt barátja autóbalesete után talál egy tökéletes személyt magának, aki MINDIG ott lesz neki. Ma pedig kapnak két olyan köteléket, amelytől családdá válnak. Száműzetésbe kell, hogy vonulj a gondolataimból, mert írnom kellene.*

Eláll az eső, vacsorához készülődök, amikor Abigél neve jelenik meg a kijelzőn.

– Samu kétezer-ötvenhat gramm, negyven centi, Lia kétezer-négy gramm, harmincnyolc centi – hallgatom, ahogyan sír. Végtelenül fáradtnak hallok.

– Te jól vagy? – kérdezem tőle. Tudom, hogy nagyon kicsik.

– Persze, csak fáradt vagyok, de még szeretném felvenni őket.

– Tudom. Én is alig várom, hogy lássalak benneteket.

– Róla? – vált témát gyorsan Abigél.

– Semmi. Születésnapja volt, nem írtam neki. Nem tudok írni neki. Pedig ott van minden állomáson, étteremben, szobában.

– Sajnálom, tudod, hogy ha egyszer hazajössz, megkeres?

– Nem tudom. De ne rólunk beszéljünk, mert nincs olyan, hogy rólunk. Inkább te mesélj. Hogy van Misi?

- A bűvöletünkben él. Na de le kell tennem, nemsokára jönnek a szüleim.
- Gratulálok! – mosolyodom el. – Vigyázatok magatokra!
- Te is, és majd írj! – köszön el, és kinyomjuk a hívást.

Ülök az ágyamon, hihetetlen csöndet és ürességet érzek belül. Tudom, hogy most valahol máshol kellene lennem. Ötleteim is vannak, hogy merre. Elűzöm ezeket a gondolatokat, felveszek egy ruhát, és elindulok az alagsori ebédlőbe. Fish and chipst választok, meg pudingot. Észrevétlenül szemlélődöm. Vagy két-három hete a neten szörfölve ráakadtam egy pályázatra, amely arra a kérdésre próbál választ találni, hogy mennyire változtatta meg kommunikációnkat a technika. Tudom, hogy a látottak alapján meg tudom írni. Felérek, kényelmesen elhelyezkedem, ölembe veszem a laptopomat, és írni kezdek.

Technika örökké vagy örökké technika?!

Helyzetjelentés egy 21. századi étteremből, ahol átlagon felüli a nyílt WI-FI minősége.

Beléptem a zsúfolt étkezőbe. Általában figyelek a környezetemre, ez akkor sem volt másként. Mégis majdnem beleütköztem egy tizenégy év körüli kamasz fiúba, aki a szemüvegén át nézete a világot. Vagyis a világ egyik szegletét. A telefonját. Megpördült a tengelye körül, még jobban kezdte szorítani az eszközét, amely összekötötte ebben a pillanatban a kortársaival. Különben születésnapot ünnepeltek családi körben, a lufikból és a színes ajándékcsomagokból ítélve. Továbbhaladtam, és helyet kerestem a zsúfolt étkezőben. Egy asztaltársaság mind a tizenöt tagja a telefonját bűvölte. Nyilván bejelentkeztek, megmutogatták a külvilágnak, hogyan töltik ezt az estét. Na, persze, én sem voltam jobb, kíváncsiságból elővettem a telefonomat, megnyitottam az Instagramot, és rákerestem a helyre. A képkockák gyorsan váltották egymást, az elmúlt huszonnégy órában ebből az étteremből feltöltött vizuális emlékek cikáztak a képernyőn. Tökéletesre sminkelt középkorú hölgyek portréjára váltott az egyveleg, majd a #mutimiteszel kihívás résztvevői posztolták a vacsorájuk egy-egy íncsiklandó fogását. Végignézttem a néhány másodpercnyi filmet, és visszacsúsztattam a telefonomat a helyére. Sikerült egy kisgyermekes család mellett helyet foglalnom. A legidősebb lány ötéves lehetett, és egy tablet volt a kezében. Elég volt odapillantanom, hogy tudjam: az Agymanókat nézi a Disneytől. A másik lány is babrált valamit egy kisebb készüléken. A legkisebb pedig, miközben evett, valami mesét nézett egy hordozható laptopon. Végigfutott az agyamon, hogy talán ez sem egészséges. Leültem végre vacsorázni. Mikor kifelé mentem, egy néni és az unokája ballagtak előttem. Az unoka tartotta a telefont, és a képernyőn át néhányan integettek a kamerába. Kapcsolattartás sok-sok kilométerről. Elmosolyodtam.

A 21. század nagy kérdésévé vált, hogy mit is tett életünkkel a technika. Ez egy retorikus kérdés. Válasz nincs rá. Gyakorlatilag ez is egy tudomány. Ugyanannyira jó és káros, mint a kémia. Nélküle nem lennének vegyiparban előállított gyógyszereket, de nem lennének atombombák sem. Mégis mérlegelni sem tudunk... Nem jelenik meg kép előttünk, mint amikor a hozzánk közel állók tulajdonságairól beszélünk. Nem tudunk egyszerűen felsorolni jó és rossz tulajdonságokat. A legnagyobb probléma az egésszel az, hogy függővé válhatunk, befolyásolhatja életünket, uralkodhat felettünk. Évekkel ezelőtt egy ismeretlen, kortárs alkotó képeit láttam egy netes portálon. Egyik egy skiccrajz volt. Egy fiatal párról készült a kép. Külön helyiségben voltak, a rajzon jól látható volt, hogy egymással beszélnek: telefonon. Mindkét készülékből egy-egy zsinór vezetett fel egy idős úrhoz, aki simán lehetett volna A kis hercegből ismert üzletember. Halomban állt a pénz az íróasztalán, miközben ő gonoszul vigyorgott, és szorította a zsinórokat. Akkor nagyon megtetszett a kép. Persze ábrázolja a jót is. A két szerelmes egymástól messze is azt érezheti, hogy minden pillanatban ott van a másik.

A modern kommunikációról tehát elmondhatjuk, hogy hasznos dolog, de okosan kell kezelnünk, hogy ne váljunk a rabjává.

FELHÁZI ÁGNES, Mélységben (Cs. A. emlékére), I-II., 2017

FELHÁZI ÁGNES, Mélységben (Cs. A. emlékére), III-IV., 2017

Átolvasom az írást, formázom. Elküldöm a megadott e-mail címre. Forró zuhanyt veszek, miközben József Attila idézetén gondolkodom: „Ha tested fázik, lelkem rád adom.” Azt hiszem, pontosan és tagadhatatlanul ez a személy hiányzik most az életemből. Pizsamába bújok, fogat mosok, és kifésülöm a hajamat. Újra az ágyra telepszem, töltőre rakom a telefonomat. Kinyitom a naptáramat; igen, 21. század ide vagy oda, még mindig a papír alapú naptárak szerelmese vagyok. Az ez évit színes virágok díszítik. Felnyitom, és megnézem a holnapi dátumot. Szeptember 6.: Csenge húgom felvételi a Modern Táncok Országos Szövetségébe. Ránézek az órára, látom, hogy még csak kilenc óra múlt, a telefonom után nyúlok, és hívni kezdem. Felveszi, a háttérből örült zaj csapja meg a fületem.

– Szia! – kiabálom.

– Szia! – a zene leáll. – Te Walesben vagy, láttam a képed. Meg anya mondta, hogy írtál neki üzentet. Mi újság?

– Örülök, hogy tudunk beszélni. Holnap megyek egy megnyitóra, aztán Törökországba pár napra, és haza. A holnapi nagy napod miatt hívlak.

– Ja, igen. Még most is bejöttünk próbálni Hangával.

– Azért pihenj is, holnap hosszú napod lesz.

– Mondja az, aki csak a repülőn alszik – neveti el magát.

– Ez így nem igaz, ma éjjel is aludni fogok.

– Na, az egész jó. Nem is meséltem, hogy találkoztam VALAKIVEL – persze, hogy a *valaki* szón a hangsúly. Pontosan tudom, hogy kire céloz.

– Zseniális, remek, nagyszerű, fantasztikus! – morgom gúnyosan.

– Kérdezte, hogy merre vagy – komolyodik el a húgom.

– Zseniális – felelem ismét ironikusan.

– Tényleg kérdezte! – háborodik fel Csenge.

– Sejtettem – forgatom a szemem.

– Még mindig szereted, tudom. Betippelem, hogy nem Ő a háttér a laptopodon, hanem valami hozzá fűződő tárgy. Persze azért nem Ő, mert akkor mindennap nézned kellene a fejét. Apropos fej, mi a helyzet a helyes operatőrrel? – nevet ismét. Tizenkét éves, de komolyabb egy tizenkét évesnél.

– Nem helyes, és még nem ért ide. Tudod, néha külön is dolgozunk.

– Ha tíz évvel idősebb lennék, járnék is veled, szerintem nagyon helyes, és tökéletes az illata.

– Na, menj már! – kezdem el heccelni.

– Jól van, jól van. Le kell tennem, mert lassan jön értem anyu. Holnap írj! Puszi – zárja rövidre a beszélgetést.

– Vigyázz magadra! – köszönök el.

Ha hiányzom, kereshetnél... Tudod nagyon jól, hogy az éjszaka közepén is felvenném a telefont, és bármelyik étteremből kilopóznék a teraszra, ha a kijelzőn a Te neved jelenne meg. Persze ez mind feltételes mód. Tudom, hogy Neked a távolság a sok. Meg az, hogy ez a saját utam. Még egy ideig biztosan.

Üzenet érkezik a telefonomra. Abigél babafotókat küldött. Nézem a képeket, és arra gondolok, hogy milyen jó lenne most ott lenni. Írok neki néhány mondatot. Pizsamában lépek a bőröndömhöz. Sokáig gondolkodom rajta, hogy mit viseljek holnap, elvégre egy magyar vonatkozású étterem megnyitójára vagyok hivatalos. Végül egy hófehér, hosszú ujjú felső és egy fekete szoknya mellett döntök. Visszafogottan elegáns. Sminkötleteket nézek a telefonomon, a hajam szigorú kontyban lesz, mint általában. Tizenegy körül alszom el.

Másnap reggel az egyik alternatív együttes számára ébredek. Kint szakad az eső. Lemegyek reggelizni, a könyvem társaságában élvezem a gyümölcs-tea és a dzsem varázsát. Még van négy és fél óráma a megnyitóig, ezért úgy döntök, hogy sétálok egyet a parkban, kiülök olvasni a teraszra, és kipróbálom a wellnessrészleget is. Átöltözöm. Alig lézeng egy-két ember a medencék

környékén. Forró vizest keresek, és relaxálok egy órán át. Kikapcsolom a gondolataimat. Amikor ránézek az órára, tudom, hogy lassan indulnom kell. Hajat formázok, öltözöm, taxit rendelek. A szomszédos kisvárosba tartok. Ott találkozom majd az operatőrömmel, és előkészülünk az élő bejelentkezéshez. Egy fiatal, tizenkét év körüli lány rohan felém, amikor kiszállok a sárga autóból. Tört magyarsággal beszél, de azt mondja, hogy a cikkeim sokat segítettek a nyelvtudásán. Beinvitál a modern épületbe. Kockás abroszok és töltöttkáposzta-illat fogad. Egy középkorú férfi lép hozzám.

– Kovács Gábor – mondja, és felém nyújtja a kezét. – Örvendek! – Bemutakozom én is. Gábor tökéletesen beszéli az anyanyelvét.

A hely lassan megtelik öltönyös úriemberekkel és kosztümös hölgyekkel. A házigazda Gábor és az angol származású, egyébként gyönyörű felesége nyitja meg az új éttermet. Nagyjából mindenki helybeli, és óvatosan kóstolgatják a tradicionális magyar ételeket. Ízlik nekik. Ekkor jövök rá, hogy körképet fogok készíteni az összegyűltekkal. Egy mondatban tegyenek kísérletet arra, hogy elmondják, milyen is az utánozhatatlan magyar konyha. Gyönyörű portrék készülnek. A svédasztalos ebéd után előkerülnek az egri és tokai borok is. Késő este van, amikor végzünk. Taxit rendelünk. Az autóból felhívom a főnökömet, hogy beszámoljak neki. Engedélyt kérek a körképre. Megkapom. Mire visszaérünk a szállodába, újra esik az eső. Andris, az operatőröm is kap egy szobát. Megbeszéljük, hogy nálam találkozunk. Előkészítem a laptopomat, és elkezdem sorba rendezni a gondolataimat. Bevezetés: hol járunk, mi volt a célja, és mik a benyomások? Értékelem a hazai konyhás éttermet. Átjön Andris, elkezdjük nézegetni a fotókat. Választunk hangulatképet, és négy portét rakunk fel szöveggel együtt. „Sohasem ettem még ilyen finomat!” – írja valaki a túrós tésztáról. „A legunalmasabb állat a legfinomabb” – a halászléről. „Kezdetben Isten megteremtette az almát, majd sorban az összes gyümölcsöt is. De egyik gyümölcs sem volt fogható a mi mennyei Atyánk hatalmához. Gondolkodóba esett tehát, és egy angyalt küldött a földre, aki az éj leple alatt elültetett egy szőlővenyigét. A gyümölcs édes volt, de nem volt eltartható. Tudniillik igen nagy szárazságok uralkodtak akkoron. Ekkor Isten megteremtette a borászt, aki palackba zárta a mi Krisztusunk véréét. Így lett a mennyei borunk.” Összefűzöm a gondolatokat, és lementem. Andris itt hagyja az összes képet.

Egyedül maradok a szobában. Befejezem a cikket, és elküldöm. Nagyjából összepakolok az szobában, holnap indulok a török fővárosba. Pillanatok múlva érkezik el a reggel. Leszaladunk reggelizni, utána megkeresem az utazáshoz szükséges iratokat. Kijelentkezem a szállodából. Elköszönök az operatőrömtől, neki haza kell repülnie Magyarországra, majd Törökországban találkozunk. Taxit rendelek a reptérig. Várok az autóra a bőröndökkel és a két hátitáskámmal. Még egyszer átvizsgálom a kézipoggyászt, nem akarok véletlenül benne felejtetni egy csepp folyadékot sem. Búcsúzóul készítek még egy utolsó képet a szállodáról, és felteszem az Instagramra. A taxi pontosan itt van a megbeszélt időre. Az út majdnem másfél óra. Beülök hátra. Rögtön észreveszem, hogy a sofőr (szerencsémre) nem szeretne majd szóval tartani. Fejemet a hideg üveghez nyomom. A rádióból halkán egy tipikus idei sláger szól. Elmerülök a gondolataimban. Nemsokára a telefonom zúgására figyelek fel. Csenge az.

– Felvettek! – sikítja bele a telefonba.

– Gratulálok! – mosolyodom el.

– És a kollégiumban is helyet kapok. Háromágyas szobám lesz. Januártól csak hétvégenként leszek otthon. Annyira boldog vagyok! – hangjából hallok az önfeledtséget.

– Szeretnék most otthon lenni, hogy jól megölelgesselek! – mondom, és csorogni kezd a könnyem. Nem vagyok egy érzékeny típus, de ezúttal tényleg kiborít a távolság.

FELHÁZI ÁGNES, Egyfajta kék I-II., 2017

– Na, de most mennem kell, találkozóm van az edzőnőmmel. Vigyázz magadra! – cseveg el.

– Te is vigyázz! – törölöm le a könnycseppet az arcomról. Bontjuk a vonalat.

Nézem a rohanó tájat. Közben Liára, Samura meg az újdonsült családra gondolok. Eszembe jutnak Cirmos kölykei. A neveiken gondolkodom. Végigpörgetem az elmúlt napok élményeit. Eszembe jut az étteremben látott mese. Az *Agymanókat* a múlt nyáron láttam egy betegséggel töltött iszonyú napon. Arra gondolok, hogy a kiscicákat egy-egy pozitív szereplőről fogom elnevezni. Lesz egy Derű nevű, az biztos. Minden évben megtartunk egyet a cicák közül. A többit pedig mindig elajándékozunk. Örömet szerzünk másoknak. Még általános iskolás koromban egy idősek otthonából jöttek a kicsinyekért. Színt vittek a bent lakók mindennapjaiba. Persze olyan is volt, hogy kisgyerekes ismerőseink választottak egyet-egyét a szőrgombócok közül. A legszebb emlékem mégis ahhoz fűződik, amikor egy nap a húgom sírva jött haza az óvodából, hogy az óvó néni kutyusa elszökött azon a hétvégén. Mondtam Csengének, hogy kutyust ugyan nem tudunk neki vinni, de cicát igen. Csenge rögtön kiválasztotta a lelegelettebbet az alomból. Másnap reggel a Nyuszi csoport valamennyi tagja a kartondoboz köré gyűlt. A cica neve Buborék lett, és azóta is az óvó néni kedvence. Számtalan ilyen történettel rendelkezem még, de félbeszakítja a gondolatmenetemet a tény, hogy megérkezem a reptérre. Kifizetem a taxit, és elindulok befelé. Elég parányi repülőtér. Becsekkolok, és megkeresem a várómat. Még van két és fél óráma a gép indulásáig. A mosdóba megyek. *Ekkor valaki a Te neved külföldi változatát kiabálja. Összerezzenek és megfordulok. Egy hatéves gyerek rohan az anyukájához, aki felveszi az ölébe. Látod, gondoltam, hogy nem Te vagy, mégis odanézttem. Pontosan tudod, hogy ez is minek a szimbóluma. Van két és fél órád, hogy újra beköltözz az agyamba, elfoglald az összes területét, és ugrálj, fuss vagy épp ússz benne. Te mindegyikben tökéletes vagy. Csörög a telefonom. Két teljes percig megint nem érek Rád.*

A főnököm az, csak érdeklődik, hogy merre járok, mikor érkezem az új helyszínre. Egy húszperces lelkizés következik. Már csak másfél óráma maradt a repülésig. Ilyenkor szoktam a levelezésemet intézni, írni a hozzám közel állóknak, hogy ne aggódjanak, csak épp nem vagyok elérhető. Írok anyukámnak egy SMS-t, Mártinak egy messenger-üzenetet, Abigél is kap néhány rövidke sort. Összetéveszthetetlen rengés üti meg a fületem: egy újabb képeslapom ért célba. Elolvasom az üzenetet. „*Kedves Niki! Az iskolában épp ezt tanítom a nyolcadikosoknak. Azt hiszem, holnap be is viszem. Köszönöm! Vigyázz magadra!*” Elmosolyodom rajta, hogy még valami haszna is van a papír alapú világ körüli utazásnak.

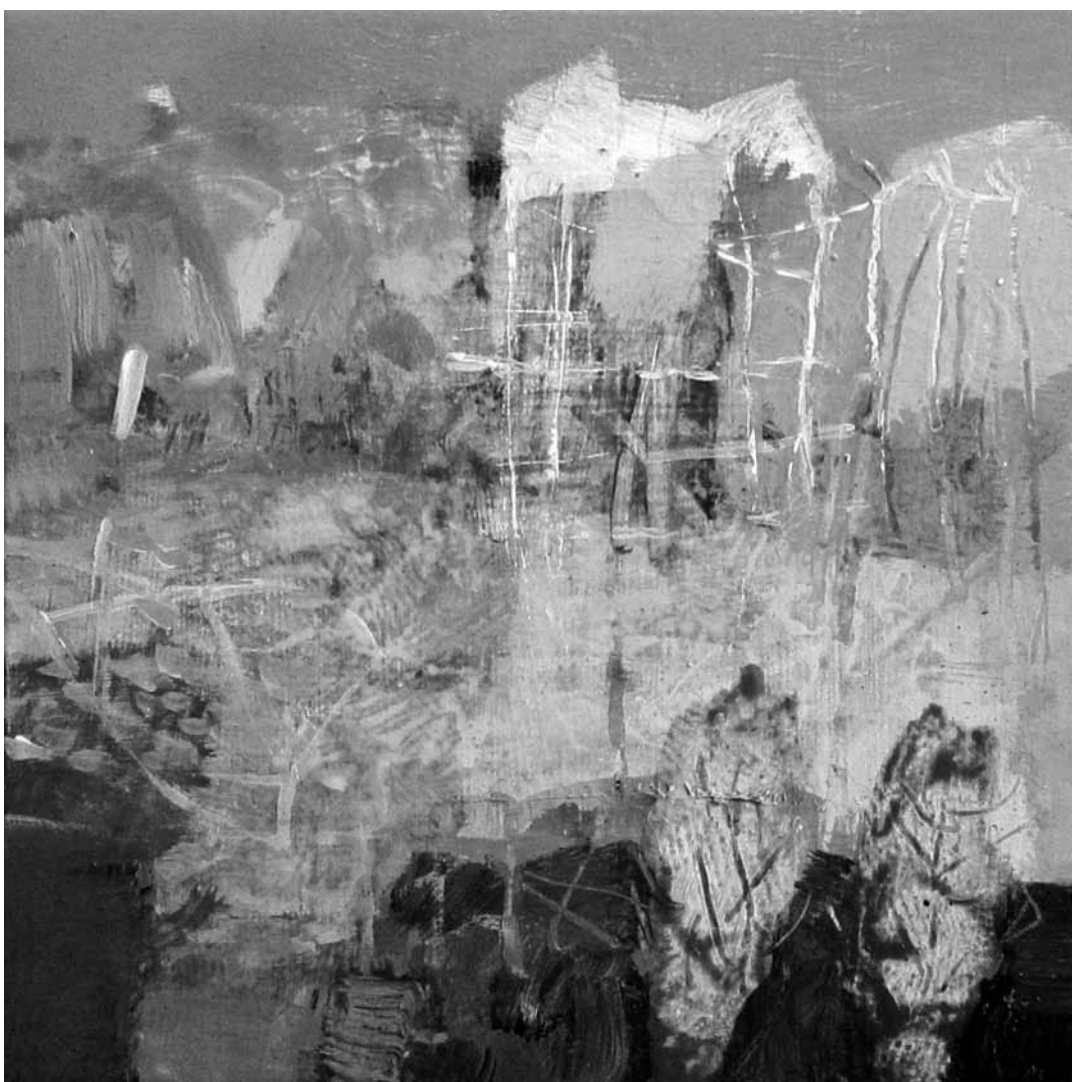
Még midig időmilliomos vagyok. Unalmamban kiteszek egy Instagram-sztorit is, ahogyan felszáll egy gép a magasba.

Később már a repülön ülök. Az utat alvással töltöm, csak a landolás idejekor ébredek fel. Iszonyat hosszú úton keresztül buszozunk a szálloda felé. A szezon vége felé tartunk, de még mindig hemzseg a rengeteg turista. Fényűző szállodában kapok helyet, bejelentkezem, bepakolok, és lemegyek az étkezőbe. Gyönyörűen süt a nap. Az uzsonna után veszem a könyvemet, a jegyzetfüzetemet, és kísétek a szálloda kapujához.

Itt ülök egy padon Ankarában. Harmincegy fokot mutat a hőmérő. Az elmúlt napokban megint változott a világ. Körülöttem. Bennem nem. Ugyanazok az érzelmek játszódnak le bennem, mint körülbelül negyvennyolc órával ezelőtt egy walesi padon. Magány, boldogság, honvágy, kalandvágy. Mind tiszta oximoron, tudom. Elmúlt a születésnapod, Abigélnek megszülettek az ikrei, Csenge találkozott Veled, felvették az iskolába, ahová mindig is vágyott. Én pedig itt ülök egy újabb padon, egy újabb országban. És ekkora ürességet még sohasem éreztem. Csenge felvételi videóját nézem a telefonomon. A 21. századi technika áldása,

hogy sok ezer kilométerről is úgy tudom élvezni, mintha ott lennék. Pedig csak szörnyű a helyzet. Ha nem lenne internet, nem lenne blog sem, és akkor most ott lennék a fővárosban, hogy az első sorból szurkoljak a húgomnak. Ha nem lenne blogom, akkor Te itt lennél, és valahol a születésnapodat ünnepelnénk. De nem tudjuk megváltoztatni a megváltoztathatatlant. Egyébként még mindig Te vagy az egyetlen, akivel nem tudom tartani a kapcsolatot. Abigéllal nap mint nap beszélünk, Mártival szintén, pedig csak egyszer találkoztunk egész életünkben. Sejtetted azt is, hogy kinek írok minden egyes helyről képeslapot. Mivel nem tud képeslap formájában válaszolni, mindig a 21. századi technika egyik vívmányán küldök egy üzenetet, hogy egy újabb darabbal növeltem a gyűjteményét. Nagymama pedig csakis miattam tanulta meg az SMS-olvasást. Mert csak annyit írok neki, hogy „Mama! Most tudok beszélni!” – és már kapom is a hívást. Készülök egy hosszú levél megírására Neked. Csak előtte érjek haza. Megint folyik a könnyem. Nem tagadom: miattad. Letörölöm a sós vizet az arcomról. Azt hiszem, az egyik, gimis koromban rajongásig szeretett költőmnak, Simon Mártonnak van igaza: „Egyenlők vagyunk. Látod. Ha kivonlak magamból, a semmi marad.” Igaza van. Megint csorog a könnyem.

P. S.: Bárcsak tudnám, hogy Neked miért hallgatni arany.

FELHÁZI ÁGNES, Magas horizontok III., 2017

MARNO JÁNOS

Még jobb

Hangszál híján megölt a szmog. Hirtelen hűlt a levegő, éppen elkerülte a figyelmemet, összegyűrődünk még a busz ajtajában egy hájas óriás-csecsemővel. Ez foglalkoztatott, mikor a buszról leléptem, és szőttem volna terveimet az esti munkára készülve, ereszkedve lefelé az Alkotáson a Márvány-sarokig. Bosszantott a buszban az a jelenet, elvonta figyelmemet az óvatos lélegzésről, ehelyett fújathattam magamban, mint a szegkovácsműhelyben gyermekkoromban a cigány fújató, bámultam arcán a kormot s a kékes-sárga és vörös izzást a pedállal hajtott kohóban, vitt csak úgy a lábam, miközben már javában ziháltam. Mentem tehát dúltan és tudván mélyen a gyomromban, hogy ez így nem fog menni; nem megy a beszéd, mindig eljön a pont, ahol meggondolom magam, és visszakozok: rögtön a sarok után, épp a szépségszalonnál megtorpantom, néztem a szennyes égdarabokat, és megcéloztam a kiskereskedő boltokat meg a kínait, ahol már egyszer rosszul voltam. Amit túléltem akkor, az most odáig el sem enged, gondoltam, itt az ideje, mondta egy hang, moss szépen fogat, és lefektetlek, gyereket azonban nem láttam többet, idegenek a zebrán átlökdöstek, neki egy hullámzó drótkerítésnek. Hozzácsapódtam és megkapaszkodtam, mert fagyott rongydarab lett a lábam, mely ha fölenged, ott ül egy tócsában az ember, akit a többi embernek muszáj kerülgetnie, és ez persze a legtöbbször ingerültséget szül, és ingerültségük a belemre megy, amire rengeteg levegőt nyelek, s a szakorvos szerint ezzel már együtt kell élnem, mint a halottaimmal, akik bennem rekedtek. A levegő hirtelen hűlt le és telt meg szennyyel, jól jött a háló, belecsimpaszkodtam, és hamar bennem is elsötétedett. Nem számítottam fényalagútra,

MARNO JÁNOS (1949) Budapest

sem arra, hogy ide visszatérhetek,
 csak viszolyogtam. Mielőtt megszakadt
 a vétel, és azután is, hogy újra-
 eszméltem. Kvázi satuban találtam
 magam, megkeményedetten-holtan,
 s eszerint haladhattam is foltokban
 át a mocskos vasúti felüljárón,
 ahonnan lenézve jó látni a sín-
 párok gabalyodványát. Ők én vagyok
 már, ahogy a költő mondja. Aki már-
 pedig nem én vagyok, egy átkelő
 pont, elveszőben, még haza kell érnem,
 ez foglalkoztatott, és ha elütnek
 közben, mért ne lehetne úgy az még jobb.

A fájdalom

Nyelvpocsékolás. Kilépni az idő
 domborművéből a megszedítő
 térbe – mintha szemgolyód a pusztá
 gondolatra egyszer csak egy másfél
 fordulattal önmagába nézne.
 Tekintete ott rögzülne, fehére
 rekedve rajtad kívül, megkövülten
 az embertelen erőfeszítéstől.
 A Főtér néptelen ilyenkor. Egy-
 egy érszakasz könnyen kiugorhat
 ilyenkor a vádlin (alsó lábszáron),
 s elszíneződvén kövér piócahoz
 lesz hasonlatos. Hirtelen egy durva
 csípést érzel ott, odakapsz is rögtön,
 ám a nadrágszárad szövetében
 semmi szokatlan. Mért gondolj hát bármi
 rosszra a továbbiakban? Megéri
 egyáltalán beszélni róla? Szólni
 bárkinek, mintha beszélnél magadban,
 miután beleszívtál még a csikkbe,
 mely már a körmödre égett?
 Az már nem kérdés. Nyelvpocsékolás csak,
 kiszólni a térből, amit az ember
 éppen hátrahagyni készül. Vissza-
 húzódni néma birtokára, mely nem
 visszhangzik semmit, és attól nem is
 különbözik, egy pillanat műve már
 épp elég, hogy a fájdalom átjárja.
 És ha nincs fájdalom, mert az idő túl-
 haladta, tér sincs, mely ne porladna
 szét magába, régi időket össze-
 hordva fölelevenítő; szertartás lesz
 újra, rituális nyelvpocsékolás,
 és táncolni fogunk a végén, és
 cibálni egymást éjt nappallá téve.

LÁZÁR BENCE ANDRÁS

Hommage

Miután az utolsó pék is elhagyta a várost,
 azon a délután, akkor,
 amikor péntek után egy újabb szombat jött,
 amikor a lassan áramló folyóba beleragadtak
 a jégtáblák. Ezen a délután,
 miután az utolsó pék is elhagyta a várost,
 és csak egy üres kirakat maradt utána,
 láttalak meghalni.

Ez mégiscsak kevés.
 De akkor a jégtáblába olvadt arcodon,
 láttam az összes gyűrődést,
 azon a szombaton üres kirakatban
 tükröződött kerek szemed,
 mint az utolsó zsemle, amit azon a délután
 a város utolsó pékségében kisütöttek.

De ez mégiscsak kevés.
 Hiszen láttam az áradás, az apály
 minden könnyörtelen pillanatát.
 Hiszen éreztem a pékségek melegét,
 a bagettek fűszeres illatát.
 Hiszen láttam kéken fényleni
 kerek szemed egy szombat délután.

De miután az utolsó pék is elhagyta a várost,
 láttalak meghalni,

és akkor jutott eszembe az a szombat délután,
 amikor a sugárút kéken fénylő kirakatai között
 egy üres pékségben bagettet vettél,
 meg egy kerek zsemlét,
 és mi, ketten néztük, ahogy a folyó elmarja
 a jégtáblák között a víz minden gyűrődéseit.

Kezdjük el

Aztán majd ott kezdjük el, ahol abbahagytuk,
 vagy éppen a legvégén. Mintha ez lenne a remény.
 Reménye annak, hogy vagy és vagyok.
 Mert múlttól beszélni régen felesleges.

Hiszen mit mondhatna egy kidőlt eperfa?
 Hogy itt, igen, itt, ezen a helyen sütött a nap.
 Például, hogy igen, itt még esett is.
 Hogy igen, itt voltak az óvodások.
 Hogy levágták az ágaim. Mondhatna ilyet is.

LÁZÁR BENCE ANDRÁS (1989) Szeged

De aztán majd úgyis ott kezdjük el,
ahol abbahagytuk.

Epret eszel, és én nem kérek belőle.
Vagy éppen a legvégén:
egy teherkocsiban korhadt tönkkel a platón.
Mintha ez lenne a remény.
Reménye annak, hogy igen, én az vagyok.

A kislány egy park szélén az apjára várva.
Az elhagyott anya, ütőerekig szűkülő fájdalommal.
A fiatal férfi régen elhervadt csokorral a markában.
Az öreg szakállas egy prэшház ajtajában.

Aztán majd ott kezdem el, ahol abbahagyom,
az egésznek a végén. Hogy ez legyen hit.
És legyen eperfa, amit majd ketten ültetünk.

Terméssel

A főteret elnevezhették volna rólad is.
De a tér többi lakója nem engedte.
Sültgesztenyés a sarkon.
Az úri zenészek. Jólfésült urak.

Biztos nem ismertek. Vagy épp egészen jól.
De azt hiszem, ez volt az elmúlt évek
utolsó hibája. Amit elkövettem én is.

Veled, amikor ott hagytalak
egy másik ország, egy másik város
másik főterén. Terméssel a zsebemben,
amit a közértben vettem,
ahol mindkettőnk épp egészen jól.
Hiszen lassan elhittem rólad,
hogy te a nő vagy naplóval a kezében.

De a főterek, hogy miért pont az.
Nem tudom. Európait cserélnek európaira.
Tengert óceánra. Hajnalokat éjszakákra.
Van benned ennyi.

De a sültgesztenyés.
Ahogy a tér többi lakója sem.
Az úri zenészek, jólfésült urak.

Most itt állok, termékkel a zsebemben,
hogy szórjam a vízbe.
Hiszen te a nő vagy naplóval a kezében.
Aki keveset beszél, de sokszor szeret.

A főteret akár rólad.
De azt hiszem ez volt az elmúlt évek
utolsó hibája.

Hogy terméssel a zsebemben,
hívom majd ezt a napot a neveden.

CSÁKI RÓBERT, Rózsakert, 2017

BIRÓ ZSOMBOR AURÉL

Bazaltsziget

Még fel sem állítottam a sátram, máris megjelent egy a sziget túloldalán táborozó geológusok közül.

– Te vagy a főnixkutató, ugye? – kérdezte, miután bemutatkozott.

– Én – feleltem, és vertem tovább a cövekeket a földbe.

Megkérdezte, kell-e segítség, és mikor mondtam, hogy nem, segített. A vulkánkráter közepébe állítottuk a sátrat, alig húsz lépésre a füstölgő lávatótól. Folyamatosan beszélt, közben a mellemet bámulta. Többször felajánlotta, hogy táborozzak velük, a többiek is örülnének a társaságnak, de főleg ő, mert a csoportban mindenki ötven feletti, esténként úgy érzi magát, mint amikor meglátogatja a nagypját az öregek otthonában.

– Hogyhogy egyedül jöttél a szigetre? – kérdezte azután, hogy negyedjére is visszautasítottam. – Ha jól tudom, az etológusok is csapatban dolgoznak.

– Általában igen – feleltem, miközben elővettem az ebédemet.

– Szóval te amolyan magányos farkas vagy?

– Mondhatni.

– Az szuper. Én is szeretek egyedül lenni.

Beleharaptam a szendvicsebe, és bámulni kezdtem a tóból felszálló füstgyűrűket.

– Megkérdezhetem, honnan származol? – a férfi leült mellém a földre. – Az akcentusodból ítélve nem Új-Zélandon születted.

– Magyarország. Fél éve költöztem Aucklandbe.

– A főnixkutató miatt?

– Nem.

– Hát?

Lenyeltem a falatot, és elgondolkoztam. Ezerszer hallottam már a kérdést, kollégáktól, hallgatóktól, idegenektől, de még mindig nehezen jött a válasz.

– Hogy új életet kezdjek.

– Mint a főnixek, igaz? – A férfi a vulkánkráter oldalfalában fészkelő madarak felé biccentett. – Újjá akartál születni.

– Olyasmi.

Felálltam, és mondtam, hogy örülök a szerencsének, de most dolgoznék, mert csak hétvégére kaptam tartózkodási engedélyt. A férfi bólintott és megjegyezte, hogy ugyan ők holnap hazamennek, de jövő héten felhívna, ha lehet, meghihatnánk valamit Aucklandben. Megadtam neki a számom, és akkor végre egyedül hagyott a főnixekkel.

A kolónia nem sokat változott, első pillantásra negyvennégy példányt számoltam. A legutóbbi vulkánkitöréskor született egy nőstény fióka, egy idősebb hím pedig elvonult társaitól. Miatta érkeztem. Már lepakolás közben láttam, ahogy a többiektől elszigetelve gubbaszt a látató partján, ám mielőtt odamentem hozzá, körbejártam a bazaltdarabokból kirakott fészkeket, s megsimogattam a felém nyújtott tűzpiros szárnyakat. A főnixek megismertek. Csendesen körém gyűltek, rám szegezték a tekintetüket, a közelebb állók csipkedni kezdték a zsebemet, tudták, ott tartom a gyufásskatulyát. Szórakoztató játék volt, hogy a meggyújtott szálakat bele tudom-e dobni a kitért csőrökbe.

A számkivetett példány a Sephtis névre hallgatott. Lángvörös tollzatába itt-ott fekete foltok vegyültek, hát egyből tudtam, hogy Kenneth professzornak igaza volt, valóban haldoklik. A csőrét repedések borították, szeme halványan, erőtlenül világított. Szinte egyáltalán nem mozdult, és ha mégis, akkor is csak hogy igyon a látatóból.

Első nap csupán annyi időm maradt, hogy megnézzem a főnixmadarak esti táncát, amiben Sephtis természetesen nem vett részt. A többiek alkonyatkor szélesre tárták parázsló szárnyaikat, és keringeni kezdtek a látató felett. Ő mozdulatlanul kuporgott a bazalton. Csak másnap mertem igazán közel merészkedni hozzá, addigra megszokta a jelenléteimet. Írtam a viselkedéséről, készítettem róla vagy kéttucat fényképet, még néhány anatómiai rajzot is tudtam csinálni. Ennyivel bőven megelégedtem volna, de Sephtis a harmadik reggelen megengedte, hogy hozzáérjek. Óvatosan benyúltam a tollai közé, oda, ahonnan a szívdobogását éreztem. Az egész tenyerem vízhólyagos lett, de megérte, mert megtudtam, minimum két hét, míg újjászületik.

•

Aucklandben egy nem fogadott hívás várt. A szigetre sose vittem telefont, arra gondoltam, talán Kenneth professzor keresett, ő hajlamos volt megfélemezni erről. Felkaptam a mobilt, hogy visszahívjam, de megpillantottam a nulla-nulla-harminchatot a szám elején, és kiesett a kezemből a készülék. Egy másodperc alatt átfutott az agyamon minden, amiért kereshetnek Magyarországról. Ha Korbács hívott, az azt jelenti, rátalált a rendőrség, ha Ági, azt, hogy velem kapcsolatban bukkantak új nyomokra. Mások is eszembe jutottak, a Gál Peti, a Béla, a többiek, de ők már akkor börtönben ültek, amikor elmenekültem. Persze lehet, hogy odabent köpött valamelyikük, végtére is nagy a különbség öt meg tíz év között. A legvalószínűbbnek mégis az tűnt, hogy anyám akart figyelmeztetni. Vagy a rendőrség keresett, akkor meg mindegy, miért. Ha megtaláltak, vége az új életnek.

Elmentem a szaunába, de nem tudtam kiizzadni a félelmet. Tévé nézni, aludni se bírtam, hát elugrottam a legközelebbi bárba meginni pár sört. És persze akkor már a whisky is lecsúszott. Éjfélre úgy leittam magam, hogy arra sem emlékeztem, mitől kéne félni. Másnap elaludtam, már az előadást kellett volna tartanom, amikor felkeltem. Végül be se mentem, felhívtam Kenneth professzort, hogy rosszul vagyok, helyette egyetlen délután alatt megírtam a kötelező tanulmányt a hétvégéről. Nem kellett volna elsietni, a professzor ugyan örült neki, de a hét hátralévő részére semmi nem maradt, ami elterelje a figyelmemet. Kedden megnéztem három filmet, aztán megint leittam magam, szerdán pedig elautóztam az Aucklandtól nem messze fekvő Piha strandra, ahol órákon át rugdostam a betonszürke vulkanikus homokot.

Csütörtök reggel arra ébredtem, hogy csörög a telefonom.

Kivert a víz. Átgondoltam, hogyan találhatott rám a Korbács, vagy miképp jutott a nyomozók tudomására az álnév, ami alatt az Aucklandbe szóló repülőjegyet vásároltam. Még az is eszembe jutott, hogy talán a Szegedi Tudományegyetem diplomásai között akadtak a nevemre, és úgy hozták kapcsolatba a Babér utcai OTP kirablásában részt vevő bűnözőt az Auckland Universityn tanító természettudóssal.

De csak a férfi volt, aki a Whakaari-szigeten elkérte a számomat.

– Hello – mondta, és én elgyengültem a megkönnyebbüléstől. – Akkor összefutunk valamelyik nap?

Felidéztem magam előtt az arcát, és majdnem rávágtam: igen. Csakhogy randiztam már, amióta elmenekültem otthonról. Pontosan tudtam, milyen kínos dolog az, ha az ember épp egy új élet kezdésével próbálkozik. Akármenny-

nyire kerüli a témát, a második vagy a harmadik találkozón biztosan előjön a múlt. Persze mások is kérdeztek az otthonomról, de mégis egy gyertyafényes vacsora közben tűnt úgy leginkább, mintha a tetteim a hátam mögött sorakoznának, és a vállam felett figyelnék minden mozdulatom. A férfi valami étte-remről beszélt, ami nincs messze, és ahol kitűnő az olasz kaja, de fel se fogtam a szavait. Az járt a fejemben, hogy mit felelnék, ha két fogás között megkérdeznék:

– Miért menekültél el? Mit csináltál, ami olyan szörnyű, hogy újrakezdted miatta?

Megbontottam egy sört, és leültem bámulni a tévét. Ahogy a számat megtöltötte a keserűség, anyámra gondoltam. Az arcára, amikor mondta, hogy inkább adjam fel magam, ne meneküljek, mert új élet ide vagy oda, úgyse leszek képes hátrahagyni mindent.

•

Egyedül voltam a szigeten. Megérkezéskor épp csak vettem egy pillantást Sephtisre, aztán sétálni indultam. Alig két óra alatt visszaértem, mint kiderült, a sziget nem sokkal nagyobb magánál a vulkánnál. A kráteren kívül gyér erdőség borította a partvonalat, ha kiléptem a fák közül, egyből víz fonódott a lábujjaim köré. A geológusok táborhelyét is megtaláltam. Ez volt az egyetlen szabad hely az enyémet leszámítva, egy viharvert sziklaorom, ami mélyen behajolt a tenger fölé. Most sátrak helyett többszáz fehér, sirályszerű madár vijjogott rajta.

A szombatot Sephtis mellett töltöttem. A testhője arra utalt, egy hete még biztos van hátra, de a tollai már egészen besötétültek. A bugyborékoló láva partján ült egész nap, messziről azt lehetett hinni, nem is él. Minden főnix hasonlóan viselkedett ilyenkor, ez a szokás az alfajok között is megegyezett. Csak míg a hawaii, a japán vagy a dél-amerikai főnixek társaik között kezdtek új életet, az új-zélandi példányok elvonultak, mint az eszkimók, hogy egyedül nézzenek szembe a halállal. Maga az újjászületés aztán megint hasonlóan zajlott, a beszámolók legalábbis erről tanúskodtak. A főnix, mikor tollai egészen feketévé színeződtek, hőmérséklete pedig elérte a lobbanáspontot, felsikolt és könnyezni kezd, majd kitarja a szárnyát, és meggyullad. Égési ideje két perctől ötig terjed, s a tűz elalvását követően derékig érő hamukupac marad utána. Innen mászik elő a csupasz fióka. A legelső főnixkutatók el sem akarták hinni, hogy azt látják, ami történik, épp Kenneth professzor bizonyította, hogy a főnixmadár valóban reinkarnál. Ő fedezte fel elsőként, hogy az újjászületett fióka hallgat a korábbi életében használt nevére, továbbá emlékszik a társaira.

Vasárnap éjjelre hívtam a hajót, noha tudtam, úgy megint nem fogok előadást tartani hétfőn. Nem törődtem vele. Bugyira vetkőzve ültem Sephtis mellett az átmelegedett bazalton, s ahogy néztem az éjszaka sötétjébe pattanó szikrákat meg a csillagképek között fellobbanó szárnyakat, azon tűnődtem, vajon milyen sokat láttak a világból ezek a madarak. Vajon hányszor kezdték már újra? Felsőhajtottam, és elnyúltam a földön. A hátamat égette a vulkán, de nem mozdultam, egészen amíg a bömbölő hajókürt fel nem verte az éjjelt.

•

A rendőrök a lakásom előtt vártak. Észre se vettem őket, csak amikor kiszálltam a taxiból, akkor meg már késő volt, mindössze annyi időm maradt, hogy bevillanjon: anyámnak igaza lett. Lassan felemeltem a kezem. Kibiztosított pisztolyokat szegeztek rám, s a bilincseket is szorosra húzták, de mivel nem

ellenkeztem, megengedték, hogy lerakjam a holmimat a lakásba. Odabent láttam, hogy Kenneth professzor hívott, nem is egyszer. Biztos beszéltek vele a rendőrök, és megpróbált figyelmeztetni. Nem mintha akartam volna menekülni. Új-Zélandnál messzebb úgyse futhattam.

A legközelebbi őrre vittek, és egyedül hagytak a kihallgatósobában. Kisvártatva belépett egy szemüveges nyomozó. Majdnem lefordultam a székről, amikor magyarul szólalt meg.

– Úton van a kirendelt ügyvéd, de addig is elkezdhetnék a beszélgetést – halvány vigyor ült a szája sarkában, ahogy helyet foglalt velem szemben. – Akár be is ismerhet mindent, a bűntársaitól eleget tudunk az életfogytiglanhoz. Egyedül az volt rejtély, hová menekült, de mint látja, ez is megoldódott.

– Beszélék – bólintottam. – Ügyvéd se kell. Semmi. Csak egyvalamit kérek cserébe.

Alkudoztunk kicsit, de a férfi hiába játszotta a magabiztost, tudtam, szüksége van a vallomásra. Pontos, ártalmatlan feltételeket szabtam, hamar meg egyeztünk, hogy a lényegét elmondom rögtön, a részleteket pedig miután visszavittek a Whakaari-szigetre.

– A rendszerváltás előtt kezdődött. Végzős voltam az egyetemen, a fűtés-számlát se tudtam kifizetni. Akkor jöttem össze a Gál Petivel, és rajta keresztül megismertem a Korbács Ferencet meg mindenki mást. A diplomaosztót követően is jóban maradtam velük. Találhattam volna munkát könnyedén, de a Korbácsékkal nagyon jó pénzt szereztem minimális erőfeszítéssel. Persze viccnek indult az egész, heti egyszer kimentünk Németországba, átszöktünk az NSZK-ba, és degeszre vásároltuk magunkat. Csizmák, bőrkabátok, táskák, aztán megpakolt szatyrokkal vissza Pestre mindent eladni. Akkor lett belőle megélhetés, amikor felfedeztük, hogy odakint lopni is lehet, jóformán semmit se tesznek ellene. Ezek után hetente négyszer jártunk ki. A fal leomlása véget vethetett volna az üzletnek, de mi már túlságosan mélyre mentünk, hogy abahagyjuk. Itthon is lopni kezdtünk, először kicsiben, szupermarketek, ruhaboltok, aztán jöttek az ékszerüzletek, végül a bankoknál kötöttünk ki. Többnyire vidéken csináltuk, évente egy-két alkalommal, ennyi elég is volt a luxushoz. Csak aztán egyszer megpróbáltuk Budapesten. A Babér utcai OTP-t szemeltük ki, de túl nagy fába vágtuk a fejszénket. Több volt a biztonsági, mint gondoltuk, és nem is ijedtek meg, hiába voltak fegyvereink. Kihívták a rendőrséget, megpróbáltak feltartani, az idióta Korbács meg ahelyett, hogy rohant volna velünk, gyomron lőtt egyet, és mellkason egy másikat. Rögtön tudtuk, vége a játéknak, menekült mindenki, amerre tudott. A Gál Petit kapták el először, a többieket sorban utána. Rajtam kívül csak a Korbács úszta meg, visszament a szülőfalujába, ott nem találták meg. Nekem az volt a szerencsém, hogy a diplomámmal ki tudtam jönni Aucklandbe. Elváltam a kapcsolatot az otthoniakkal, tanítani kezdtem az itteni egyetemen, és belefogtam a főnixkutatásba. Egyszóval megpróbáltam új életet kezdeni.

A nyomozó kikapcsolta a felvevőkészüléket, és megtörölte a szemüvegét.

– Kár, hogy az embernek csak egy élet jut.

Biccentettem, de a gondolataim egész máshol jártak. Az ajtó felé pillantottam, és óvatosan felemelkedtem a székből.

– Mehetünk? – kérdeztem.

•

Hajnalodott. A tengerfelszínre sűrű köd ereszkedett, a távolból nem is lehetett látni a szigetet. A hajó kapitánya az északi parton tett ki minket, s mivel a rendőrök ideiglenesen levették rólam a bilincset, egyből megindultam, amint földet éreztem a talpam alatt. Kiáltoztak, hogy álljak meg, de nem törődtem

velük, nyeltem a fák között hömpölygő füstöt, és rohantam a vulkánkráter felé.

Sephtis kitárt szárnyakkal állt a látató peremén. Felsikoltott, amikor megpillantott, mintha csak rám várt volna. Könnyei a földre hullottak, aztán egy pillanattal később sziszegve gőzzé váltak, ahogy a fekete tollak alól kirobbant a tűz.

A rendőrök akkor értek be, amikor kialudt a máglya. Megálltak mögöttem, nem jöttek közelebb, hogy a látától vagy a parázsló hamutól féltek, nem tudom. Nem szóltak egy szót sem, csak álltak és nézték a szürkésfekete kupacot, aztán engem, ahogy néhány perc csend után letérdelek. Az egyikük odajött, és a vállamra helyezte a tenyerét, de a bilincseket csak akkor szorították a csuklómra, amikor már negyedórája vártuk hiába, hogy a hamukupacból, amit időközben szétfújta a szél, előmásszon az újszülött fénymadár.

BÁNFI TAMÁS

Ady fényképe

Emőd Tamás Várad című verse és a Rózsavölgyi

Kiadó szerkesztőjéhez írt levele

kortársalgó

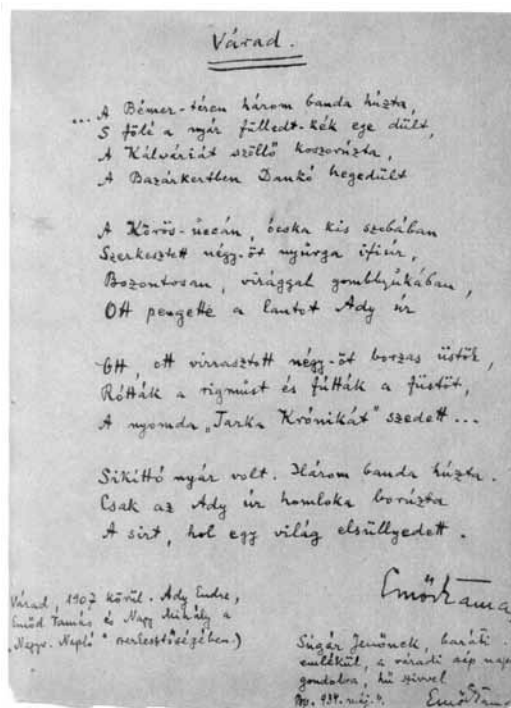

BÁNFI TAMÁS (1947) Budapest

1934. május 4-én Budapesten Emőd Tamás egy fényképet ajándékozott Sugár Jenőnek, és mellé a *Várad* című versének kéziratát „a váradi szép napokra gondolva”. A fényképen Ady Endre, Emőd Tamás és Nagy Mihály a Nagyváradai Napló szerkesztőségében, egy talán kávézásra alkalmas kis asztalka körül ülnek. A fénykép ismert, először Révész Béla *Ady Endre életéről, verseiről, jelleméről* (kiegészített második kiadás, Athenaeum, é. n.) című könyvében a 64. és a 65. oldal között jelent meg. A *Várad* című vers kézírata nem volt ismert, aminek jelentőségét az adja, hogy a vers végén, a lap alján, Emőd Tamás aláírása alatt a költő saját kezű megjegyzései olvashatók:

„Sugár Jenőnek, baráti emlékül, a váradi szép napokra gondolva, hű szívvel

Bp, 1934. máj. 4. Emőd Tamás (*Várad*, 1907 körül. Ady Endre, Emőd Tamás és Nagy Mihály a »Nagyv. Napló« szerkesztőségében.)”

A nevesített személyek közül Emőd Tamás író, költő, színműigazgató, Nagy Mihály a Nagyváradai Napló munkatársa volt, Sugár Jenő a Rózsavölgyi és Tár-

sa Kiadó szerkesztője, kevésbé ismert író. Nem meglepő, hogy a fényképen szereplő Emőd Tamásnak saját példánya volt, amit elajándékozhatott. A vitatható adat a fénykép dátuma.

Emőd Tamás véleménye tág határokat enged: „1907 körül” – akár korábbi, akár azt követő időpont is lehetséges. Az asztalkán jól kivehetően a Nyugat egy példánya fekszik, így bizonyos, hogy a Nyugat indulása, 1908. január 1. után készülhetett a fénykép.

E. Csorba Csilla *Ady. A portrévá lett arc. Ady Endre összes fényképe* (Petőfi Irodalmi Múzeum, 2008) című gyűjteményes kiadványában is megtalálható a fénykép (66–67.). A fotót jól látható módon Lampert Ede nagyváradi fényképész felragasztotta a névjegyével kinyomtatott papírkarton lapra, amelyre Juhász Gyula idézőjelek között tintával írt két sort:

„»Mint a Corvinák három bús diákja,
Múltak ködén át ködlő cimborák.«
(Juhász)”

Juhász két sora alatt Emőd Tamás más tollal aláírta és dátumozta: „910. III. 5.” A kartonlap alsó részéből az aláírást is érintve egy vékony, a felsőből feltehetően vastagabb csíkot levágtak.

A fotót egészben vagy szétvágva többször közzölték. Első megjelenése a már említett Révész Béla érdeme, a másodsorra Emőd Tamás a Nyugatban közli (1923. április 1., 435.), de csak Ady kinagyított képét, elhagyva Nagy Mihályt és önmagát. Érdekesség, hogy a *Magyar Irodalmi Lexikon* első kötetében (Akadémiai, 1963, 290.) az eredeti fotóról Nagy Mihályt vágják le, és így az „Emőd Tamás” címszónál Emőd Adyval együtt szerepel.

A fényképezés időpontja vitatható. A Petőfi Irodalmi Múzeum kiadványa ismeretlen okokból 1908. február végéhez vagy április elejéhez ragaszkodik, holott Emőd a Nyugatban megjelent írásában (*Két Ady-kép*, 1923. április 1., 434–437.) a mindhármuk gomblyukába tűzött virágot őszirozásának tartja, ami őszi időpontra utal. Emőd megjegyzése, miszerint Ady előtt az asztalkán a Nyugat első száma látható, a PIM feltételezéséhez gyenge érv, mert február végéig, április elejéig már a Nyugat több száma is megjelent, így tavasszal vagy későbbi időpontban bármelyik, akár az 1. szám is a fényképen lehetett.

Jóval erősebb érv az Ady leveleinek elemzéséből levonható következtetés. Február végén egy napot eltöltött Nagyváradon, de az önmagáról kiállított diagnózist olvasva – „zülöttebb és senkibb vagyok, mint valaha. Olyan nyugtalan, beteg, *sírógörcsős*, nyavalyás és amellet öngyilkossághoz gyáva fráter vagyok...” (Ady Endre *levelei*, I., Szépirodalmi, 1983, 279.) – nem azonosítható a fényképen látható ifjú, elegáns, sugárzó arcú költővel. Április elején is eltöltött két napot Váradon Budapestről jövet, de egyetlen megjegyzés, utalás sincs a Nagyváradai Napló szerkesztőségére, ottani baráti körére, viszont betegségét változatlanul hangoztatva már dolgozik, és Párizsba, Brüll Adélhoz vágyik.

A tavaszi időpont ellen a legerősebb érv Emőd Tamás fentebb említett, a Nyugatban megjelent cikke. Érdeemes hosszabban idézni, mert a költői képzelet alkotta cselekmény Ady leveleinek tartalmát abszurdá, hiteltelenné változtatja. „Egyik – a szemben ülő őszirózsás Ady-kép – 1908-ból való. Várad felvétel, Lambert fotográfus műterméből. Délelőtti kép. Már a harmadik éjt-napot töltötte a cimboraság és szerelem kertjeiben. Előbb a Pollákpincében, Vakgyula hegedűjénél. Hú társa volt a váradai éjszakákban ez a rekedt, vén cseléd, aki térdének támasztott szerszámmal pörgette, süketegyformán fujván, Ady kedves nótáit [...] Utóbb a Karger-kertben, a betlehem-utcai »Virág közepé«-

ben folytatódott az üldögélés, koccintgatás – bujdosott a pohár –, és harmadnap ért véget a Kékmacs-kában, reggeli virágos abroszok, korsó sörök mellett.

Ifjan, frissen, derülten, ezüst koronákat csörgetett a két összefogott tenyerében, rozs vagy lant játszott, harmadmagával, mint az iskolásfiúk. Alig ért be a Pannoniába, reggeli posta hozta címére a Nyugat legelső számát. Akkor indult meg a lap, két példányt kapott belőle. Gyermeki ugrádozó örömmel szaladt át az első Nyugaton. Ki emlékszik a mozdulatra, ahogy kutató szemeihez közel szokta volt emelni az olvasmányát, mohón és figyelmesen? Aztán sietette társaságát: fotográfushoz, most, mindjárt! Ötlet, poétás kedvtelés, ünnepi üdvözet sugarazta arcát: levétni magát az első Nyuggattal! Így lett az őszirózsás kép. A virág a korai Szent László téri piacról került.

Ez az Ady-fotografia különállóan érdekes. Elűt az ismert tizenöt-tizenhat képmástól. Talán nincs is még egy, amelyik a boldog, vidám Adyt mutatja, a csillámló szeműt, mosolyos szájút. Mögötte: három nap és éjszaka muzsikája. Benne: csupa hit, bizalom, öröm és fiatalság. Elégedetten dúdolt, mikor a fotográfus elé ült. Ez az az idő, mikor még »ropogtató, friss fogakkal evett az Élet beléndek-magvaiból«, teste ruganyos, lábai ugrós kedvűek, energiái határtalanok, tréfái sűrűn nyilazók.”

Csupán néhány, választ nem igénylő kérdés: Miért éppen Váradra küldik, és ott kapja Ady kézhez a Nyugat első számának két példányát? Ha januárban Budapesten volt, és onnan kísérte Lédát Bécsig, hogyan került Váradra? Ha „a boldog, vidám Adyt mutatja, a csillámló szeműt, mosolyos szájút. Mögötte: három nap és éjszaka muzsikája. Benne: csupa hit, bizalom, öröm és fiatalság”, akkor ki írhatta az Ady aláírású leveleket? Csupa-csupa képzelenség!

A tavaszival szemben az őszi időpont mellett viszont erős érvek szólnak. Ady 1908 szeptemberében (a nap nincs megjelölve) Budapestről írta Brüll Adélnak:

„Édes, jó, egyetlen, Drága Adél,

Ákármiképpen, de ígéretem szerint idejében Nagyváradon leszek. Olyan veszettül ideges vagyok, hogy talán a Holnap programjáról elmaradok. Alig várom, hogy lássam magát s beszélhessek. Borzasztó változások fogadtak itthon, s valósággal menekülnöm kell innen. Minderről majd személyesen fogok beszámolni. [...] Ha nem is olvasok fel, de legkésőbb hétfőn Nagyváradon leszek. De nincs kizárva, hogy erőszakot teszek magamon, s már szombaton ott leszek...

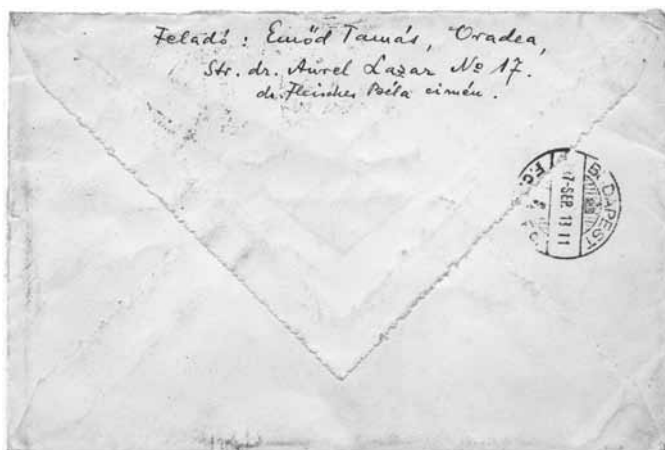
Édes Jóm, Egyetlenem, Mindenem, alig várom, hogy lássam. Bertát üdvözlöm szeretettel, s magának csókolom a kezét a kiskörme hegyéig. Ady” (Ady Endre *levelei, i. m.*, 308.)

A levélhez a szerkesztő, Belia György a következő megjegyzéseket fűzte: „A Holnap Társaság 1908. szept. 27-én tartotta Nagyváradon a Vajda Jánosnak szentelt irodalmi ünnepséget. Ady erre az alkalomra írta *Egy néhai költő* – végleges címe: *Néhai Vajda János* – című versét; az irodalmi esten a verset Emőd Tamás szavalta el. Ady előadást tartott az esten; az előadás szövegét a Nagyváradai Napló 1908. szept. 29-i száma közölte [...] A Holnap Társa-

ság ekkor még hivatalosan nem alakult meg; a hivatalos alakuló ülés 1908. okt. 14-én volt, s azon Ady rövid beszédet is mondott [...] Brüll Adél ekkor Nagyváradon tartózkodott, s a szept. 27-i irodalmi esten meg is jelent” (Ady Endre *levelei, i. m.*, 453.).

Szeptember 27. vagy október 14. ideális alkalom lehetett a közös fotóhoz. Mindkét alkalommal Ady szerepet vállalt, az események főszereplője volt, amihez elegáns öltözképe és megjelenése tökéletesen megfelelt. Ráadásul még Emőd Tamás emlékezete is igaz, az „urak” gomblyukában valóban őszirózsa ragyogott.

Emőd Tamás 1934. március 4-én Nagyváradon Sugár Jenőnek ajándékozta az Adyról készült fényképet és az aláírt vers kéziratát. 1937. szeptember 18-án keltezett levelét, amely a szeptember 13-iki Sugár-levélre volt válasz, feltételezhetően Sugár Jenő megkapta, később a hagyatékából egy ismeretlen személy antikváriumban eladta. A három dokumentumot így együtt sikerült megvásárolnom. Az 1937-es levél érdekességét az Emőd Tamásra vonatkozó néhány információ adja. Emőd négy oldalán keresztül három kérdésbe burkolva Sugár Jenő támogatását kéri. Az elsőt a már leadásra kész „reprezentatív verseskönyve” címéhez és prospektusához kér segítséget. Emőd Tamás 1938. október 22-án meghalt, összegyűjtött versei 1939-ben nem túl eredeti és egyéni címmel (*Versek*) jelentek meg. Az erotikus kötetről semmit nem tudni, ha név nélkül vagy álnéven jelent meg, csak találgatni lehetne. Pólya Tibor illusztrációi feltehetően nem készültek el, a festőművész két hónap múlva meghalt (2017-ben a szolnoki Damjanich János Múzeum gondozásában jelent meg monográfia Pólya Tiborról, amiben utalás sincs az említett illusztrációkra). Emőd bátyja, Fleischer Béla kéziratának a sorsáról nincs információ.

Oradea, 1937. szept. 18.

Mappáros

Sugár Jenő úrnak

Budapest

Rösvölgyi és Társa.

Drága Barátom!

Örömmel és köszönettel vettem szept. 13-ai levelét; elmozdítását kérem a késedelemes válasz miatt, - jött infliációnak estem át, az hátráltatott a levélírásban.

Nagyon boldog lennék, ha csakugyan lejönne Váradra; én Béla bátyámmal, mint én szeretettel látunk. Remélem, megvalósul ez a kedves terve!

Az eritikus verskötetre és a reprezentatív verseskönyvre vonatkozó instrukcióit hatáskörömön, elgondolását teljesen osztom én is. Egészen bizonyosnak látom, - amennyire meg tudom ítélni, - hogy a verseskönyvnek ittthon Váradon komoly előfizetési lesznek s ha elég hozzájárulást

+

1.

-2-

tom, hogy odafele Pestre, mihátsi körülben is sok szíves és megértő propagálója lenne a könyvnek, merem hinni, hogy végül bebizonyosul: a vers is lehet üzlet, sőt jó üzlet.

E pillanatban a verskötetnek még nincs címe, - nem tudtam még a jó címet kifogni. Van rá több tippem.

Az eritikus kötetet pedig biztosra veszem, hogy simán ki lehet helyezni, előfizetési alapon. Gondolom, ez a könyv feladat.

Tudja Sugárkám, hogy készítem el a prospektus könyvet. Ez a legnehezebb, - zavarban vagyok vele. Mit gondol és hogyan: előfizetési felhívás, körlevél, értesítés, előzetes bejelentő legyen? Természetesen a két könyv - kifelé a publikum felé - külön van választva, nyelvből? Az eritikus gyűjtemény nem jöhet már alatt, ill. a nevem alatt. De hiszen ez magától értetődik.

-3-

1.

Sem az egyik, sem a másik könyv anyaga nincs itt-lent nálam, fenttarthatam Pestre; ez is nehézzé teszi a prospektus megtervezését; s azt sem tudom, milyen terjedelmű legyen a prosp., mivel kell benne lenni?

Kérem szépen, legyen olyan jó, adja meg az útmutatásokat. Még kedvesebb volna, ha személyesen, Váradon adná meg!

A verskötetem (a reprezentatív lírai kötetem) még cirka két hét munkám lesz, visszakeresésem után. Az eritikus kötet megállásztatására, - mint említettem, - Pólya Tibor vállalkozott, igen nagy kedvvel és örömmel. Azt hiszem, ő is rá fogja vállalkozni, - magyaros, ékes, a legalkalmasabb, - mappáros, ékes, trefás és mégis kedves stílusú kis rajzokra vagy könyvdiszkekre. Eről mi a véleménye?

Még valamire kérem meg igen szépen:

-4-

1.

Bátyám "Olvasás közben" ideiglenes cím alatt egy roppant gazdag és testes könyvanyagot állított össze, egy Gondolator Enciklopédiáját, - szerelvényről, asszonyokról, életéről, házasságról, fejjéről, csókrol, szenvedélyéről stb. - mindaból, amit egy életen át olvasott. Több költők, művészek, tudósok, zsemit, mag. alroból legeredetibb és legtrappánosabb ötletei, nyilatkozatai, véleményei, eztről a téma-körökről idézetekben. Ő ezt a hatalmas és azt hiszem egyedülálló materiát Zolt Béla-nak mutatta meg Pestre, ari el volt ragadtatva tőle és ezzel vette át Béla bátyámtól a munkát, hogy be fogja mutatni s át fogja adni Bárczy Gusztáv úrnak, - esetleges változtatással ill. vésztalással, - kiadás végett, ha az lehetséges. Vajjon átadta Zolt Béla ezt a 3-4 kötetből álló "átvett" könyvanyagot Bárczy úrnak?? - - Bocsnak a homni levelent. Kedves híradását kéri híve, barátja és bizalmasa, szeretettel üdvözli. Csöd Tamás

SZIGETHY GÁBOR

Lapszemle IX.

SZIGETHY GÁBOR (1942) Budapest

„Nem, igazán nem szeretném ilyen fölületesen elvégezni föladatomat, és ezért a szezonvégről nem pislogok vissza a szezon elejére sem, hogy előrán-cigáljam a jól megérdemelt örök nyugalomból a jobb sorsra érdemes Hunyady Sándor penetráns darabját, a *Kártyázó asszonyokat*, amely egykor jó novella volt, hogy egészen rossz darab váljék idővel belőle.”

Érdeklődést csiholó kezdő mondatok a Film Színház Irodalom 1940. július 4-i számának első oldalán. Balassa Imre színi évadot elemző-értékelő írását olvasva elmélázom a roppant goromba jelzőn: *penetráns*. Durva szó, kemény ítélet – félreérthetetlen; nincs szükség finomkodó magyarázatra: egyértelmű, hogy a Vígszínház nézőteréről kifelé ballagva mire gondolt a kritikus, mi volt a véleménye a látott előadásról.

A bemutatót 1939 késő őszén „társasági körökben” izgatott érdeklődés előzte meg. „Hunyady Sándor nagysikerű regényéből írta a darabot, amelyben mindenki bízik, mert egyik legragyogóbb munkája a szerzőnek” (Déliab, 1939. november 4.). Az előadás *előzetes*, pletyka-zizegésű pikantériája: az évad elején a Vígszínházhoz szerződött Mezei Mária és a törzstag Muráti Lili, a két sikeres, körülrajongott filmsztár együtt fog fellépni, s róluk sokan tudják, hogy már szegedi gimnazista kamasz lány korukban féltékeny irigykedéssel méregették egymást az iskolai ünnepeken. Így vagy úgy, *méregetik* egymást ma is. A Délibáb újságírója szerint most – láss csodát! – „mint a legjobb barátnők együtt dolgoznak azon, hogy az új darabnak valóban minél nagyobb sikere legyen”.

A várt nagy siker helyett a Hunyady-darab csúfosan megbukott. Balassa Imre goromba jelzője – *penetráns* – langyos húsvéti vödör víz Schöpflin Aladár ledorongoló elmarasztalásához képest. „Szépszámú ember mozog a színpadon, de becsületes és emberséges csak egy van közöttük, Éva. A többi mind elvetemült, hitvány. A nők, a bridzsparti hölgyei párizsias pompába öltözött patkányok, akiket hatóságilag kellene kiirtani...” Még dicsérni is kétértelműen, már-már sértően dicsér a Nyugat rangos kritikus: „Az előadás a Vígszínház szokott színvonalán mozog. Mezey Mária, a színház új tagja penetráns erotikával fűti át szerepét, ő ma a

»vamp« típus legjobb megjelenítője színpadjainkon” (Nyugat, 1939. december).

Ha ma írnék színikritikát (ötven évvel ezelőtt írtam), nagyon meggondolnám: hasznos-e, érdekes-e leírni egy csapnivaló, netán undorítóan ízléstelen, beteg szellemiségű színházi előadásról, hogy *penetráns*.

A *penetráns* erotika (nem tudom, mit nevezett annak Schöpflin Aladár) férfiak számára lehet vonzó a színház sötét nézőterén vagy egy éjszakai lokál pezsgő áztatta szeparéjában, de Mezei Mária elkerítette, hogy alakításáról, színészi teljesítményéről csak ez a kétértelmű minősítés jutott eszébe a nagytekintélyű színikritikusnak.

(Menekült is a béklyónak érzett, színpadi létezésére rászáradt *vamp* szerepkörből: *Névjegy* címmel 1941-ben megjelent könyvecskéje, „írói” valómása rádöbbenette a mindenki által elismert nagy tudású, izgalmas tehetségű színházrendező, Jób Dánielt, hogy Mezei Mária lehet, sőt érdemes sors-hordozó, fajsúlyos főszerepeket osztani. „A *Névjegyet* átadtam Jób Dánielnek, s ő ideadta nekem Maugham »Színház«-ának Júliáját. Ez volt az első szerep, amiben végre önmagamból is közölhettem valamit. Ez volt az első igazi sikerem” – írta Mezei Mária 1947-ben. Júlia szerepe drámai fordulópontra volt az életében: az elkövetkező két évtizedben penetráns helyett elbűvölő erotika lengte körül színpadi életét, alakításait.)

Gondolom, Csontos Gyula sem volt boldog, amikor elolvasta a neves színikritikusnak, a lap szerkesztőjének írását. Ha elolvasta!

A *népszerűtlen Csontos* – Egyed Zoltán a magyar színészet büszkeségének, különleges kiválóságának tartja Csontos Gyulát, egy pillanatra sem vonja kétségbe nagyságát, istenadta csodálatos tehetségét, nagy ívű művészi pályafutását. De: „Csontos úgy játszik a színpadon, mintha azt mondaná: *Legyetek boldogok, hogy egyáltalán láthattok, hogy lealacsonyodom ahhoz, hogy elétek álljak, és hegyóriási mivoltomat elétek tálalom!*”

Egyed Zoltán udvariasan, de kíméletlenül szerénységre, alázatra inti a mindenki által csodált Csontos Gyulát: „És végezni lehetne ott, hogy felvonás végén a többi kollégával együtt szépen, mosolyogva meg kellene jelenni a függöny előtt neki is:

nem esnék le a kínai császártól kapott ezerkarátos briliáns gyűrű az ujjáról...”

Schöpflin Aladár, Egyed Zoltán, Balassa Imre nyolcvan évvel ezelőtt nem tudták, mi az a *pc*, a *politikai korrektség*nek nevezett 21. századi szellemi-erkölcsi agyrém, az évezredes erkölcsi törvényeket megtagadó, semmisnek tekintő, gátlástalan, önző, önimádó hazugságbeszéd. Elképzelni sem tudták, hogy a 21. század első évtizedeiben milyen ember alatti szintre süllyed majd az európai népeesség egy részének gondolkodása és erkölcsi színvonala.

Akkoriban ami *penetráns* volt, arról azt írták, azt mondták: *penetráns! Még őszinte ember...* emberek voltak... Hála Istennek! Így legalább lehet valami fogalmunk arról, hogy a 20. század harmincas éveinek végén, negyvenes éveinek elején milyen volt a magyar színházi élet.

Például, olykor, *penetráns*.

A Film Színház Irodalom népszerű, színvonalas, sokaktól olvasott *művészeti* hetilap; a szerkesztő természetesen tudja, hol és mikor él: amiről 1940 júliusában hallgatni kell, arról hallgat. Június 14-én Hitler hadserege elfoglalta Párizst, 22-én Franciaország feltétel nélkül megadta magát, július 1-jén az ország meg nem szállt területén német hűbéres bábkormány alakult.

*Háború van most a nagyvilágban,
Isten sírja reszket...*

Budapesten még béke van. A divatosan öltözködni szerető ifjú és kevésbé ifjú hölgyeket foglalkoztató fontos kérdés: *kalappal vagy kalap nélkül?* „Nem tudom megállni, hogy ne írjak én is egy pár szót a »kalappal vagy kalap nélkül« kérdésről. Én sem helyeslem, ha valaki felöltözik »grande toilette«-be, és kalap nélkül »lengő-lobogó hajzattal« kiül a korzóra, vagy úgy megy el, akár délelőtt vagy délután vásárolni. Ellenben nagyon egészséges, ha kirándulás, strand és egyéb sportoknál kalap nélkül vagyunk! Különben is rendelkezésünkre áll a különböző anyagokból és színekből álló turbán és a neccturbánok választéka. Tehát: mindent a maga idejében! Sporthoz, kiránduláshoz kalap nélkül, egyébként kalappal. Sz. K.”

Sok gondja-baja, nehézsége mindennapi életében a levélíró hölgynek aligha lehetett.

Három hónappal korábban, április 6-án tették közzé a 2520/1940. számú kormányrendeletet a cukor- és zsírjegyek bevezetéséről. A havi cukorfej-adag Budapesten 1 kg, a heti zsír-adag 24 dkg... Kalapjegy viszont nincs; kalapot, főkötőt, turbánt –

neccturbánt is! – korlátlanul vásárolhatnak a hölgyek. A balerina éppúgy egy kiló cukrot fogyaszthat havonta, mint a divatos filmsztár, de kalapra stb. mindenki annyit költ, amennyit akar – vásárlási kedvének csupán pénztárcája szab határt.

Mibe kerül egy színésznő önmagának? – ismert, közkedvelt művésznőket faggat mindennapi kiadásairól a hetilap újságírója, Szombathelyi Blanka. A színésznők – nem meglepő! – sokat telefonálnak. Muráti Lili 50, Fejes Teri 40, Szalay Karola 35 pengőt költ minden hónapban telefonos csevegésre és nélkülözhetetlen ügyintézésre. Szalay Karolának nincs autója, ő havonta húsz pengőt fordít közlekedésre, a másik két művésznőnek 100-100 pengőbe kerül sokak által irigyelt négykerekűje.

Muráti Lili „szenvedélye” az olvasás, havi ötven pengőt szán könyvvásárlásra. Fejes Teri szenvedélyes kártyás, a rendszeres rómpartikon félfilléres alapon hónapról hónapra havi kilencven pengőt szokott *veszíteni*. Szalay Karola – egy balerina részéről ez is *szenvedély* – egyetemre jár, ez minden hónapban harminc pengő költség.

A háztartásra fordított összeg látszólag azonos nagyságrendű: Muráti Lili háztartása, lakbéré 500, Fejes Teri háztartása, lakbéré 550, Szalay Karola háztartása, lakbéré havi 400 pengő. A balerina pironkodva megjegyzi: „...vacsorára leginkább meg vagyok híva, úgyhogy ez lényeges megtakarítás.” Muráti Lilihez képest a táncosnő parányi lakásában „roppant szerényen” él, neki fix fizetése van, ellentétben a sokat sok helyen kereső filmsztárokkal.

Ruhára ki többet, ki kevesebbet költ. Szalay Karola havi 100, Fejes Teri 200, Muráti Lili 1000 pengőt. A filmsztár szemlesütve bevallja: „Ruhát legalább egy hete nem csináltattam.”

Szalay Karola havi kiadása 585 pengő, operaházi fizetése 600 pengő. Fejes Teri a gázsját – összeget nem említi – átadja háztartását vezető édesanyjának, havi összkiadása 1030 pengő. Muráti Lili havi költségvetése 1960 pengő; a felsorolt összegek között szerepel egy sokismeretlenes tétel: *Váratlan kiadás kb. 200 pengő*.

Rendteremtésre elszántan, máskor zűrzavart felszámolni akaró szenvedéllyel a színésznők olykor-olykor (ki ritkán, ki gyakran, ki életében egyszer) *átláthatóvá* próbálják tenni zilált pénzügyi helyzetüket.

A *bevételek* tételesen számba venni nem okoz fejtörést: fizetés, jövedelem, jutalom, fellépés, film, rádió...

A *kiadások* mindennapi rendszeres feljegyzése már nem ilyen egyszerű. Muráti Lili is *váratlan kiadásoknak* nevezi azt a havi kb. 200 pengőt (sokak-

nak akkor az álmodott havi fix!), amely összeg mint lukas zsebből folyt ki számolatlanul a kezéből.

(Mezei Mária életében is volt – jóval később! – néhány év, amikor rendszeresen, napról napra kézzel írott háztartáskönyvet vezetett. A bal oldali oszlopban – 1970. április – a bevételek: *nyugdíj 3.950-, rádió ism. 300-, N. színháztól 2.020-, filmgázi 2.735-, jutalom 1900-, összesen 10.905 forint*. A jobb oldali oszlopban a költségek: *alapkiadások 2062 Ft, koszt 2.500-, Paulának tartozás 200-, Jánosnak 1.000 – ez összesen 4.862-; hozzá jön még lökésgátló és vacsora 940-. Ha csak ennyit költött, igazán takarékosan élt a művész, de az oszlop alján még egy feljegyzés: különkiadások 5.030-; a havi kiadás így 10.832 forint, s a hó végén marad – maradt? – a kasszában majdnem száz forint.*

Ruttkai Éva is vezetett – ideig-óráig – kéziratos háztartáskönyvet. Ilyenformán: *Üveg bor 22,50-, parrizer, 20 dkg, 5.40-, kenyér 3.60-, egyéb 150 forint.*)

Régi színházi hetilapot olvasgatok. Utolsó oldalán a szerkesztő folytatásokban közölt hollywoodi regénye: *Amerikai tragikomédia*, a 60. és 61. fejezet. (Két év múlva az írásmű *Hollywoodi kaland* címmel jelent meg!) Jó szerkesztő, remek színházi kritikus, éles szemű színházi szakember volt Egyed Zoltán – regénye korszerűen érdektelen és lapos.

Vaszary Gábor néhány soros elméncskései közül – hajnali záróakkordként – az egyiket újra elolvasom: „Egy dalmát városkában a következő figyelmeztető táblát függesztették ki az autósok számára: »Ha lassan hajtsz, megismered városunkat. Nagyon szép. Ha gyorsan hajtsz, megismered börtönünket. Nagyon sötét és dohos.«”

Micsoda idők! 1940 nyarán előfordult, hogy felöltlen alakok, úgynevezett úrvezetők százhusz kilométeres eszement sebességgel száguldoztak az országutakon.

MÁRKUS BÉLA (1945) Debrecen

MÁRKUS BÉLA

Szerzetesek, betyárok, munkásörök

Csárdás történetek

„Csak az olvassa versemet” – kezdeném a költővel, a versem helyett szülőföld-rajzot tekintve tárgynak, s „tisztelem engem és szeret” helyett megelegedve azzal, de ki is kötve, hogy aki elhiszi, amiket szülőhelyemről, Bükkaranyosról mondani, állítani fogok. Mindjárt azt, hogy már a kőkorban lakott település volt, sőt, központi helyet foglalt el a – tudós történéstől idézve, amiről fogalmam sincs – a Pilinyi-kultúra idején, földvárának mint lakóhelynek köszönhetően kiterjedt kereskedelmet folytatott. A környéknek egyértelmű hatalmi központja volt. Nevét – Aranyas –, persze, először évszázadokkal később, 1275-ben említette egy oklevél. Ez az év azonban már túlesik azon az eseményen, amelyet máig őriz a falu emlékezete.

Jó-e a szülőföldet kibontani a legendák, regék, a szájhagyomány továbbörökítette emlékek burkából? S a népelekezet, a néphit helyett a tudomány „felfedezéseit”, eredményeit venni alapul, ha az foglalkoztat, mert vallatóra fogtak: hol is születted, egykori lakhelyed hol is helyeznéd el a világ helyett legalább az ország, a nemzeded térképén?

Ha a szájhagyomány és a történelemtudomány sokban különbözik is, abban megegyezik, hogy szűkebb szülőházam állomás, csomópont volt a menekülés útvonalán. Emelkedetten: a vesztesek, a vereséget szenvedettek visszavonulási terepe. Tárgy- és tényszerűen: természeti adottságaival, hegyes, erdős vidékével átmeneti védelmet nyújtó hely történelmünk olyan tragikus csatái üldözöttjeinek, mint a muhi (1241. április 11–12.), majd a mezőkeresztesi csatái (1596. október 22–26.). Muhi ugyanolyan messze van – úgy húsz kilométernyire – keletre, mint Mezőkeresztes nyugatra a szülőfalumtól, és mert az előbbi ütközetben Batu kán tatár-mongol hada keletről, az utóbbiban viszont Mehmed szultán serege nyugatról jött és támadt, a menekülés iránya mintha eleve ki lett volna jelölve. A történetírás is állítja, hogy IV. Béla északnyugatra, a hegyek közé menekült, de ha nem állítaná, szülőfalum két dűlőjének neve eloszlatná a krónikások bizonytalanságát. Az egyik a Királyberek, ahol – ma is látom – rövid ideig megpihent kíséretével, a másik az Aranygomb, ahol – ma is sajnálom – tovább menekülve a bokrok, bozótok leszakították dolmányának gombjait. Jócskán maguk mögött hagyva a bozótost és a falut, kevésbé viszont az üldözőket, a Bükk lábához, azaz a szomszéd település, Kisgyőr határához érve Muhi után újabb ütközetet vívtak a mongolokkal. Súlyos vereség lett ennek is a vége, megint csak egy dűlőnév tanúsága szerint: a Kékmező onnan kapta a nevét, hogy a magyar sereg kék ruhába öltözött katonáinak holttestétől kéknek látszott az egész hatalmas (a 20. században kedvelt kirándulóhelynek számító) mező. Hogy így volt-e, ahogy Kisgyőr történelmének leírásában szerepel, vagy a mező attól lett kék, amitől egy erdőrészt, az lbolyás-tető, vagyis a virágoktól, egy szomszéd falubeli ne akarja eldönteni. S ne merengjen azon sem, vajon IV. Béla részt vett-e a végső csatában, vagy – ismét egy kisgyőri dűlő neve – ült a Királyszékén.

Ha úgy tűnhetett fel, hogy falum bokrai sápot szedtek, gomb formájában, egy királytól, a Muhiról menekültektől, a Keresztesről szalasztottak már más elbánásban részesültek. A hadtörténet feltételezti, hogy érdemtelenül. Hiszen a tizenöt éves háború legnagyobb összecsapása úgy indult, hogy a ma-

gyarok győznek, és Mohács után hetven évvel a törököt ki lehet űzni Magyarországra és Erdély területéről. Maga III. Mehmed szultán is megfutamodott, ám a magukat győztesnek hívó „keresztény” magyarokon úrrá lett a kapzsiság, fosztogatni kezdtek, zsákmányt szerezni, ahelyett, hogy döntő csapást mértek volna az amúgy túlerőben lévő ellenségre. A következmény: megfutamodásuk – közülük, ha maroknyian is, a Bükkben siettek eltűnni az üldözők szeme elől. Hogy szülőfalum lakóinak védelmében részesültek, két név bizonyítja – cáfolhatatlanul. A Törökboklára, egy völgyoszoros és a Vaskapu, a szoros – egyik – bejáratáé. A török elől menekülőket – a keresztiesi csatavesztetteket és a falubelieket – a község bírja ebbe a szorosba vezette, s ide zúdultak be utánuk az üldözők is, akikre a Vaskapu fölött lesben álló, kaszával, kapával, villával, baltával felfegyverkezett férfinépség rátámadt. A szorosba szorult törököket egyesült erővel, a lakosság a menekülő csapatával összefogva lekaszabolta. Ennek emlékére három tölgyfát ültettek, ezek alatt 1849-ben Kossuth Lajos is megpihent, amikor az oroszokkal harcoló honvédszerepeket szemlélte – olvasom falum honlapjának emléktárában, Kőmíves Tibornak a településrészek és dűlők elnevezéseiről írott dolgozatában. Hogy formálódik a szájhagyomány, változik a néphit! Mi még, gyerekkorunkban – úttörőként! – Rákóczi fáját próbáltuk átölelni, többen összefogódkodva, s aztán elnyúlni alatta. Hogy a szemlélődő Kossuth?

Mindjárt róla, illetve erről is. De előbb: ha néphagyomány, akkor legyen néphagyomány – igazi lokálpatriótaként terjeszteni kellene, elhinteni, hogy a Dunát elreteszelő Vaskapu szülőfalum szorosáról kapta a nevét. A népeket oda vezérlő bíró utódjáról sem feledkezve meg: a falu szülőttéről, az 1631–32-es parasztfelkelés vezérééről, a Kassán kivégzett, majd felnégyelt Császár Péterről – akinek az emléktárban lenne a helye! Hiszen ott van Békésiné Csáki Csilla és Békési Gábor jóvoltából annak az „aranyosi csárdának” a története is, amelynek a falán márványtábla hirdette, hogy „1849-ben / a Kutyavacok tanyánál a magyarok megverték az oroszokat”. Hogy így hirdette, ezt már Kisgyőr költő szülőttjétől, Bihari Sándortól idéztem, *A kis obeliszk* című verséből. De idézhettem volna a *Pöltenberg tábornok* címűből is, amelyik egyrészt azzal toldja meg a történetet, hogy az aradi vértanú vezette a „győztes magyar csapatot”, másrészt hogy a csárda fala helyett ma az út túloldalán egy emlékmű őrzi a dicsőséget. „Haza- / felé tűnődve: teljesen összeállt bennem a gyönyörű / esemény” – fejeződik be a vers. Vagy inkább: költemény? Legendaköltés? Melyhez hasonlóval, élőszóban is, írásban is, magam is próbálkoztam, úgy „örökítve meg” az oroszokat, mint akik félelmükben reszkettek, vacogtak, mint a kutyák, futván a diadalmas magyarok elől.

A forrás, ami a büszkeséget és a lelkesedést táplálta: a márványtábla volt. Bihari Sándorral együtt ennek tükre kápráztatható el. A tábla utolsó mondata, annak is a legvége: a mieink a csárdánál vívott ütközet után „főállásba húzódtak vissza, és ott tartóztatták fel az oroszokat”. Feltartóztatni egyenlő-e a győzelemmel? – ez lenne itt a kérdés, ha a történészek nem bonyolították volna a hadi helyzetet. De ezt tették, amikor nem állottak olyasmiket írni, mint Gracza György 1898-ban (*Az 1848–49-iki magyar szabadságharc története*). A kezdet: az oroszok segítségét igénybe vevő császáriak Kousnetzow kozák hetman vezetésével éppúgy, mint a Pöltenberg tábornok irányította magyarok, „szemleútra” indulnak. Aztán: „A két czirkáló sereg jul. 23-ikán déli egy órakor Harsány mögött véletlenül összetalálkozik, s birokra lel. Az aranyosi csárda előtt, majd a szomszédos erdőben közel öt óra hosszán tart a viaskodás. Csak az alkony vet véget a küzdelemnek. Estefelé tikkadtan, kifáradva mind a két sereg visszahúzódik: Pöltenberg Görömbölyre, Kousnetzow Vattára. Veszteségünk 20 halott, 80 sebesült, 35 fogoly. Az oroszoké, ha ugyan titkolózó jelentéseiknek hinni lehet, 3 halott és 5 sebesült.”

A Borsod és Miskolc 1848–1849-ben című, naplókat, töredékeket, visszaemlékezéseket tartalmazó, Dobrossy István összeállította 1998-as kiadású kötet több Szűcs nevűtől idéz. Sámuelről: „Jul. 23... Az aranyosi csárdánál pedig, a' mieink és oroszok közt, egy kis összeveszés kerekedett, mellyben, az ellen' túlnyomó száma miatt, a' magyarok veszítettek. [...] Ugyancsak 23-n az aranyosi csárdánál összeveszés történt. 24-n, a' bukkancz, vagy is inkább Görömböly' vidéke lőn csatahelyé, honnét, a' mieink visszavonultak.” Miklóstól: „23-án.. Estve felé öszve ütközés volt a' muszkával az aranyosi csárda közelében, hol a' mieink vorpostíroztak, a' mieinkből sok megsebesült.”

Ahány emlékezés, annyi deheroizálás, annyi pofon a szülőhaza-fíú öntudatnak és önérzetnek!

De eljön az idő, alig hetven év kell hozzá, amikor a mieink ismét vorpostíroznak, azaz – egy intézkedés szerint – az „1. h. o. csapatai f. hó 18-án Kis Győr, Aranyos, Ládháza vonalában felzárkóznak, a 10. dandár csapatait leváltják, zárt előőrsi felállítást vesznek fel s felderítést bevezetnek”. A parancsot mintha hamarjában fordították volna valamely idegen nyelvből, ám lehet, a stílus bökkenőivel is az ellenséget akarták megtéveszteni. „A következő eltolások fogantatandók – közlik például –: 1/8 zlj. Harsányból Kis Győrre, II., III/8. zlj. Aranyosra meneteljen, ezredparság Aranyos.” Az ellenség, amelyikről a két nappal későbbi intézkedés szól: „Tisza Lucon két zászlóalj román gyalogság, ebből egy különítmény [...] Alsó Zsolcán, Felső Zsolcán, Kistokajban, Mályin, Görömbölyön egy-egy ellenséges cseh század [...] Miskolcon négy-öt zászlóalj, állítólag a 31., 32., 35. cseh légiós és 96. toborzott tót ezredéből.” Románok, csehek, tótok ellenünk – az eredmény: Miskolc visszavétele – írja a Népszava kiküldött tudósítója (1919. május 22.). A riporter „Böhm elvtárs hadsereg-főparancsnokkal”, miután Mezőkövesden csatlakozott hozzájuk „Landler elvtárs, a kedd reggeli támadást vezető 3. hadtest parancsnoka”, kocsikkal tartanak „Harsány és Aranyos felé, ahonnan csapataink kiindultak a terv szerint jól és pontosan elrendezett támadás megkezdésére”. „Aranyosban érzük utól az előrevonuló csapattestek trénooszlopait és tartalékütegeit. Gyönyörűség nézni a kifogástalanul felszerelt teljesen modern trénooszlopokat és ütegeket” – lelkesedik a tudósító (Gyetzvai János), de hiszen a – keresztnevükön nem emlegetett – Böhm és Landler elvtársat is „lelkes éljenzessel” üdvözlük a katonák. Az ütközetet követően az újságíró azzal „a biztos, diadalmas tudattal” tér vissza a harcvonalból, hogy „a Miskolcért folyó csatát megnyertük”. Ahogy a cikk elejére emelt összefoglaló fogalmaz: „*Miskolc a miénk!* Minden benne van ebben (a) három szóban, és benne van különösen az a biztos ígéret, hogy a Vörös Hadsereg nagyszerű proletárkatonái diadalmaskodni fognak a Tanácsköztársaság minden belső és külső ellenségein és meghalnak inkább, de nem engedik levernü a maguk megváltó, szent forradalmát.”

A népemlékezet a megváltó forradalom proletárkatonáit nem vonta a hősiesség dicsfényébe, pedig mégiscsak felszabadították a május 2-án a csehek kezére került Miskolcot, és aztán az északi hadjárat során a Felvidék jó részét, nagyobb városait is. Köztük volt Kassa, a „síró város” – Vécsey Zoltán riportregényének címe az ott lakók keserűségét, csalódottságát sejteti, a „felszabadító” vöröskatonák – élükön Kun Bélával – pökhendi és úrhatnám, hazafiatlanul internacionalista viselkedését azonban nem. Utóbbiból a családi emlékezet is őriz izelítőt: a falun végigvonuló harcosokat főleg a felvégen, ahol szinte csak katolikusok laktak, Istenhözzáddal köszöntötték – de az is lehet, hogy többen, ahogy kamaszkoromig szokás(om) volt, Dicsértessékkal –, amit a harcosok káromkodással fogadtak. Az pedig személyes emlékem, hetedikes koromból, hogy amikor a tanácsköztársaság 50. évfordulója alkalmából „interjú” kellett volna készíteni a falubeli volt vöröskatonákkal, a kiszemelt veterán, amúgy félig-meddig rokon és szőlőszomszéd, a kapuján sem engedett be, nemhogy

szóba állt volna velünk. Hogy mi okból, éppúgy kiderítetlen maradt, miként az is: „Bükkaranyos község közönsége” miért csak a '49-es „ütközet” emlékére állított márványtáblát (1929-ben), és miért nem tisztelgett azelőtt, hogy 1919 májusában az aranyosi csárda volt a Miskolcot visszafoglaló Vörös Hadsereg ezredparancsnokságának székhelye.

De a csárda kaphatna még a falára márványtáblát. Többet is. Az aranyosiak szent meggyőződéséből: mert ez az épület a pest–kassai országút mellett valamikor a jezsuita szerzeteseké volt. Lehet, ők is építették. Fényes Elek *Magyarország geographiai szótárában* (1851) ez olvasható: „A határban van egy Földvár nevű omladék, mellynek most már csak árkai láthatók; hihetőleg ez is a 14-ik században elpusztult cseh favárok közé tartozott. E határon keresztül megy a pest–miskolczi főországút, s ezen az erdők közt van egy csárda-vendégfogadó, mellynek épülete hajdan a jezsuiták mulató-helye volt. Aranyos hajdan az Ónodi várhoz tartozott.” Tízvalahány évvel később *Borsod megye leírásában* Pesty Frigyes arról számol be, hogy „Hajdan e község a Jezsuita szerzet tulajdona volt. [...] Határának nagy része erdő, s a vadászatra – hol nem ritkán nyúl, róka, 's őz is található, a vadászoknak igen kényelmes mulató helyül szolgál. [...] Határának nyugati részén halad keresztül a Pest-gallicziai útvonal is, mellynek keleti részén egy igen pompás hármast völgyben máig is fenn áll keresztjével díszítve Jezsuita Szerzet Kolostora; melly kolostor most már a kir: kincstár egyik regale jövedelmeit – mint utas szálloda – adja, 's aranyosi csárda név alatt ismeretes. Jelen év előtt mintegy 35 évvel e helyet néhai Molnár Sándor kir: kor: diósgyőri uradalmi prefektus idejében, csakis keresztény vendéglősök lakhatták; most már azonban a többet ígérés nyomán a szent helyet Izraeliták lakják évenként haszonbér fizetés mellett. Aranyos községet, minthogy hajdant nagy rengeteg erdőség övezte körül, régenten Makkos Aranyosnak is nevezték.” A leírás fontos és maradandó eleme, hogy a „község éghajlata tiszta 's ekkép igen egésséges”. És ami szintén változatlan maradt egy évszázad múlva is: „határbeli szántóföldjei azonban a rég megpendített, de a még ez ideig nem fogatosított határbeli arányosítás miá végkép kisoványítottak 's termékenységeiket veszítették ugy annyira, hogy a legdúsabb időszakban sem dicsekedhetnek közép-terméssel”. Rétjei viszont, jegyzi még meg, „meglehetősen termékenységgel bírnak”.

Mindezek alapján két új márványtábla illenék a csárda falára. Az egyik arra emlékeztetne, hogy a csárda a jezsuita szerzetesek kolostora vagy mulató-, azaz pihenőhelye volt – egészen 1773-ig, a rend feloszlataáig.

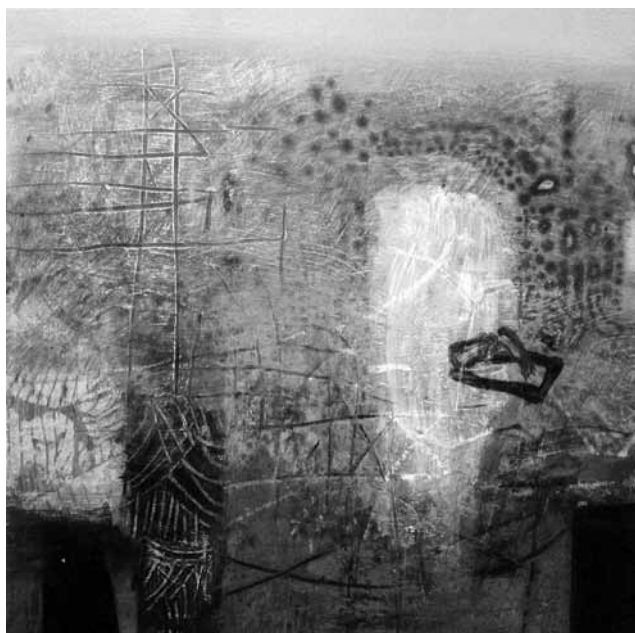
A másik táblát már csak betyárbecsületből is fel kellene avatni. Hogy emlékeztessen azokra az időkre, amikor a csárda nemcsak utasszálloda volt, hanem a Bükk rengetegeiből le-lelátogató betyárok mulatóhelye is. Borsodban a kácsi mellett az aranyosi csárdának volt a legveszedelmesebb híre – állítja egy újságcikk, amelyik a csendbiztosokra emlékezve Kesely Jóska bükki betyár szomorú sorsát is elbeszéli.

A falu hálás közönsége gondolkodhatna még további emlékművek elhelyezéséről is. Figyelembe véve, hogy a vendégfogadóból – egyes feljegyzések szerint – 1893-tól erdészlak lett, a megyei erdő- és fagazdaság egyik központja, egészen 1983-ig, amikor is megyei munkásőr-parancsnokság bázisává alakították át, a tőle északra elnyúló, előtte a honvédség használta lőtér miatt is. A munkásőrségre mint a szocialista munkáspárt öklére akár egy rajzos tábla is emlékeztethetne – hálásan köszönve, hogy igazából be sem tudott a bázisra költözni, máris kiköltözött. Elképzelem aztán, hogy az erdészházak nem a falán, hanem az udvarán – és ezt szerényen nem bíznám az udvarias aranyosiakra – rám is emlékeztet valami. Egy téгла. Ráírnám a nevem – az már nem férne rá, hogy azért, mert iskolás koromban nyaranta itt vártuk az eligazítást, hova megyünk csemetét kapálni vagy gazt sarlózni.

Nincs azonban a falu határában olyan dűlő, olyan erdőrész, amelyik ne lenne számomra „emlékezethely”. A Bitópart, amelyik onnan kaphatta a nevét, hogy a tanácsköztársaság idején (vagy után?) akasztottak itt, ahonnan – annyira meredeken emelkedik – csak vastag láncsal megkötött (hátsó) kerékkel volt szabad hordáskor lejönni. A sehol sem hallott, csudanevű (oxymoronos?) Vőgytető (kétoldalt völgy, közte dombtető), ahol a katolikus temető van, ennek oldalában volt a családi fészek, ide, ebbe születtem. Az erdő, a Fáy-rész felé, ahova Nénnyével jártam tüzelőért, száraz ágakat gyűjteni s kötéltbe rakva hátunkon hazavinni. Az erdő, ahol teheneket őrizve szarvasbogarak ütközetét figyelhettem vagy friss nyomokat kereshettem a rókaljuk körül, ha ráuntam egy-egy könyv olvasására. A sötét erdő, a Vaskapu után, ahová egyetemista korunkban a családunkhoz bemutatkozni jött majdani feleségemmel gyalogoltunk ki, mert otthon üresen várt a ház, aztán Édesapámékkal együtt kerestük egy rokonunk elkóborolt teheneit. Az erdőszél az Endre-völgyön, galagonya- és kőkenyobokraival, ahová szántás közben a tehének ekéstől, taligástól bemenekültek, hogy lerázzák magukról a böglyöket, vagy ahogy nálunk hívták, pőcsikeket – azóta tudhatnám, mit jelent: egy állat megbokrosodik. Az avasi erdő galambgombákkal, a Szilvás-völgy csupros gombákkal, tinóruk a csemetekert körül – Édesanyámmal szedtük, válogattuk, hogy másnap Miskolcra, a Búza térre vihesse őket. A piacra, ahova volt, hogy szekérrel, tehenessel, vittük a Baglyos-tetőn termett körtéket. A másik szőlő, a Meszes, ahol '57 tavaszán a korhadt cseresznyefa „odújában” Édesapám puskát talált – nekem az volt a feladatomban, hogy hallgassak róla; hogy hova került, ma sem tudom. Ugyanitt az agyagos, köves földben az utolsó szőlőkapálásunk Édesanyámmal és a nagynénémmel – tollhoz szokott tenyeremet véresre törte a kapanyél. És ugyanitt tudásom kamatoztatása: ha kaszáláskor (vagy máskor) megtámadnak a darazsak, vesd hasra magad, s nem bántanak – kivéve, ha a fészükre dobod a kaszát, s ott vágódsz el magad is.

Életünk kalendáriumait csakis térben felidézhető képekben alkothatjuk meg – mondja-tanácsolja egy francia filozófus. Volna még jó néhány aranyosi tér, dűlő, határrész, amelyek körül emlékeim, mint a darazsak, keringenek. De hagyjuk bolygatatlanul őket. Elég, ha bennem duruzsolnak tovább.

FELHÁZI ÁGNES, Magas horizontok VI–VII., 2017

NOVOTNY TIHAMÉR

Áldott kollaboráció, avagy a festészet ünnepe

Felházi Ágnes és Csáki Róbert kiállításáról

(Vízivárosi Galéria, 2018. március 7–28.)

NOVOTNY TIHAMÉR (1952) Budapest

Felházi Ágnes és Csáki Róbert ragyogóan együttműködő és összecsengő tárlatáról szólva mi más-sal is kezdhethetnénk mondanánk, mint egy Hamvas Béla–Kemény Katalin-idézettel, amely így szól: a „történet ugyanis abban a pillanatban kezdődik, amikor több ember azonos törvényszerűségek folyamatában együtt él”. A citátum a *Forradalom a művészetben* című, közös kötetükből származik, amely a kollaborációs műfaj magaskolájának tekinthető.

Az azonos törvényszerűségek folyamatának gyűjtőhelye itt nyilvánvalóan a festészet lenne, amely számukra is, számunkra is a közös történet tárgya, eszköze, élménye. Nekik az a hétköznapi életben is, nekünk pedig leginkább a kiállítóteremben.

De amikor mindezt felismerem, kinyílik bennem egy kapu, amely Szentendrére vezet:

2014-ben járunk, s én éppen távozóban, a *Válságban élni* hívószavú, Hamvas Béla tárgyi hagyatékát bemutató és szellemi életművét feltáró, közelhozó tárlatról, egy installációként „odaállított” jelképes fáról találmra lekasztok egy borítékba rejtett idézetet a filozófus írótól, amely így hangzik: „a világot megérteni kell, nem megváltoztatni. Azáltal, hogy megértjük, meg is változik, mert a rend lép működésbe a káosszal szemben szabályozó erőként.”

S ezzel együtt nem képzelem azt, hogy egyedül lettem volna ezen a kiállításon, hiszen valaki mellettem éppen ugyanezt a zárt borítékba csomagolt idézetet szakította le magának az eredendő bűn szép feloldásaként, helyreigazító gyümölcsként. Az esemény eligazító erejének bizonyult, mert még ott kiderült, a „Tudás fáján” csüngő idézetek nem ugyanazok voltak: a történet tehát a véletlen közreműködése által vált közössé, vagyis azonos törvényűvé.

A két művész kollaborációs tárlata tehát miről is szólhatna másról, mint a művészet – a festészet – megismerő, felcsigázó, feltáró, megrendítő, megváltó, helyreigazító voltáról, erejéről?

René Berger írja *A festészet felfedezése* című könyvének *A látás művészete* jelölésű első kötetében, hogy „a művészetben az érték nem valamilyen tárgy, eszme, elgondolás, érzés, vagy érzékelés. Hanem az a hatóerő, amely arra készlet, hogy megváltoztassuk az eszméinket, megváltoztassuk a fogalmainkat, megváltoztassuk érzéseinket, és végül hatására egész látásmódunk megváltozik. Nem arról van szó, hogy »megváltoztatja a világot«, ahogy könnyedén mondani szokták; minket, magunkat alakít át.”

De hiszen Hamvas Béla is valami hasonló állít, pedig nem ismerhette René Berger könyvét, hiszen az éppen 1968-ban – tehát Hamvas halála évében – jelent meg a svájci Lausanne-ban, s magyarul is csak 1973-ban a Gondolat kiadásában. Szerinte a mű eszköz, a megváltás eszköze. Akárcsak a test! Ezért szent! Nagyon nagy méltóság. A mű megvalósulni és átvalósulni segít. Mintha magunkban és magunkon a megváltás műveletét alkalmaznánk. Szó szerint idézve: „a súlyt nem a műre [kell] helyezni, hanem eggyel tovább. Effektíven létezni. Autentikusan élni. Megvalósulni. A hiteles létezését realizálni. Csak egyetlen mű van, a megváltás.”

Ezt teszi a festő a festéssel, a néző az értelmezéssel.

A művészetnek ezt a magasztos, már-már vallásos áhítatú vagy jószerivel csak fontos, személyiségformáló funkcióját fogalmazza meg Berger is: „a *Mona Lisa* a Louvre egyik terméből figyeli, hogyan árasztja számtalan képmása mindenüvé rejtélyes sugárzását. Íme, a remekmű, amelynek fogalmához az egyediség képzele járul, szert tett a *mindenütt jelenvalóság* hatalmára. A festészet korszakunkban olyan jelenlétté vált, amelytől – merjük kimondani! – valamiféle *kinyilatkoztatást* várunk.” Ám ez a pozitív szemléletű gondolkodó azt is ki merte mondani, hogy a művész abban különbözik az Istentől, hogy az anyagot nem teremti, csak dolgozik vele – a saját és mások épülésére. A művészi tevékenység tehát nem az anyag, hanem végső soron az ember természetére hat.

FELHÁZI ÁGNES, Kódolt vonalak XVII., 2017; Egyfajta kék IV., 2017

FELHÁZI ÁGNES, Egyfajta kék V., 2017; Kódolt vonalak XVIII., 2017

S Hamvas hasonló szemléletű gondolatai szerint: „a művészet mondja el az ember titkos gondolatait és félelmeit és azt, hogy mire sóvárog, mitől fél, mitől reszket és azt, amerre szédül. [...] A művészet ébreszti fel azokat az erőket, amelyek az emberiséget kormányozzák. A művészet sokkal fontosabb, mint a tudomány, fontosabb, mint az államhatalom, fontosabb, mint a morál vagy mint a vallás. A művészet az a kulcs, amellyel az eszme arra, akit eltakar, visszanyitható. A művészet az, ami az ideálokról elmondja, ami bennük igazán érdekes.”

A művészetnek tehát nemcsak leleplező, de önleleplező funkciójáról is érdemes tudomást vennünk. Tudniillik a valódi művészetben személyre vonatkoztatottan együtt találjuk szabadságfokának vagy akaratszabadságának *esztétikai, erkölcsi és vallási* – vagy kissé időszerűbben fogalmazva: a *cirkusz, örület, döbbenet* – fokozatait. (Lásd Matei Călinescu *Zacharias Lichter élete és nézetei* című könyvét!)

Berger szerint a művész az idők kezdetétől napjainkig ugyanazt a szerepet tölti be: „a láthatatlan valóságot akarja kifejezni, amely az embert emberré teszi”. Megfigyelhető, hogy még azok a művészek sem pusztán a valóságot másolják, akik teljesen tiszteletben tartják annak külső megjelenését, hanem valami mást is kifejeznek.

Ez a valami más Felházi Ágnes és Csáki Róbert kiállításán a belső világ történéseiről, illetve a külső világ szubjektíválásáról szól.

Felházi Ágnes Magyarországon élő festőművész – aki az erdélyi Szamosújváron született, s a Kolozsvári Képzőművészeti és Formatervezői Egyetemen végzett 2004-ben, s ahol 2006-ban mesteri, majd 2014-ben doktori fokozatot szerzett a *perspektíva festészeti lehetőségei* témakörben –, fokozatosan elhagyva a természetelvű ábrázolást, néhány év óta már csak tájképekre emlékeztető, sorozatokba, ciklusokba rendezhető, lírai absztrakt műveket készít. Vagy ahogy egyik kiváló méltatója, Józsa István fogalmazza vele kapcsolatban: „[Felházi esetében] tájélmény sejlik fel a mélyből, majd az élményen messze túl a szín önállósul, nem tárgyak minőségeként, hanem elvonatkoztatva válik jelentéshordozóvá, pontosabban jelentésalkotóvá. Vagyis a forrás a tájélmény, azt pedig már a nagybányai festőiskola alkotói tisztázták, hogy a tájkép – lelkiállapot. *Táj-hangulat-szín* hármasa tehát egyfelől, majd a szín ereje a reflexió erejében hatalmasodik el.” Vagy ahogy Szuromi Pál írja egy helyütt: „hagyományörzés és modern látomásosság szimbiózisa teszi oly meggyőzővé, reménytelivé a művész piktúráját”.

Felházi Ágnes – saját bevallása szerint – sohasem dolgozik fényképek alapján, de kompozíciós vázlatokat sem készít működéseinek helyszínein. Inkább átéli, sem mint megörökíti tájélményeit, hogy azután rétegesen építse fel felületeit, amelyek leginkább fellobbanó érzelmekből, zsigeri érzésekből, az általánosságok szintjén mozgó, titokzatos érzetektől, homályos víziókból, a tudatalatti világ mélységeiből felúszó emlékképek transzparenciáiból – mint egy lírai zenemű – szövődnek, komponálódnak műegésszé. A művésznő belső terekben s időkben utazva bejárja lelkének legrejtettebb, legszínesebb dimenzióit, s ha a képfejlesztésben netán elakad, csak akkor nyitja fel segítségképpen kompozíciós (!) ötlet- vagy vázlatfüzetének fekete-fehér lapjait. Úgymond, először megszüri, majd megszüli a világot, a látványt, az emlékeket és érzéseket. Lénye úgy működik, mint a szivacs: mindent magába szív, hogy azután emlékképeit átlényegítve vásznaira árássa. Létvízióinak, látomásainak, életérzéseinek legfőbb, s talán egyetlen célja az lehet, hogy a mű soha ne üresedjen ki, soha ne váljon pusztá dekorativitássá, tetszetős kromatikává, felejthető momentummá, de legyen olyan, mint ő: Felházi Ágnes személyiségének, lelkének igaz tükre!

A budapesti születésű **Csáki Róbert** festészetéről – aki a Magyar Képzőművészeti Egyetem alkalmazott grafika szakán kezdte tanulmányait, 1990-ben diplomázott, 1993-ban pedig festőművészként fejezte be mesterképző kurzusát – sok minden szépet, találót és jót elmondtak már. Először talán Faludy Anikó foglalta össze, írta le művészetének jellemző vonásait: a befelé figyelő magatartását; a szürrealisztikusan groteszk, ironikus szemléletét; az álmokból, látomásokból, szellemi élményekből táplálkozó asszociációs képalkotási módszerét; a jelenből kilépő elvagyódását; a hétköznapi történéseknek hátat fordító, miszticizmusokba merülő búvárkodását; ember-állat keverékényeinek megejtő, esendően tragikus, mégis szerethető metamorfózisát; vonzódását a régi stílusokhoz, legfőképp a barokk, a rokokó, és a romantika kiválóságaihoz; az ellentétek kedvelését, vagyis a szép és a rút, a képzelet és a realitás, a rejtőzködés és a feltárulkozás, a szent és a profán, a titokzatosság és a közönségesség, a démonikusság és az átszellemültség dichotómiáját.

Nátyi Róbert művészettörténész, Csáki egyik legavatottabb ismerője legfőképp az életmű professzionizmusára, tehát arra az elképesztő szakmai tudásra, ügyességre s egyúttal arra a kiművelt, körültekintő, széles látókörű mesterségbeli tájékozottságra hívja fel a figyelmet, amely a csapongás szabadságával társulva egy sohasem látott, különös, senki máséval össze nem téveszthető festészeti keveréket vagy inkább stílust alkot.

És mindezekon túl, mi tagadás, Csáki Róbert egy igazi maximalista. Többször előfordult már vele, hogy egy-egy kiállítás után átfestette, esetleg meg is semmisítette aláírásra méltatlannak tartott műveit.

A festői tradíciókhoz történő ragaszkodása nála sohasem jelent „kulturális metaforát” vagy idézetet, a képzelet szintjén egyszerűen évszázadokat, évezredekkel bolyong a művészettörténet elvarázsolt kastélyában.

Festményeinek fényei az individuális művészi képzelet szülöttei, belülről fakadnak: a kép magába fogadja, majd kisugározza azok színváltozatait. Alakjai súlytalanok, lebegőek, szinte leválnak az emlékezet párájában: a való föloldódik a képzelet kódében, a látomás atmoszférájában. Két nézőpontból ábrázolt drapériás figurái a magány aurájába burkolóznak. Tudatmódosult portréin, táj- és életképein megszűnik a nehézkedés törvénye: a szellem és a lélek parancsai érvényesülnek az anyagi, természeti lét felett.

Felházi Ágnes és Csáki Róbert nemcsak két egymás mellett kiállító, saját világába zárkózó, magányos művész, de olyan alkotópáros, akiknek egyenként befelé figyelő szellemi magatartása a lélek apró rezdüléseit követve közös szárnyakon repdes más-más lélektájuk felett. Sőt, üdvös kollaborációjukat nemcsak a szóban forgó tárlat, de a frissen született utód, Csáki Dóra Ágnes is igazolta.

CSÁKI RÓBERT, Fájdalom I. és II., 2017

ZALÁN TIBOR (1954) Budapest

Az igazság soha nincs középen: mint az inga, mozdul erre-arra

Thimár Attila interjúja Zalán Tiborral

Az ember életében szükségképpen vannak fordulópontok, ezek legtöbbször nem saját maga határozza el, hanem a körülmények kínálják meg vele. Ilyen az is, amikor nyugdíjba vonul. Sok más mellett ez adott apropót, hogy a költővel, drámaíróval, esszéistával elbeszélgessek.

▼ **Kezdjünk egy talán furcsán és kellemetlenül ható kérdéssel: hova szeretnél még eljutni az irodalmi életben, az alkotói pályán? Mit, miket szeretnél még megírni vagy elérni?**

▼ Nézd, nekem a legfontosabb az lenne, hogy be tudjam fejezni a *Papírváros* többkötetes regényciklust, amiből három kötet megvan, és körülbelül húsz éve kezdtem el írni. Tehát erre az utolsó kettőre kell még legalább tizenöt év. Most hatvannégy éves vagyok, hetvennégy, nyolcvan... igen, a nyolcvanadik évemet meg kellene érnem. Ez egy távlati cél. Nem magam, hanem a regény miatt. Versben én már nem sok mindent akarok megírni. Újíteni se kívánok, nem akarok se modern, se konzervatív, se avantgárd lenni. Semmilyen se akarok lenni. Már csak Z. T. akarok lenni, aki írja a verseit. Olyanokat, amilyenek az eszébe jutnak, és leszárom, hogy ki mit vár el, mit kér számon tőlem...

▼ **Bocsánat, de eddig is leszartad, nem?**

▼ Eddig is leszartam, de ezentúl tudatosan fogom. Eddig ösztönösen történt a dolog. Most már tudatosan történik majd az ügy. Ez is egy cél, hogy végképp szakítok a reflexiókkal, amik a külső világ felől érkeznek felém.

▼ **Ez a változás életkortól függ? Az ember egy idő után megöregszik, és úgy gondolja, hogy mindenki más hülye, vagy a viszonyok változtak meg körülötted?**

▼ Szerintem mind a kettő igaz. Mindenki hülye körülöttem, az biztos. Legalábbis az irodalomban. Persze én magam is sokat változtam, kiveszett belőlem az a fenegyerekség, amit annyira szerettem, amit annyira számon kértek rajtam. Már az se vigasztal, hogy körön kívül vagyok, amiért mindenki becsült és mindenki dicsért, és amiért mindenki olyan sokra tartott állítólag. Csak közben azt vettem észre, hogy például mindenki nyúlja lefelé a pénzeket, az ösztöndíjakat. Nem akarom most nevesíteni, se az ösztöndíjat, se a pénzt, de mindenki valahonnan valamit lenyúl, és közben büszkén bólogat, hogy ott van középen az a faszkalap, aki meg semmit se. Ó, milyen becsületes ember. Ím, vannak becsületes emberek meg tisztességes írók, költők is a világon. Na most, ezt hívják balekségnek. Amire büszke voltam, azt most már balekségnek tartom. Füttyölök arra, hogy ki mit mond, én most már szeretnék nem balek lenni. Ez azt jelenti, hogy ha kérnek tanítást, tanítok, ha kérnek könyvírást, adok. Nincsenek már jobb- meg baloldalaim. Most már közép sincs, ami eddig volt. Pontosabban a közép még mindig van, mert nem akarok becsatlakozni sehova, de most már nem veszek tudomást semmilyen oldalról jövő biztatásról, vállveregetésekről, Júdás-csókokról.

Nagyon meglepődtem, amikor egy jeles költő azt írta az irodalmi hetilapban, hogy a közép mint olyan mostantól megszűnt. Részben az dühített fel, hogy ezt ő eldöntötte, és onnantól kezdve mint faktumot kezelte. A másik pedig az, hogy mit jelent az, hogy a közép megszűnt. És mit jelent az, hogy közép? Ezt a hármat nem definiálta. Ha ezt megtette volna, hálás lettem volna neki, mert akkor talán még el is fogadtam volna, amit mondott. Amikor én kiléptem az Írószövetségből, és nem léptem be a másik írószövetségekbe, ezen mindenki nagyon meglepődött. Akkor azt gondoltam, hogy jót tettem magammal azzal, hogy középre állok. Aztán két dologra kellett rájönnöm. Az egyik, hogy aki középen áll, azzal nagyon ki van baszva, mert a pénzosztásnál, az ösztöndíjosztásnál szóba se kerül a neve. Kihagyódik mindenből. Mintha önmaga ellensége lenne. A másik pedig az, hogy aki középen van, arra mind a két oldalról lőnek, mert utálják. Azt utálják benne, hogy nem amott áll, ha már nem velük áll egy oldalon. Tehát jobban becsülik azt, aki amott áll, mint aki nem áll sehol sem. Mert a sehol sem állók kiszámíthatatlanok. Annál is inkább, mert én azért álltam középre, mert azt gondoltam, hogy ott van az igazság.

Akik az egyik oldalon vannak, azt hiszik, hogy náluk az igazság, a másik oldalon pedig máshogy hiszik ugyanazt. Én meg voltam róla győződve, hogy az igazság középen van. Aztán, ahogy végiggondoltam az életemet, a történeteket, arra kellett rájönnöm, hogy az igazság soha nincs középen. Az olyan, mint az inga, hogy mindig valamerre elmozdul. Ha én demokratikus gondolkodónak nevezem magam, szabad gondolkodónak, akkor nekem kutya kötelességem az inga után mennem. Ha jobbra megy, ha balra megy. Amikor éppen abban a pozícióban van az inga, amiben éppen van, akkor azt kell képviselni. Ezt megint nem veszik jó néven, mert mi az, hogy egyszer liberálisabb-szerűbb a megnyilatkozásom, máskor nemzetiszerűbb. Hol ilyen, hol olyan. A megnyilatkozásom pedig mindig olyan, ahogy az inga diktálja számomra a létezését. Na, most ezt nem tudják tőlem elfogadni ebben az országban. Ez elképesztően zavaró, elképesztően bosszantó, elképesztően felháborító. A „megbízhatatlan” jelzőt vonja maga után – akire nem lehet számítani. És nem is számítanak arra, hogy én bár mikor is csatlakozom hozzájuk.

➤ **Úgy érzem, most, ahogy mondod, kicsit összecúsztak itt az esztétikai – avantgárd, modernista –, illetve az irodalompolitikai kategóriák, hogy ki milyen oldalon áll. Ha az ember kiáll mindkét oldalról és közéről is, attól még lehet újító...**

➤ Nézd, kitaláltam egy versformát magamnak, és ebben jól érzem magam. Ez újítás. Kilencsoros, kilenc szótagos strófákba írom a verseimet, ami nyolcvanegy szótag. Nyolc meg egy az kilenc, az is kilenc. Ez tökéletesen bezáruló kör. Igaz, olyan nagy vágyakozásaim nincsenek, hogy feltaláljak még bármit is. Ami a kultúrpolitikai oldalakat illeti, az azért nem olyan egyszerű dolog. Tehát nem biztos, hogy az esztétikát és adott esetben a politikát nem szabad vagy nem kell összekeverni. Egy barátom azt mondja – induljunk ki most ebből –: most olyan rangsorok születnek, hogy senki nem olvas senkit, csak azokat, akik a „mi” oldalunkon vannak. Ők a felső réteg; aki olyan ingadozó, az a középső réteg; aki meg a túloldalon van, az az alsó. Esztétikailag. Legalább két ilyen rétegződés képződött meg Magyarországon. Nem fontos az, hogy te mit csinálsz, milyen formai megoldásokkal vagy üzenetekkel operálsz. Itt, a nemolvasók világában rég nem számít az, hogy mit írsz. Az a legkevesebb. Az meg, hogy hogyan írsz, még kevesebb.

➤ **Ez szükségszerű velejárója az irodalmi életnek? Vagy véletlenül alakult ki, esetleg pusztán külső hatásokra?**

➤ Természetesen szükségszerű velejárója. Az emberek nagy része megpróbálja meglovagolni a nyilvánosságot. És a nyilvánosság ebben a pillanatban nem választható le a politikai jelenléttől. El is várják az emberek, hogy nyilvánosan állást foglalj. Mondjuk, egy olyan esetben, mint amilyen az írószövetségi széthasadás volt. Azt nem esztétikai alapú változásként éltük meg, hogy, mondjuk, az avantgárdok leváltak, és maradtak a népi szürrealisták. A baloldal levált, és otthagyta a jobboldalt, vagy a nagyrészt baloldal a nagyrészt jobboldalt. Az esztétikai kérdések nem fontosak ebben a pillanatban Magyarországon.

➤ **Régebben fontosak voltak?**

➤ Szerintem volt, amikor fontosak voltak. Ehhez kellett egy kis elnyomás. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy visszasírom a Kádár-rendszert, és egy kis elnyomást akarok. De amikor volt tiltás, akkor az ember mindig lázadt annak bármilyen formája ellen. Tehát amikor az irányzatos folyóiratokat nem engedélyezték, akkor az ember irgalmatlan erővel próbált irányzatos folyóiratot csinálni. Amikor az avantgárd tiltott gyümölcs volt, az ember próbált avantgárd formációban gondolkodni és azokat megjelentetni. A rendszerváltozás óta pedig éppen az a nagy vívmánya egy-egy folyóiratnak, ha nem irányzatos, hanem mindenfajta szerző mindenfajta művét magához öleli, mert érdekes módon az irányzatos folyóiratok nem esztétikai sodrások, hanem politikaiak mentén alakultak ki. Amikor egy-egy folyóiratról beszélünk, és őszintén beszélünk, akkor pontosan tudjuk, hogy annak a folyóiratnak balra hajlik el az ága, ennek meg jobbra.

➤ **Fogalmazzunk inkább úgy, hogy van, aki akkor kap pénzt, ha baloldali kormány van hivatalban, és van, aki akkor, ha jobboldali.**

➤ Pénzt mindig kap a folyóirat. Minden folyóirat. Csak nem ugyanazokat a pénzeket kapja. Szerintem a különféle támogatások közül a nem láthatóak fontosabbak itt. Nyilvánvaló, hogy a Kortársat – nevezzünk meg egy folyóiratot, aminek te vagy a főszerkesztője – és az Élet és Irodalmat nem ugyanaz a társaság pénzezi. Ha pénzezi. Tételezzük fel róla, hogy pénzezi vagy szponzorálja, támo-

THIMÁR ATTILA (1969) Budapest

gatja vagy szívesen segít rajta. De az biztos, hogy teljesen más rétegekből érkezik a támogatás. Az pedig nem esztétikai kérdés.

▼ **Azt mondtad, a Kádár-rendszer elnyomása és szankciói abból a szempontból voltak előnyösek, hogy a hivatalos irodalompolitika által nem kedvelt irányzatokat, alkotói módokat lehetett egyfajta ellenállásként is művelni. Viszont sok minden nem jelenhetett meg, s ezért számos alkotóról nem tudhattuk igazából, hogy milyen az értéke műveinek. Amikor meg eljött az elnyomás vége, kiderült, hogy nem lettek nagy írók.**

▼ Én ezt fordítva látom. Úgy vélem, hogy az előző – nevezzük nevén a babát –, a puha Kádár-rendszerben azok is írók voltak, akik nem írók voltak. Elég volt, ha ellenzéki hangokat pengettek meg. Ott sem igazán működött az esztétikai mérlegelés, hanem az, hogy tudok-e olyan metaforát mondani, hogy a „lánctalpak alatt ropognak a csontok...” Ez egyértelmű, hogy az orosz tankok '56-os bevonulását idézi meg. Ha ezeket le tudta írni, akkor meg tudta jelentetni bárki. Ezért rengeteg rossz költő tetszelgett abban a pózban, hogy ő költő, merthogy az ellenzéki magatartásban konszenzus volt körülötte, hogy szükség van az ő költészetére, az ő bátorságára. Holott ezeknek az alkotóknak nagy része nagyon silány minőségben termelt. Amikor eljött a rendszerváltozás, azért nem voltak nagy költői kiugrások, mert nem volt kiknek kiugrani. Akik addig tudtak írni, azok azután is tudtak. És azután is azt írták, amit írtak. Akik pedig nem tudtak írni, hiába próbálkoztak másfajta szólammal, nem ment, kifordult alóluk a föld.

Nézd, elmesélek neked egy esetet. Volt egy irodalmi tanácskozás a Debreceni Irodalmi Napokon, amikor is arról volt szó, hogy mi az irodalom szerepe a politikában. Akkor már voltak hálózatok, de nem voltak még pártok. Én az egyik korreferense voltam ennek a beszélgetésnek. Nem tudom, ki tartotta a fő referátumot, talán éppen Csoóri Sándor. És ő azt mondta, hogy most van az a pillanat, amikor az írók be kell hogy vonuljanak a parlamentbe és a politikába. Át kell venni a szerepeket és a helyeket, és át kell venni az ország vezetését, és meg kell mondani az íróknak, hogyan politizáljanak. Akkor történt meg az, hogy én Balassa Péter oldalára kerültem – nem sokszor volt ilyen –, amikor azt mondtam, hogy most érkezett el az ideje, hogy az írók gondolkodjanak, és csak az írással foglalkozzanak, és ne politizáljanak az írásaikban. Ne váltsák meg most már a világot, ne váltsák meg Magyarországot, ne váltsák meg a rendszert, hanem írjanak irodalmi műveket. Most már ne politikai allúziókkal teli szarságokkal nyomják előre magukat. Én ezt úgy fogalmaztam meg a költészetben, Mallarmé-re visszamenve, hogy a vers az nem mondanivaló. A versnek nincs mondanivalója. A vers az szavak furcsa egymás mellé helyezése, olyan szomszédsága, ami addig nem volt még a nyelvi közegben. Tehát egy költőnek a szavakkal kell foglalkoznia, és nem azzal, hogy emelik-e a hús árát, vagy hogy drótot feszítenek-e a határon, vagy lebontják-e a tornyokat. Ez nem rám tartozik. Ezt mint magánember vagy mint közíró megírhatnám. Mint költő: nem az én feladatom. A költőnek az a feladata, hogy verset írjon. És a vers pedig ott kezdődik, hogy a szavakkal tud bánni az ember, nem pedig a gondolatokkal és az indulatokkal.

▼ **Mennyire kíváncsiak ma az emberek a költészetre? Mondjuk, a politika helyett? Manapság van száz embernél több, aki kíváncsi rá?**

▼ Mindig annyi ember van az irodalom mezsgyéjén, ahányra szükség van. Tehát a száz ember még mindig több, mint hogyha az „olvasó nép mozgalmat” újraélesztenénk, és akkor behajtanánk a könyvtárakba meg a pavilonokba az embereket. Én, ha jól emlékszem, Szmederevóban voltam egy nemzetközi költőtálalkozón, ahol egy gyárüzemben több ezer munkás előtt ebédidőben tartottunk író-olvasó találkozókat vagy felolvasást. Nemzetközi stáb, angol, francia, ilyen-olyan, japán, mindenféle népség volt ott költőként. Mindenki a saját nyelvén olvasott fel két-három verset. A rettentő szomorú melósok pedig ott ültek olajos munkásruhában, és bánatosan néztek bennünket, hogy mikor akarjuk végre abbahagyni. Akkor én elmondhattam, hogy mit tudom én, háromezer ember előtt olvastam fel.

Most néztem meg újra az *Egri csillagokat*, mert írnom kell róla annak kapcsán, hogy a Nemzetinek megírtam a színdarabváltozatát. Abban mondja Dobó, hogy „inkább száz bátor ember, mint kétezer egér vagy nyúl”. Hát én is azt gondolom, hogy inkább tíz olyan ember, akit érdekel az, amit írok, mint száz, aki vagy azért ül be, mert divat beülni, vagy mert meg akarja mutatni, hogy ő mégiscsak az intellektuális körökhöz tartozik. Vagy egyszerűen csak unatkozik, és ott meleg van.

▼ **Milyen a kapcsolatod a saját közönségeddel? Van visszajelzés?**

▼ Érdekes módon sok visszajelzésem van. Részben a Facebook – az jelentősen megnöveli a visszajelzések lehetőségét. A Facebookon nem szoktam szépirodalmat közölni. Legfeljebb a tárcáimat

szoktam megosztani. De jönnek, jönnek visszajelzések. Meg az e-mail nagyon megsegíti. Jönnek reakciók a megjelent szövegekre. És hát ezeknek én nagyon örülök. Most például valaki felhívott az-zal, hogy egy hét évvel ezelőtt az ÉS-ben megjelent versem találta meg valahol, amit a feleségemnek ajánlottam, és hogy ő ezt remekműnek tartja, és hát meg van döbbenve, és már hússzor elolvasta, és nagyon boldog. Szóval, vannak ilyen megtalálások, amikor hirtelen rátalálnak az emberre, meg vannak emberek, akik rendszeresen követik azt, amit csinálsz. Azt onnan lehet tudni, hogy a könyveid elkelnek vagy nem kelnek el. Bár az már nem mérvadó, hogy ötszáz vagy ezer könyv megy el, amikor hajdanán tízezernél kezdődtek az induló kötetek is. Pontosabban fogalmazok: szerintem nem csökkent az olvasóközönség létszáma. Az stagnál. Körülbelül mindig ugyanannyi érzékeny ember van. Azt szoktam mondani, hogy a költészet a mandarinok szórakozása. Mindig lesz annyi ember, amennyi emberért érdemes írni. Nem igaz az, hogy egy emberért érdemes írni. Egy emberért nem érdemes. Az az egy ember én vagyok. Az összes többiért viszont már igen.

➤ **De ezzel együtt azért te is érzed, hogy az irodalom rangja csökkent. Nemrég éppen nekem szegezte valaki, hogy annak idején, a hetvenes–nyolcvanas években egy főszerkesztő még volt valaki, ma meg hát nyilvánvalóan nem.**

➤ Azt gondolom, hogy ez megfogalmazható úgy is, hogy az előző rendszerben még egy tanár az tanár volt, és valaki, egy tanító az tanító volt, és valaki. Ma egy tanár vagy egy tanító: az senki. Senki. Kílóra megveszi, mondja a gazdag szülő, aki kiszáll a hatalmas autójából. Ugyanígy van az irodalomban is. Az irodalom szerepe jelentősen csökkent természetesen. De ennek így is kell lennie, hiszen az irodalomnak, az irodalmon belül a költészetnek nagy hasonlósága van a komolyzenéhez. A komolyzenei koncerteken megtelnek a termek, de ugyanazokkal, ugyanazzal a kétszáz-háromszáz emberrel. Mert a komolyzenéhez fül kell, felkészültség, érzékenység, kifinomultság kell. És ez kevés emberben van meg. Az irodalom társadalmi szerepe természetesen csökken, ha a társadalomnak a saját szerepe is csökken. Tehát már nem nekünk kell megmondanunk, hogy mi jó vagy mi rossz, mert nem is tudjuk megmondani. Itt már egymással ugat minden oldal. Itt már nem tudom, hogy hány párt alakult, egyfarkú kutya, kétfarkú kutya, sokfarkú kutya, sokfarkú párt, mindenféle zászlót lengető emberek, akiket látok a televízióban. Természetes, hogy ebben a közegben az irodalom, ami csak úgy dumál a vak világba meg fikciókban dolgozik, az elveszett, ha nem csatlakozik valamelyik párthoz. Bármilyen különös, ha csatlakozik, abban a pillanatban nyomják. Elkezdik nyomni. Sajnos, lehet tudni, hogy milyen orgánusok milyen kézben vannak. És azok a kezek azokat a kezeket emelik a magasba, akik hozzájuk csatlakoznak. A saját embereiket, azokat látom a plakáton, azokat látom a folyóiratokban, azokat látom a hirdetésekben, a gasztronómiai lapoktól kezdve nem tudom meddig.

Ez egy nagyon furcsa, lobbizós rendszerként működik: le tudod-e butítani magad odáig, hogy egy magazinnak megfeleljen az, amit írsz? Mert ha belegondolsz, az irodalmi folyóiratokon kívül komoly megszólalásokat nem igazán várnak el tőled a hetilapok, magazinok.

➤ **Volt régen az a nagyon híres esszé, amit azóta is emblematikus írásként idéznek, gondolom, sokszor a fejedre is olvastak, az *Arctalan nemzedék*. Most hogy látod, lett-e arca annak a nemzedéknek vagy az utána következőnek? Vagy most már mindegy, mert úgyis arctalan minden?**

➤ Blöfföltem, amikor azt az esszét írtam, ezt már többször nyilatkoztam. Egy nagy blöff volt az az esszé. Azt állítottam volna – ha tudtam volna írni, de akkor még nem nagyon tudtam –, hogy ennek a nemzedéknek igenis van arca. Jovánovics Miklós, az ÉS akkori főszerkesztője mondta, hogy az ő számára az én generációm egy „arctalan nemzedék”. Na, most egyrészt nem lett költőnemzedék ezekből az arctalanokból, mert már akkor szétesett, amikor össze akart állni. Másrészt pedig néhány arc kivált, de nem közösen váltak ki. Tehát én azt mondom, hogy Tóth Erzsébet kivált az arcok közül, akkor. Ő egy nagyon karakteres pályát felmutató költő. Megkésve, de kivált a csapatból Parti Nagy Lajos, de ő már egészen másként és más háttérrel, hátszéllel vált ki az arctalanok közül, mint például Tóth Erzsébet, aki csak a versein keresztül, a művein keresztül vált elismertté és mindenki által tiszteltté. De úgy gondolom, hogy ezt a nemzedéket lemorzsolta az idő. Részben lemorzsolta az, hogy kiszaladt alóluk a politikai szféra, amikor valami ellen lehetett még lázadni, és ez a lázadás meghozta a versek tónusát, hangulatát és izgalmait. Másrészt pedig belefáradtak ebbe az őrlődésbe az emberek, az irodalom hiábavalóságába. Nagy bolondság kell ahhoz, hogy az ember ne úgy kérjen kenyeret, hogy éhes vagyok, hanem úgy, hogy „harmadnapja nem eszek”. Még ki is nevetik, ha így beszél. De ettől viszont nem szabad félni.

▼ **A fiatalokat mennyire ismered, mennyire látod őket külön arcoknak vagy generációnak?**

✔ A fiatalok mindig jönnek. Rövid ideig úgy nézett ki, hogy nemzedékké formálódik a mostani FISZ akkori keménymagja. Az irodalom visszavág címmel alapítottak folyóiratot, amiben természetesen nem más tagadtak meg, mint engem. És én ezt természetesnek tartom. Nagyon jó dolog, ha az embert megtagadja az a társaság, amelyet életre segített, mert az nagyon rossz lett volna, ha mint élő guru életem végéig ott mászkálok közöttük, és osztom az észet. Elküldtek a piczába, és én el is mentem szépen csendben. A nagyobbik baj az, hogy nem tudták magukat összefogni, nem tudtak érvényes esztétikai programot hirdetni. És aztán, mivel csak vádaskodtak, és csak az irodalomban szokatlan módon durva hangnemben osztották az irodalmat, egy idő után céltalanná és iránytalanná vált az egész társaság. De azután, hogy létrejött a FISZ, ugye, a JAK mellett, ez is botrány volt, mert ebben is nekem tulajdonítottak szerepet, holott én akkor már rég nem szerepeltem a FISZ hangadói között. És ezután már elveszítem szem elől a világot. Tehát, ha azt mondom neked, hogy ismerem a fiatal költőket, akkor hazudok. Nem ismerem a fiatal költészetet.

Idefelé azon tűnődtem, hogy kialakult ez a mentorrendszer most a Kárpát-medencei Tehetség-gondozóval szemben, és vidéken itt-ott tartanak fellépéseket, hogy van-e szabad, van-e független irodalom. Ilyen címekeket adnak, és Sziverit idézik, akihez sajnos semmi közük. A problémám az, hogy ezeket az embereket nem ismerem. Névről sem ismerem őket. Pedig elég sok irodalmi folyóirat jár nekem, és olvasom őket. Tehát az a gyanúm, hogy ezeknek a mentoroknak még mentorokra lenne szükségük. Itt most egy csomó arc felnyomta magát mentornak, tehát valamiféle középgenerációnak, vagy nem tudom, hogyan fogalmazzam meg, tehát egy fokkal magasabbra, mint ahol tartanak. És most ők mondják meg a fiatalabbaknak nagy-nagy demokratikusan és nyilvánvalóan nagy-nagy önérettel, hogy hol lakik az Úristen, mert ők tudják. Én nem tudom.

▼ **Túl azon, hogy hol lakik az Úristen, meg hogy a középgeneráció felnyomja magát, szerinted van-e valami olyan mércéje az irodalomnak, ami egy kicsit objektívebbnek nevezhető? Például a kritikai visszhang, az irodalmi díjak? Vagy az teljesen szubjektív, hogy neked tetszik ez a három költő, egy másik embernek másik három költő?**

✔ Nézd, megint visszatérek a hiánygazdálkodásos irodalmi vagy művészeti rendszerre. Írtam egy tanulmányt *Szomorú aranykor* címmel, amelyben azt fejtegettem, hogy a puha Kádár-rendszer utolsó néhány éve az irodalomnak az aranykorszakát jelenti, és ezután csak rosszabb jöhet. És egyébként bekövetkezett a jóslatom. Meg is indokoltam, hogy miért gondolom így. Abban a kritikai rendszerben, abban a folyóirat-struktúrában, ami akkor volt, egy folyóirat-szerkesztőnek nagyon meg kellett gondolnia, hogy kiről és miről ír. Ott egy-egy könyv megjelenése esemény volt, és ha írtak róla, az szinte kanonizálta az adott könyv létezését. Most sajnos azt látom a folyóiratokban, hogy mindenféle rendszer nélkül jelennek meg a kritikák. Nem próbálnak meg semmilyen rangsort felállítani a megjelenő művek között. Vagy a megjelenő műveket semmilyen kapcsolatba nem hozzák egymással. Csak úgy vannak, csak úgy léteznek. Nem mondják meg, hogy ez jó vagy rossz, hanem csak valamit mondanak róla, és aztán száll az egész a semmiben. A könyvek nagy részéről nem írnak. Mert nincs hely írni, nincs, aki megírja, mert nincsenek kritikusok, mert kritikát írni a legkevésbé kifizetődő dolog Magyarországon. Ezt magam is tudom, én sem írok kritikákat egyébként. Régen nagyon sokat írtam. Tehát nincs, aki eligazítsa az olvasót. És nem csak az olvasót. Nincs, aki engem eligazítana mint író, aki nem vagyok képes elolvasni azt a több ezer könyvet, ami megjelenik most már évente Magyarországon. Ami nagyon jó és egyben nagyon rossz is. Mert ebben a tengerben lehet, hogy nagyon fontos dolgok elmosódnak, eltűnnek nyomtalanul, emberek keserednek meg, és hagyják abba, és akarnokok veszik a kezükbe az irodalmat, és gyűrik maguk alá, amit csak tudnak. Szóval elképesztő tülekedés van. Elképesztő lemaradások vannak, és hát elképesztő tanácstalanság van magán az irodalmon belül is, hogy hogyan lehet az értékének megfelelően integrálni azt a rengeteg fiatal az irodalomba. Ki mondja meg, hogy mi érték és mi nem az, ha nincs rendszer abban sem, amikor értéket mutat fel az úgynevezett kritika? Ha még van kritika.

▼ **Volna olyan irodalmi díj, amit szívesen megkapnál?**

✔ Nem hiszem, hogy érdekelnek a díjak. Amikor váratlanul megkaptam a Szép Ernő-életműdíjat, éppen egy villamoson ültem, és mentem, azt hiszem, valami alkatrészt venni a számítógéphemhez, és nagyon örültem és nagyon boldog voltam, és azért voltam boldog és azért örültem, mert az egy szakmai díj. A szakma képviselői leültek, és mindenféle külső intencionáltság nélkül azt mondták, hogy Z. T. megérdemel egy életműdíjat. Volt már Szép Ernő-díjam, és arra jött, ugye, lezárásként az

életműdíj. Ez a legmagasabb drámaírói díj, amit meg lehet kapni. Valamelyik évben megkaptam a Magyarország Babérkoszorúja díjat. Azt hiszem, ez a legmagasabb szakmai díj a magyar irodalomban. Ennél magasabb költészeti díjat nem tudok elképzelni. Azután jön a Kossuth-díj, de az már nem szakmai elismerés. Tehát ha úgy halok meg, hogy nem lesz Kossuth-díjam, akkor nem fogom a koporsó fedelét alulról zörgetni, hogy még lemaradt egy Kossuth-díj, basszátok meg, azt vágjátok még hozzám. Nyugodt vagyok, mert ahhoz képest, amit mások nem kaptak meg, én nagyon sok mindent megkaptam díjakban és elismerésekben. Fodor Ákos, aki az egyik legjelentősebb költője volt a 20. századnak, egyetlen díjat se kapott életében. Egy díjat kapott, ha jól emlékszem, Bécsben, amiről senki se tud. És én harcoltam ki neki, amikor az Artisjus kuratóriumában voltam, egy ösztöndíjat, de az nem díj. És amikor hetvenegy-két évesen felterjesztették József Attila-díjra, még akkor is elutasították. Azt mondta nekem nagyon szomorúan, hogy látod, én még egy úttörő díjat se kapok meg, pedig lassan már én is úttörővé öregedtem. Szóval, nem ilyen keserű az én életem. Ilyen szempontból elégedett vagyok a világgal. Volt egy nagy tartozásom a szüleim felé, akik sohasem bocsátották volna meg nekem, hogy nem doktoráltam. De amikor Abony díszpolgárává választottak, csupán azért örültem, mert ott ült édesanyám, téglagyári melós, és látta, hogy a fia végül is elérte azt, amit nagyon kevesek Abonyban. Ott csak olimpiai bajnok meg hasonló díszpolgárok voltak eddig.

► **Ha mind összerakjuk, amiket itt elmondta, az mennyire vonzó egy fiatal számára? Aki most kezdené a pályáját, miért lenne költő?**

✓ Költő nyilván azért, mert ehhez van készletese. Csak azt nem látom, hogyan dugja ki a fejét egy költő abból a deszkából, amiből vagy millió szög áll ki, vagy pedig teljesen le van gyalulva, és egy szög se látszik. Szoktam mondani, amikor beszélgetek fiatal írókkal, hogy én nem irigylem őket, mert ma már botrányt se lehet csinálni. Mert ha szidod az államfőt, a kormányfőt, ha szidod az amerikai elnököt, lehülyézed, lemarhárod, leseggfejezed, azzal nem történt semmi. Amikor elolvassák, még csak meg se rökönödnek rajta. Ez a közbeszéd részévé vált. Egy fiatal író ma nem tud botrányt csinálni. Nekem annak idején óriási szerencsém volt az általad említett *Arctalan nemzedékkel*, mert akkora botrányt kavart, hogy egy hét alatt az egész ország irodalmilag érdeklődő része meg akarta tudni, hogy ki az a Z. T., akiről addig nem tudtak. Tehát én nem a verseimmel lettem híres és hírhedt egyszerre, hanem a botrányommal, mert akkor még lehetett botrányt csinálni az irodalomban. Lehet, hogy ha nincs az *Arctalan nemzedék*, akkor most nem ülünk itt, és nem beszélgetünk. Én is egy megkeseredett ember lennék, aki befejezte az írást, és valamelyik iskola tanári szobájában számolnám a nyugdíjamig hátralevőt, most már lassan csak két hetet.

► **Mit gondolsz azokról, akik a helyzethez alkalmazkodva próbálják saját magukat menedzselni?**

✓ Nem állítom, hogy ez nekem túl rokonszenves magatartás, mert én magamat sohasem tudtam menedzselni. Sohasem mentem a magam dolgai után. Ha kaptam valamit, azért kaptam, mert adták. De sohasem kértem, és sohasem próbáltam magamat eladni. Most sem, amikor, ugye, a Facebook meg az internet korában nagyon sokan felrakják műveiket a közösségi oldalakra, és ott próbálják szerezni, gyűjteni az embereket. Azt gondolom, ez jó dolog – jó dolog, csak én ezt sohasem csinálnám meg. Valahogy artikulálnia kell magát az írónak. A szerencsésebb fiatal írók kiadókhoz kerülnek, és most már a kiadóknak, azt látom, elég pénzük van ahhoz, hogy akár plakátokon, akár szórólapokon, de nyomják a maguk jelöltjeit. Tehát az önmenedzselőknek nem sok esélyt adok. De azoknak, akik folyóiratokhoz kerülnek, azoknak igen. Nekik van lehetőségük arra, hogy megmutatkozzanak, hogy az arcukat megismerjék, hogy több helyen lássák, hogy sokszor lássák őket. Sőt, még azt is elérik, hogy írják róluk. A legutóbb, amikor beszélgettünk egy pódiumon, a *Szavakon túl* műsorban, azt mondta Urbán Orsolya énekesnő, az egyik meghívott vendég, amikor az érvényesülésről beszélt, hogy vagy megveszi a televízióúság egyik oldalát, vagy alig tud hatásosan eljutni a közönséghez. Akkor jöttem rá, hogy itt egyszerűen vásár folyik, hogy itt kiárulják az arcokat. Azt tudtam, hogy a televízióúság címlapja egymillió forint, vagy most már talán tízmillió is lehet. Amikor egyszer fotóztak a Könyvvilágba, azt mondta nekem a riportot készítő férfiú, hogy milyen kurva jó címlap lenne ebből a fotóból. Akkor, mondom, miért nem lesz? Mert a Kortárs Kiadó nem tudja megfizetni a címlapért az árat, mondja a fotós. Magyarán már a Könyvvilágnál is, tehát az irodalmi műveket közvetítő lapnál is pénzért kerülsz a címlapra. Nem azért, mert te jobb költő vagy, mint a másik, nem azért, mert te jobbat írtál, mint a másik, nem azért, mert érdekesebb, amit csinálsz, mint amit a másik, hanem azért, mert a kiadóknak van pénze megvenni a nyitó oldalt vagy a borítót. Na, most ugyanígy van szerintem a legtöbb révbé jutó, va-

lamennyire révbe jutó költővel, hogy megveszik nekik az utat az ismertséghez, és aztán próbálnak megélni, akkor már könnyebb nekik.

Ennek egy furcsa ellenváltozata ez a slam poetry. Bármennyire furcsa, én nagyon szeretem a slam poetryt. Keveset hallottam, és sohasem műveltem, és elképzelhetőnek tartom, hogy nem is fogom művelni, jóllehet korombeli költők is próbálkoznak, számomra meglehetősen kétes eredményel és inkább komikus, mint komolyan veendő sikerrel. De ezeknek a fiataloknak jól áll az, hogy hintik az irodalmat valamilyen szinten. Akik azt mondják, hogy ez szar, ez gyenge, ez moslák, ez idétlen, ez tele van káromkodással meg obszcenitással, azoknak annyiban igazuk van, hogy ez így van. De nem ez a lényeg. Az a lényeg, hogy a gimnazisták, a tizennégy–húsz év közötti réteg hirtelen az irodalom felé fordul ilyen vagy olyan módon. Csöppet sem irigylem, ha a slam poetryseknek tízezer ember tapsol, nekem meg hatvan vagy ötven. Nem ugyanaz a két dolog. Ráadásul a slam poetrysek végül is megkomolyodnak. Nekem volt egy tanítványom, aki slam poetry fesztiválokra vett részt, azt művelte, és közben meg hozta hozzám a verseit. És most ott tartunk, hogy Mozartot és Händelt hallgat, lehet, hogy az én intenciómra, de már nem a slam poetry érdekli. Tizennyolc éves, lehet, hogy kinőtt belőle, haikukat ír. Egyelőre elég rosszakat, de mindenképp lehet valami.

▼ **Ha egy megfelelő döntéshozó megkérdezné tőled, hogy mit kellene megváltoztatni az irodalmi élet állami finanszírozásán, te mit mondanál? Hogyan lehetne jobb mederbe terelni?**

✓ Nyilván a politikának semmiképp se kellene beleavatkoznia az irodalomba. Hogy ezt hogyan lehetne megcsinálni, azt nem tudom. Valószínűleg nem lehetne megcsinálni, mert ebben nem a politika a bűnös, ez a meggyőződés, hanem az író, aki a politikához dörgölőzik, és így próbál érvényt szerezni magának, így próbál meg előnyhöz jutni.

Felülvizsgálom az ösztöndíjrendszereket. Felülvizsgálom a támogatásokat. Lehet, hogy ugyanoda jutnék, mint ahol most vagyunk, mert az emberi tényezőket nem tudom kiiktatni ebből az egészéből. Én mindenesetre egyenlő lehetőséget biztosítanék a különböző folyóiratoknak például. Azt jónak találom, hogy van két-három vezető folyóirat, amelyik többet kap. De az utánuk következőknek, ahány csak van, egy bizonyos összeget, egy viszonylag magas összeget is megítélnék, amiből ők tudnának gazdálkodni. Sosem felejttem el, amikor egyszer egy folyóiratnyitót, hosszú versemért négyezer forintot küldött egy vidéki lap, és én visszaírtam nekik, hogy nem küldöm vissza a papírokat, nem küldök számlát, mert ha én azzal elmegyek a postára, akkor odafelé megiszom egy dupla viszkít egy sörrrel, aztán sorba állok a postán, ott izzadok, visszafelé megint megiszom egy viszkít egy sörrrel, és végül ott vagyok, hogy nincs honoráriumom, és közben még a postaköltséget is én álltam. Erre azt írták, hogy ez rendben van, de akkor még azt a pénzt se fogják megkapni, amit eddig, azt a keveset sem. Nem éhezhetném ki teljesen a kisebb folyóiratokat, ahogy most történik, hanem azokat is bővebben táplálnám. És akkor elképzelhető, hogy életképesebb, élőbb irodalom lenne.

Sok nemzetközi költészeti fesztiválon voltam életemben. De egyen se voltam Magyarországon. Valószínűleg azért, mert nincs is ilyen. Miért van az, hogy Magyarország nem rendez nemzetközi fesztiválokot? Mi akadályozza meg? Mi akadályozza meg azonkívül, hogy ez egy bizonyos összeget kíván, de ez az összeg elmegy, elszóródik másra is. Egy-két nemzetközi fesztivállal azonnal felélénkülne az irodalmi élet. És elindulna a fordítás. Oda-vissza. Tehát máris történe valami, ami most nem történik. Mert most az történik, hogy acsarkodnak jobbról, acsarkodnak balról, és ezzel ki is merül az irodalmi élet. És akkor elképzelhető lenne az is, hogy olvasni kezdenének az emberek. Olvasni kezdenék egymást, hogy ez miért érdemes arra, hogy lefordítsák, vagy miért nem. Valaminek el kellene indulnia, amit én úgy hívok, hogy érdeklődés a másik iránt. Azt, hogy „szolidaritás”, már ki sem merem mondani.

HENDE FRUZZSINA

Médiumok Ottliknál

A (látvány)kép és a próza kölcsönhatása

HENDE FRUZZSINA (1987) Budapest

„Jellemző, hogy ha vele történt némi érdekesség itt, fekete szem-üvegben ülni naphosszat besötétített szalonban, ebből, Júlia esti újságjai révén, az óbudai médium szellemidéző vagy delejes tüne-ményeit jegyzed meg magadnak (ami persze mindenkinek érdekes akkor is, ha család – csak anyádnak nem).”¹

ELŐSZÓ

„Van, aki azért lesz író, idősebb korban, mint én, mert valami mondanivalója van. Nekem nem volt semmi külön mondanivalóm, csak az emberi létezés és a világ teljes egésze” – olvashatjuk Ottlik Géza Lengyel Péternek adott egyik válaszát a *Próza* című kötetben.² Írásaiban épp ennek a létezés-egésznek a megragadására, minél lényegibb megírására törekszik, aminek központi fogalma az érzés lesz. Dolgozatomban Ottlik Géza *Buda* című regényének mediális utalásait, metaforáit vizsgálom, kitérve a *Hajónapló* és a *Valencia-rejtély* kapcsolódó részleteire is.³ Három érzés – a kiszabadulás, az összetartozás és a saját helyen lét – kapcsán vizsgálom meg, hogy milyen szerepet töltenek be a technikai médiumok az érzés kialakulása során, illetve hogy milyen egyéb eszközöket tekinthetünk médiumnak az érzés közvetítése érdekében. A *Buda* médiumaival kapcsolatban már számos tanulmány készült, ezek azonban megmaradnak a technikai eszközök tárgyalásánál, főleg az ingenyemzozi jelentésének magyarázatánál.⁴ Jelen írásom első fele a fenti tanulmányok egy részére adott reflexióimat tartalmazza, amit az érzés jellemzőinek rövid összegzése, majd a dolgok lényegét közvetítő médiumok – a konkrét, tömegkommunikációs eszközök és a rejtett, átvitt értelmű médiumok – elemzése követ.

MÉDIUMOK ÉS AZ OTTLIK-RECEPCIÓ

Aki a mottóként választott idézet olvasásakor egy pillanatra megakadt a *médium* szónál, talán egyetért velem abban, hogy a fogalom alatt ma elsősorban a tömegmédiá valamely eszközét értjük.⁵ A latin *medium* főnév jelentése 'valaminek a közepe, nyilvánosság, közösség, közjó, közvagyon', míg a *medius* melléknév használható a 'középső, középen levő', a 'közbeeső, közben, közepette', valamint a 'pártatlan, semleges, közömbös, közvetítő, közbenjáró, közbeavatkozó, közönséges' kifejezésére.⁶ A sajtó mellett a rádió, a mozi és a televízió megjelenésével és elterjedésével a közvetítés mellett felerősödött a média társadalmi, közéleti funkciója, a minél nagyobb közösségek egyidejű megszólítására és elérésére vonatkozó feladata.

Az Ottlik-szövegekkel kapcsolatos mediális elemzések legtöbbször a kőszegi katonaiskola falain lévő festmények és az ingenyemzozit említik, ugyanakkor nem feledkezhetünk meg Bébé festő mivoltáról, a *Buda* esetében a nagyításról és az *Ablak* című képéről. Mivel a festmény és a fotó mint közvetítőeszköz vizsgálata olyan széles körű művészetelméleti és -történeti elemzéssel járna együtt, ami a téma megkívánta felkészültségemet, valamint a jelen dolgozat kereteit meghaladja, ezért ezekkel most nem foglalkozom, a csak erre korlátozódó tanulmányok körét nem érintem.⁷

Már a *Hajnali háztetők* és az *Iskola a határon* esetében is nagy hangsúlyt fektettek az elemzők a szövegekben rejlő képekre, képszerűségekre. Ezekben a regényekben főként a festészet bírt többletjelentéssel, később a *Budában*, a *Hajónaplóban* és a *Valencia-rejtélyben* a kört a fotó, a vetített mozgókép és a hangzó szöveg egészíti ki. Eddig kevés tanulmány született ezek szerepéről, s ahogy már említettem, a (mozgó)képi elemzések sem mindig lépnek túl az ingenyemzozi metaforájának kifejtésénél, a regényben szereplő nagyítás tárgyalásánál.⁸

Sághy Miklós három Ottlik-szövegben mutatta meg az elégtelen, elhibázott festmény és a film kapcsolatát a valóságmegragadás szempontjából, amelyek közül most a *Budára* vonatkozó állításokat emelem ki.⁹ Sághy Walter Benjamin aura-fogalmára építve úgy véli, Ottlik festői, művészei „hin-ni látszanak a képek mágikus erejében, mely az eltűnt vagy a nem látható dolgokat [emlékeket, elhunytakat – beszúrás H. F.] is láthatóvá [...] tudja tenni, és az örökkévalóságnak meg tudja őrizni”. Sághy szerint azonban nem a festmény, hanem a fotó és a mozgókép lesz alkalmas az emlékek és a világ dolgainak megragadására, hiszen a világ maga is „illúzió” és hipotetikus, mint a film. Sághy végkövetkeztetése, hogy Bébé nem képes a halottait megőrző vagy lényegüket életre keltő képet alkotni, mert a világ nem fér össze azokkal az elvekkel, amelyeket egy ilyen festmény képviselne. Az ismertett elemzés jól magyarázza, miért nem készülhet el az *Ablak* című festmény. Ugyanakkor Bébé újfent regényírással próbálja megérteni az őt érintő eseményeket, személyeket. Míg képi szinten az *Ablak* adná a nagy létösszegző művet, addig a szöveg szintjén a Bébé által írt regény adja vissza az életének lényegét, ha nem is teljes egészében, hiszen ez lehetetlen, de mégis nagyobb sikerrel, mint az *Ablak*. Ezért ír le egy-egy eseményt többször, ismételi meg és utal vissza alapvető mozzanatokra. A másik fontos elem, ami kiegészítésre szorul, a személyek lényegének megőrzése, illetve annak kudarca. Két szereplő, Márta és Éva esetében sántít a tanulmány kijelentése.¹⁰ Úgy vélem, nem Bébé idomul halottaihoz, hanem épp ellenkezőleg, Márta és Éva marad jelenlévő Bébé által. Márta Bébé függvényében marad életben,¹¹ Éva pedig Bébé látásába kerül be halála után, mint egy szűrő a világ dolgainak értelmezésében. Ugyanakkor Bébétől függetlenül, váratlanul megjelenve is képes helyre tenni fiának szétesett színes gubancvilágát.¹² Ennyiben szeretném árnyalni Sághy kijelentéseit Bébé kudarcára vonatkozóan.

Vásári Melinda szintén a *Budában* megjelenő médiumok vizsgálatára vállalkozott, arra keresve a választ, hogyan viszonyul az elbeszélő a regényben előforduló médiumokhoz, illetve ezek fényében hogyan kell olvasnunk a regényt, és regényről beszélhetünk-e egyáltalán.¹³ A tanulmány szerint Bébé a különböző médiumok segítségével igyekszik meghatározni, mi az, ami van. A kiindulási alapot itt is az ingyenmozi jelenti, kiegészítve az érzés regényben leírt képletével, amit nemcsak a szövegvilágon belüli viszonyrendszerben, hanem szélesebb kontextusban vizsgál. Vásári az érzés médiumai között a zene és a festészet mellett említi a képletek formájában megjelenő matematikai nyelvet, az érzés azonban nemcsak a számok konkrétságával ragadható meg, hanem épp egy olyan illékony fogalommal is, mint a hangulat. Vásári összekapcsolja a két megközelítést, a hangulat ugyanis szintén leírható képlettel. A tanulmány végén az irodalmi szöveget is idesorolja a szerző, mint ami képes a hangulatot szavak által megteremtteni. Itt is szóba kerül a megfesthetetlen lényeg, amit a fotókban, nagyításokban lát megvalósulni. Vizsgálata során a matematika és a fizika, a kvantummechanika területére is elkalauzol minket, és igazolásként olyan elméletekkel állítja párhuzamba Ottlik szövegét, mint a Heisenberg-féle határozatlansági reláció, a Hilbert-tér vagy Palágyi Menyhért elmélete a tér és idő egységéről. Habár igyekszik ezeket az elméleteket a laikusok számára is lefordítani, elemzése sokszor olyan mélységekbe nyúl, hogy az olvasó elvész a szakkifejezések és részletek között, s az új fogalmak és elméletek követése inkább gátja lesz az irodalomértésnek. Míg egy ilyen irányú elemzés *A Valencia-rejtély* esetében inkább érvényes lehet (*A Valencia-rejtély* a tanulmányban is szerepel, többnyire azonban a *Budával* hasonlóságot mutató idézetek a jegyzetekbe kerültek), addig felmerülhet a kérdés, hogy a „költő és hadvezér” Medve minél jobb megértése során mennyire releváns szempont a képlet ilyen mélységű tárgyalása.

Kelecsényi László *Az Ottlik-mozi*¹⁴ című írásában a mozi és film megjelenéseit veszi sorra, azonban az elemzés nagy részét itt is az ingyenmozi-metaphora vizsgálata teszi ki. Habár röviden említi az *Iskola...* és a *Buda* mellett a novellákat, *A Valencia-rejtélyt* és a *Hajónaplót*, de értelmezés helyett inkább csak ismerteti a mozi előfordulásának hangulatfestő szöveghelyeit. A tanulmány egészében nagyobb hangsúlyt fektet Ottlik filmesekkel való kapcsolatára, Jancsó Miklós és Gothár Péter tervben maradt forgatókönyveire és a két elkészült, Dömölky János rendezte filmre. A szöveg végén részletek olvashatók a tervben maradt forgatókönyvekből.¹⁵

A Buda médiumaival foglalkozó írások közül most csak ezeket mutattam be részletesebben, de talán ennyivel is sikerült érzékeltetni, milyen értelmezési körben mozognak ezek a szövegek: egy részük az ingyenmozi hatáskörén kívül legfeljebb az *Ablak* című festménynek szentel figyelmet, míg mások inkább Ottlik Géza személyes kapcsolatait mutatják be a film és a rádió világával.

„VERJENEK AGYON, HA EL TUDOM MONDANI” – AZ ÉRZÉS, AMI VAN

Térjünk most át az érzés és médiumainak vizsgálatára! Mi is ez az érzés, mit tudunk róla, jellemzőiről? Medve Gábor a következő leírását adja a *Buda* lapjain: „Ami biztosan van, mondja Medve, az az érzés. Ennyire biztosan más semmi egyéb nincs. A világ, a többi ember megléte hipotetikus, vélelem, feltevés, amit elegendő számú próbálgatással valószínűsíteni tudsz. Elfogadod meglévőnek, minthogy mást nem tudsz csinálni, de jobb, ha nem felejtet el, hogy csak az érzés nem hipotetikus.”¹⁶ A biztos meglétéhez szorosan kapcsolódik pontatlansága, a nyelv, a szavak általi kifejezhetetlensége. Minél inkább törekszünk arra, hogy konkrétan megnevezzük, annál kevésbé lesz pontos a megléte. Maguk az Ottlik-szövegek is inkább körülírásait, mintsem definícióit adják az érzésnek. Ezekből kiindulva úgy vélem, az érzés az ismétlődő dolgokból, eseményekből tudatosított valamilyenség, egy mindenkorra megőrzött, változatlan, bármikor azonosítható lényegi állapot, esszencia, amit nyelvi eszközökkel csak jelölni tudunk, de meghatározni nem. Ez az anyagtalan, tőlünk független létező kötődik fizikai világunkhoz. A megtapasztalt események és dolgok egy bennünk lezajló értelmezési folyamat révén válhatnak érzéssé.¹⁷ A folyamatnak elengedhetetlen környezete, a megvalósulási feltétele egy (vagy több) ráérős, unalmas délután, amikor az embernek van ideje nyugodtan végiggondolni élete eseményeit, felfedezni bennük az ismerőségeket, leszűrni az azonosságokból az ismerős valamilyenségeket. Ennek az értelmezői folyamatnak a metaforája az ingyenmozi, ilyenkor vált át az ember cselekvő szereplőből elmélkedő, kontempláló nézővé. „A dolgok másodsorra kezdődnek. Azzal, hogy megismétlődnek – hogy újra látod, megint hallod ugyanazt. Az előszörrel nincsenek meg igazán. Ezt korán tapasztalja az ember. Ami nincs másodsor, nehezen fogadható el – nótának, himnusznak, versnek, pogácsának – még nyaklevesnek se.”¹⁸ Ezzel a másodszori megléttel, a ráismeréssel kezdődik a dolgok kiismerése, megismerése. A tapasztalati valaminek a tulajdonságaiból így válik ki egy minden azonos helyzetben bennfoglalt ismerős valamilyenség. A folyamat végén képesek leszünk magunkban ezt a dolgok lényegét jelentő érzést leszűrni, a sűrített lényegét elraktározni, elhelyezni életünk térképén, hogy aztán bármikor újra felismerjük. Nem elég azonban, ha magunkban elraktározzuk ezt az érzést. Annak ellenére, hogy a közlése csak pontatlanul lehetséges, szükség van arra is, hogy megosszuk, elmondjuk valakinek, annak a bizonyos egy személynek, akinek tudnia kell róla. Ahogy a kéziratban áll: „Ha nincs kihez szaladnod mesélni mindent, élet bajosan lesz abból, ami van.”¹⁹ Medve esetében édesanyja kell, Bébé számára Márta, Cholnoky Sándor esetében pedig Anna, hogy értse az érzést. A *Valencia-rejtélyben* ugyanezt az érzés-fogalmat olvashatjuk Miklós és Sándor párbeszédében. Kiegészül azonban egy nagyon fontos jellemzővel, ami meghatározza majd a főszereplők kapcsolatát: habár az életben szinte mindenhez kell valamilyen engedmény, az érzés – amit itt Szigmával, majd végül Dzétával jelölnek az egyszerűbb kezelhetőség kedvéért – nem fér össze semmilyen kompromisszummal. A *Hajónapló* egy másik lényeges momentumot jár körbe. Az életértelem felfogásának kettősségét, a csak értelemmel való megközelítés elégtelenségét állítja szembe az egész lényükkel való odafordulással, az így leszűrhető többlettartalmakkal, az érzésekkel.

Az érzések halmazából most itt a szabadság, az összetartozás és a saját helyünk biztosságának érzéseit fogom érinteni. Az első kettő nem szorul magyarázatra, az utolsó talán igen. Ottlik szövegeiben a narrátor szereplők mindig reflektálnak a világra, a többi emberrel való kapcsolatukra. Legalább ilyen, ha nem még fontosabb, hogy saját magukat is folyamatosan figyelik, a saját személyiségük is egy lesz azon dolgok körében, amiből valahogy érzést, én-érzést vagy önazonosságot hoznak létre. Nagyjából úgy írhatnánk körül, hogy a „Ki vagyok én?” kérdésre adott válasz annak a bizonyosságnak érzése, hogy jó helyen vagyok, azt teszem, amit akarok, amire hivatott vagyok. Bébé esetében a „spanyol festő”, Medve életében pedig a „költő és hadvezér” szókapcsolatok jelölik ezt az érzést.

„A RÁDIÓ SÁNDOR UTCAI ÉPÜLETÉBEN TÁNCLEMEZEKET RAKOSGATTAM A SZÉLES DUBLA GRAMOFÓNRA” – TELEFON, RÁDIÓ, FILM, MOZI, TELEVÍZIÓ

A dolgozat elején megnevezett médiumok megjelennek az Ottlik-szövegek lapjain is, például a század első felének folyóiratai, a detektoros rádió, a Filmhíradó, a Rádió szilveszteri adása, a telefon. Ezek egyrészt a korszak hangulatát közvetítik, de eszközként és metaforaként is részt vesznek az érzés megosztásában, árnyalásában.

A tömegkommunikációs eszközök között sokáig egyeduralkodónak számított az újság, beleértve a napilapokat és a különböző tematikájú folyóiratokat is. Ebben fontos szerepet játszott a századelő kávéházi kultúrája, az a tény, hogy ezek az intézmények az elérhető hazai és külföldi sajtótermékek széles körű kínálatát biztosították vendégeiknek. Ottlik regényeiben a katonaiskolába becsémpészett lapszámok – az *Iskola a határon*-ban a Színházi Élet karácsonyi száma és a Nemzeti Sport évkönyve, majd a *Budában* a Nyugat egyik példánya – a könyöktérnyi helyre szorított szabadság fizikai hordozói lesznek. Értéküket jól mutatja, hogy habár a civil életükhöz kötődnek, a katonaiskolai évek során sem veszítenek jelentőségükből. Az újság azonban nemcsak a szabadság érzésénél jut szerephez. A mottóban már idézett szövegrészben Éva szemgyulladás miatt napokra az elsötétített szobába kényszerül, ahol szórakoztatására Júlia elmesél egy történetet az Est kis színesei közül. Ez a rövid epizód összetett módon jeleníti meg Bébé, Éva és Júlia viszonyrendszerében az összetartozás érzését. A Zeneakadémiát végzett Júliáról tudjuk, hogy operafordításai mellett zenekritikákat ír a BH, valószínűleg az egyik legnagyobb példányszámban elkelő Budapesti Hírlap monogramjával jelzett napilapnak, véleményét kollégái is értékelik, megbecsülik. Mindez együtt, ismerete a nagy mesterekről, a kor művészi irányzatairól váltja ki számára Bébé elismerő véleményét: „Júliával minden érdekes volt.”²⁰ Kettejük összetartozásában fontos szerephez jut, hogy számos dolog, ami Bébét érdekli, Júlia révén is igazolást nyer, így Júlia mintegy biztosíték, garancia lesz arra nézve, hogy mivel érdemes foglalkozni zenét, irodalmat, festészetet illetően. Míg Júliával való kapcsolata kiegyensúlyozott, biztosra vehető, addig Évával való viszonya az érzelmi skála két pólusán mozog. Bébé számára a vele való összetartozás elemi, öröktől való, megszokott, reflektálatlan, ezért is tűnik úgy, hogy „Anyámmal minden unalmas volt.”²¹ Ugyanakkor Éva képes bizonyos helyzetekben váratlanul reagálni, helyretenni a világ rendjét, egyszerre titokzatos királynő és pesti utcagyerek a hétköznapi megszokott szerepe mögött. Érdekes ebből a szempontból a két nővér egymáshoz fűződő kapcsolata. Bébé így jellemzi őket: „Szerették egymást, soha ellentét nem támadt köztük: s ugyanekkor ennél a két jó testvérnél jobban különbözni egymástól nehezen lehetett volna.”²² Kapcsolatuk a kínai filozófiából ismert jin és jang szimbólumához hasonlatos: két ellentétes szín, érték, amik őriznek magukban valamennyit a másiktól is, így jellemük meghatározó vonását váratlanul képesek kicserélni. A szemgyulladás miatt, ami izgalmas, új körülményeket teremt, az unalmas Éva érdekessé válik, az izgalmas Júlia pedig csak asszisztálni tud az eseményekhez. Ebben a helyzetben az újsághír és az arra adott reakciók billentik vissza a résztvevőket megszokott szerepkörükbe azáltal, hogy Éva semmibe veszi az óbudai delejes asszony történetét, kívül marad annak hatáskörén. Lenéző megjegyzése, valamint Bébé kiegészítése, ami az egész napisajtóra vonatkoztatja anyja véleményét, egyrészt válasz lehet egy Júlia általi kioktatására,²³ másrészt a rész–egész viszony alapján akár Júlia munkájának minősítéseként is felfogható.

Az 1930-as, '40-es évekre a telefon elterjedtsége miatt a közvetlen és azonnali kommunikáció mindennapi eszköze lett, általa gyorsabban kapcsolatba tudtak lépni egymással az emberek, mint távirat vagy levél útján. A *Budában* három fontos pillanatban nyúlnak a telefon után. Az első alkalommal Bébé hívja Colaltót, akinek az apja ezredes, hogy kiderüljön, ki melyik főreálba kerül. A második alkalommal, 1968. május 14-én Kölnből hívja Bébé Mártát, hogy megegyezzenek, ha Bébé utazik, Márta elkíséri. A harmadik alkalommal az 1945-ös szilveszteri rádióadás után kerül elő a telefon, Éva küldi Bébét a telefonhoz, hogy hívja fel Mártát, és menjen át érte. A hívásokat megelőzően mindig az összetartozás érzése kerül valamilyen veszélyt jelentő, változás közeli állapotba. Bébé tudja, hogy aki másik iskolába kerül, azzal soha többet nem találkoznak, amit például Drágh, Zsoldos, Formes esetében sajnálna, de elfogadna. De hogy Szeredy és Medve nélkül milyen lenne, az olyan méretű csapás, hogy elképzelni sem tudja, ebből következik izgatottsága, a telefon tehát e bizonytalanság megszüntetését jelenti. A kölni hívás előtt, az oda tartó vonatút alatt Bébén szomorúság lesz úrrá, mire Bécsbe érnek, ettől éjjel sem tud szabadulni. „Már Bécs felé – amin volt annyi eszem, hogy sose gondolkozzak – elgondoltam az egész életünket Mártával. Összeszorult a szívem, és úgy maradt, elszorulva. Mit lehet itt kigondolni? [...] Egyet kigondoltam. Én ilyen szívet tépő szörnyű éjszakát soha, soha többé nem csinállok végig. Ebből még egyszer nem kérek.”²⁴ Hogy ezt az érzést helyreállítsa, rögtön hívja Mártát, és leszögezik, hogy Bébé többet nem utazik a felesége nélkül.²⁵ A harmadik esetben Bébé az esti rádióadás során, miközben egyedül van a Rádió épületében, végiggondolja anyjával és Mártával való kapcsolatát. Ha az összetartozás érzése nem is, mindenestre az ezt biztosító kapcsolat megkérdőjeleződik: „A másik asszony Budán. Éppen el akar hagy-

ni. Éppen el akarom hagyni. De Márta is megvolt Budán.”²⁶ Habár végül nem derül ki, hogy Bébé valóban felhívta-e Mártát, vagy csak átment hozzájuk, Éva indítványa a telefonálásra a kapcsolat megerősítését jelentő eszközként kezeli a telefont itt is. A *Valencia-rejtély*ben ezzel szemben, habár kommunikációs funkciót tölt be, korántsem az összetartozást megerősítő, hanem inkább éppen az összetartozás érzésének megőrzése érdekében választott szétválás leképezése, igazolása az eszköz, még akkor is, ha a beszélgetés egy idő után éppen a találkozást kívánná elősegíteni. Érdekes, hogy az eredetileg hangjátéknak készült szövegben a telefon megjelenítésére nem vonatkozik szerzői instrukció, a benne rejlő auditív lehetőségek, például telefoncsöngés, a tárcsázás hangja kihasználatlanul maradnak. Az első említésekor csak elmesélnek egy beszélgetést, a második alkalommal pedig egy már zajló beszélgetésbe vált a jelenet. Látszólag tehát a telefon szerepeltetése felesleges, az elhangzottak szempontjából azonban már nem elhanyagolható, hogy milyen körülmények között zajlott a beszélgetés. Habár a szereplők a fizikai távolság ellenére képesek egymással beszélni, a közvetítettség mégis kizár a beszélgetésből olyan további, megértést segítő nonverbális kommunikatív módokat, mint a mimika, az artikuláció, a gesztusok, még akár a hangsúlyokat is torzíthatja. Mindezek eredményeképpen a telefonbeszélgetés felerősíti a két szereplő közti disszonanciát, az értesülések végül mindig pontosításra szorulnak. De Lamotte megkereséséről 1935-ben Cholnoky telefonon számol be Annának, aki rosszul emlékszik majd a tudós nemzetiségére és korára. A telefonon egyeztetett találkozó sem valósul meg, Cholnoky nem érkezik, Anna pedig nem tudja később utolérni telefonon. Két évvel később, amikor a szerzői instrukció csak közli, hogy telefonbeszélgetést hallunk, Cholnoky azzal kezdi, hogy kiigazítja Anna gratulációját a Nobel-díjjal kapcsolatban. A két eseményt épp a díj köti össze, az 1935-ös párbeszédben felsejlik, hogy Cholnokyt jelölni fogják, erről derül ki 1937-ben, hogy nem teljesült. A beszélgetés alatt elbeszélnek egymás mellett, egyéni véleményüket ismerjük meg, amelyek igen távol vannak egymástól. Például Anna szemében a díjazott tudós egy érdemtelen mitugrász, ezzel szemben Cholnoky véleménye szerint a mitugrász igazából kiváló tudós, már rég járt neki a díj. Itt tehát a telefonon keresztül az az egyet nem értés kerül ismét felszínre, ami miatt végül úgy döntöttek, hogy nem lehetnek egy pár.²⁷

A telefon mellett olykor megjelenik a telefonhírmondó is, ez azonban valóban csak mint kellék, lakberendezési tárgy szerepel, funkciójával azonban szorosan összefügg a rádió és a rádióban lejátszott zene. *Iskola a határon*-ból már ismert detektoros rádió, a kuriózumnak számító technikai újdonság megértett és reprodukált mása az említés szintjén van jelen, az eredetileg Biankának szánt készüléket végül Veron kapja meg. A *Budában* viszont már lezajlott az a változás, aminek eredményeképp a rádió hétköznapi használati tárggyá vált. A legtöbb előfordulásakor a berendezés része, esetleg a háttérben szól, amíg Bébé megissza a reggeli kávéját. Önálló elfoglaltságot csak Telbisz intézeti kórházában jelent, ahol visszanyer valamit az eseményszámba menő rádióhallgatás ünnepélyességéből. Ettől a megszokottságtól eltér az 1945-ös szilveszteri rádióadás. Ebben a kommunikációs helyzetben Bébé szerepet vált: míg az *Iskolában* még csak passzív befogadó, a *Budában* már alkotóként jelenik meg, hiszen ő rakja a lemezeket egymás után, biztosítva az esti tánczene-közvetítést. Ebben az esetben a rádió ürességtől kongó épülete teret enged a néző ének, magára ölt valamit az unalmas délutánok és az ingyenmozi világértéséből. A megfelelő körülmények mellett aznap este anyjával és Mártával való kapcsolatának képkockái peregnek le szeme előtt. Életében e két nő megléte azonban nemcsak az összetartozás érzése miatt, hanem a saját életének, a lét-térképének is fontos eleme. Ameddig ők megvannak, addig áll Buda még, addig stabil az összefoglalóan Buda-érzésnek is nevezhető életérzés. Ezért kell majd őket újra létezővé tenni haláluk után, hogy ne essen szét a világ. Thimár Attila a következőket írja a rádió *Iskola a határon*-ban betöltött szerepéről: „a megszokott tevékenységek közül a rádiózást éppen az emeli ki, hogy kapcsolatot teremt a külvilággal, a civil élettel, hiszen a műsorok onnan érkeznek. Sőt, tulajdonképpen ez az egyetlen félig legális, de folyamatosan fenntartható kapcsolódási forma a »kinti« élethez, amely természetesen egyoldalú, mert csak befelé hoz híreket, de mégis nagyon fontos kapocs. [...] A rádió tehát olyan motívum, amely a szabadság világával, »a szabadság enyhe mámorával« tud kapcsolatot tartani az intézetben, s ha a hétköznapi, fizikai valóság szorításán nem bír oldani semmit, a könyöktérnyi lelki felszabadulás érzését megadhatja.”²⁸ A rádió megőrzi valamit ebből a szabadságból a katonaiskola után is, míg azonban az intézeti rádióhallgatás csak adott feltételek mellett valósulhatott meg, addig a szilveszteri adás során saját igényét téve meg a műsor szerkesztési elvévé, maga teremti meg és helyezi a hallgatók elvárásai fölé azt a szabadságot, amit a *Chiquita* kétszeri lejátszása jelent.

Így ebben az egy momentumban benne van a szabadság és a Mártával való összetartozás érzése, ez utóbbi pedig mint megvalósult szükséges feltétel biztosítja Bébé életének, világának stabil valóját is. A *Chiquitáról*²⁹ nem tudunk sokat, annyit csupán, hogy egy szomorú spanyol keringő, illetve hogy valamilyen módon ez Bébé és Márta titka, összetartozásuk kifejezője, de hogy honnan és miért lett az, nem derül ki. Ezzel szemben viszonylag jól rekonstruálható a *Valencia*, Cholnoky Sándor és Anna keringője. A dalban, már az első szilveszteri hallgatáskor rejlik valami szomorúság, valami, ami elszomorítja hallgatóit, pedig elmondásuk szerint egy vidám tánczene lenne. Míg Cholnoky a mindenben meglévő, egyedi kis többletet, „szekszeppilt” a Dzétával jelöli, addig az Annával való viszonyának konkrét Dzétáját a *Valencia*-rejtély foglalja magába. A dal „Istenem, lehettünk volna boldogok” sorában benne rejlik „a (tökéletesen érthető) szomorúsága egy elrontandó életnek”.³⁰ Így a zene, dallam és szöveg együtteseként képes lesz összefoglalva, ellentmondásmentesen megjeleníteni azt, amit a Dzétában összetartozás szabadságaként említenek. Eszerint úgy kell elfogadniuk a másikat, ahogy van, de ezzel együtt jár, hogy a másik tényleg olyan legyen, az legyen, ami. Kompromisszumok nélkül. Különben sérül ez az összetartozás. Ezért döntöttek úgy, hogy végül külön utakon járnak. Ez az összetartozás más, mint Bébé és Márta esetében, akik vállalják, hogy elrontják egymásnak az utazásokat, hogy együtt maradnak, minden kis gyilkos kicsiség ellenére. Csakhogy az ő kapcsolatukban jelen van az összetartozás síkjában nemcsak a szerelem, az elmúlt szerelem utáni kölcsönös megegyezés, hanem valamiféle bajtársiasság, ami kialakult Bébé, Medve, Szeredy körében a kőszegi iskolában.³¹ Egyfelől Mártára úgy tekintenek, mintha végigcsinálta volna velük az iskolai éveket, s még jobb lett volna, ha csakugyan ott van velük. Másrészt Bébé számára Márta az, aki kell hogy tudja, értse élete fontos mozzanatait, s aki ennek eleget is tud tenni, fél szavakból is.

Végül hátravannak még az audiovizuális médiumok, a film, a mozi és a televízió. A *Budában* említett korabeli mozik, Simplon, Nap mozgó, a Tiszti Kaszinó mozija, Bodográf, mind a hangulatfestés elemei, hiszen ezek általában a városbeli csavargások állomásai. Ennél többet azonban nem tudunk meg a filmekről, egy esetet leszámítva. A monostori időszak boldogságát érzi át újra Bébé, amikor a Gilbert-szigetekről látott filmben egy fiú biciklizését mutatják, azonban itt nem maga a film lesz fontos, hanem az általa újra átélt érzés. Habár szintén mozgóképpel operál, mégis külön médiumnak kell tekintenünk a televíziót és híradót, annak ellenére, hogy ez utóbbit Filmhíradó néven a mozikban vetítették. A *Budában* szereplő Filmhíradó és a *Hajónapló* telehor adása kapcsán nemcsak a hasonlóságuk, hanem a filmtől való eltérésük is jelentéssel bír. A megőrzés, értelmezés ingyenmozi-metaforája mellett a regényben egy helyen olvashatunk a saját film fontosságáról, a BEAC-pályán rendezett KISOSZ-verseny végén. A film alanya egyben a rendező szerepkörét töltheti be, hiszen az érdekesség szempontja szerint szelektálja és dolgozza fel, állítja össze életének mozgóképi anyagát. A Filmhíradó ennek a kontrasztját jelenti: ők akkor hagyják el a pályát, amikor Bébé számára igazán érdekes lesz a helyzet, a fáklyafényben befejezett verseny. A két mozgókép közti kontraszt jól érzékelteti azt az értékrendkülönbséget, ami a katonák és civilek, sportolók és civilek, újságírók és riportalanyok között húzódik. Emellett fontos különbség, hogy míg a saját film egy értelmezési keretbe rendezi az eseményeket, egy történet elbeszélését építi fel magában, addig a Filmhíradó felvételei csak objektíven tudósítanak a versenyről. Szintén egy sporteseményről szóló tudósítás lesz a *Hajónapló* eseményéek apropója. Harald Kirketerp fregattkapitány és Ivo Maandyard tenger-nagy együtt nézik a gátfutás világbajnokságát, ahol honfitársukért, Astrid A. Andersenért szorítanak. Ebben a világban Dánia már nem önálló királyság, hanem Vandál néven polinéziai gyarmat. Eredeti nevét, mintegy a szabadság hamis illúzióját a sporteseményeken csak zárójelben használhatják. Maandyard a versenyszám megkezdése előtti percekben aggódva figyel barátját, nehogy a másik a nagy izgalomban rosszul legyen. Ennek elkerülése érdekében, hogy elterelje a szót a versenyről, felemlíti az országot leigázó Marquesas-szigetek történetét. Innen indul el az a gondolatfolyam, amiben a nyelv elégtelensége és az érzések kifejezhetetlensége lesz a fő szólam. Mikor elkezdődik a versenyszám, bekapcsolják a távolbalátót, a Mihályson-féle telehort, Párizsra irányítva. Ez a készülék eredetileg állóképek vetítésére volt alkalmas 1919-ben, itt azonban mozgóképet sugároz. A versenyszám után, de még a közvetítés közben azon vitakoznak, hogy bizonyos tartalmak, amik az elnyomók ó-maori, illetve új-maori nyelvében benne vannak, dán nyelven csak körülírással, csak több szóval fejezhető ki, mivel a dánok a polinéziai néppel ellentétben, akik maradtak négy lábbon, és megtartották a világot egész lényükkel értelmezendőnek, előbb álltak két lábra, és előbb helyezték az értelmet a világértelmezés központjába. Miközben ezen elmélkednek, a párizsi kamera

továbbra is mutatja a stadiont, ahol a győzelem után megtörténik a díjátadás. Szép lassan azonban kiürülnek a lelátók, de a telehor még mindig mutatja a helyszínt. Itt a nézőpont átvált, s a képet már nem mint az objektív tudósítás eredményeként értelmezik Kirketerpék, hanem a nyelvi kifejezhetőség kérdéséről folytatott vita gondolatainak kivetüléseként, az egész lényükkel értelmezett események illusztrációjaként. Az egyirányú közvetítésből pedig oda-vissza zajló interakció lesz Astrid Tai és Kirketerp között. Astrid elmékedése, miközben igyekszik felfogni a győzelmet, amit még nem ismert, szemben a vereségekkel, reflektál Kirketerp gondolataira, s felhívja a figyelmét arra, hogy a metanyelvként elgondolt ó-maori jelentéstartalmait az új-maori során megkövesedtek, és sok kihullott belőle. Ebben a közegben tehát az ottfelejtett kamera képe Astrid Andersenről képes megmutatni a kapitány és a tengernagy gondolatait, egyben közvetíteni a lány értelmezését a győzelemről, a tengerészek elméletét a felfogás és értelmezés folyamatáról.

KOBALTKÉKSÉG, ÓLOMSZÜRKESEG, EGY CSELLÓ EGYIK HÚRJÁN MEGHÚZOTT EGYETLEN CISZ HANG – AZ ÉRZÉSEK KÖZVETÍTHETŐSÉGE

A technikai médiumok, az újság, a telefon, a rádió, a mozgókép, képesek hozzájárulni az érzés kialakulásához, mint eszközök bizonyos helyzetekben megerősítik az érzés fogalmát, azonban egy az egyben visszaadni vagy a maguk teljességében közvetíteni mégsem képesek. Ahogy korábban már írtam, Sággy Miklós szerint a film lenne képes erre, a világot a maga teljességében megragadni, csak hogy a szereplők egyike sem készíti filmet. Így nem marad más hátra, mint a közvetítés funkciót kiemelve, médiumnak tekinteni például Szeredy Dani genovai utcáját, a déli harangzúgást, Buda térképét és bizonyos kifejezéseket, például a csörgedező apparátust és a hídpénzt.

Az egyik legkézenfekvőbb, de egyben a legpontatlanabb médium a nyelv, amelynek problémáját a következőképpen fogalmazza meg Medve: „Mégis, használd a nyelvet, ezen akarod kifejezni az epszilonodat. Miért? Először is, mert nincs más, egyelőre. Másodszor pedig, a költők rég felfedeztek módokat, visszaéléseket, amikkel legalább megközelíteni lehet az epszilonot. Természetesen még jobb lenne mutogatással megpróbálni, hadonászással, ülepen-billentésekkel, visítással, vállveregetéssel. Majd. Megpróbáljuk másképp, majd ha eltöröltük az összes nemzeti nyelvet. (Addig ezekkel kell nekifogni a saját eltörlésüknek. Ez meglehetősen Münchhausen báró esete. De meglesz.)”³³

A nyelven kívüli médiumok közös jellemzője, hogy valamilyen érzékelési, vizuális vagy hangzásbeli élménnyel állnak kapcsolatban. Lényegüket tekintve mind a létösszegzőn Budának³⁴ vagy Dzétának hívható érzés egy-egy részét, szegmensét, Bébé és Cholnoky Sándor életének egy lényegi vonását közvetítik valamilyen formában. Funkciójuk pedig ennek az érzésnek az árnyalt leírása, bemutatása, pontosítása, amennyire lehetséges, az érzés pontos-pontatlan voltát is szem előtt tartva.

A nyelvi kifejezések esetében próbálnak a szereplők az érzés lényegi vonásához vagy fogalmakat alkotni, vagy fogalmakat találni. Az összetartozás esetében adja magát a titkos nyelv az egyéni szóalkotásokkal, amelyek egyik legtöbbször használt példája az „elefes” kifejezés. Ennél nehezebb már meglévő megfelelő fogalmakat kiválasztani egy-egy érzés kifejezésére. Ide lehet sorolni azokat a szavakat, amelyek első használata meghatározó lesz a valakivel való összetartozással kapcsolatban, például a „demizson” és a „csamangó” Éva kapcsán. Szabadság, összetartozás és a helyzetük milyensége is sűrítve megjelenik az önmagukra értett elnevezésekben, a gályarab-metáforában, habár tudják, ezt a külvilág nem értené, maguk számára mégis jól használható fogalom. Ezek mellett vannak olyan nyelvi kifejezések, amik olyan szervesen hozzákapcsolódnak egy érzéshez, hogy kiemelve őket az eredeti szövegkörnyezetből is képesek varázsütésszerűen életre hívni az érzést. Bébé és Szeredy esetében ilyen szó szerkezet a „csörgedező apparátus”.³⁵ Ennek párhuzamos példája *A Valencia-rejtély* „hídpénz” kifejezése Szontág Miklós és a felesége, Szilvia között: „nagy szerencsét hozott egész életünkben. [...] Ha bajok szakadtak ránk, pláne ha súlyosak, csak megkérdeztem Miklóst, fizetett-e hídpénzt. Mindig rögtön nevetni kezdtünk, a nyomasztó gond, baj elszállt az ember lelkéről.”³⁶ Végül, ha nem lehet ilyen tömören, egy-két szóval összefoglalni, akkor lehet egész mondatokkal is próbálkozni. Bébé így összegzi életét a *Buda* elején: „Nekem soha semmi nem sikerült”, amivel egyben rögtön azt is állítja, hogy neki minden sikerült. Medve pedig a kiszabadulást foglalja össze a „Mindenki le van szarva” mondattal.

Az összetartozás nyelvi jeleit egészítik ki vagy pontosítják a gesztusok, a testvéri ülepen-billenések, aminek a *Hajónapló*ban kecsketúró a neve. De épp egy gesztus, egy mosoly idézi fel Cholnokyban a Miklóssal mint osztálytárrsal való összetartozást és az ehhez helyszínként kapcsolódó üvegajtót.

A szavakon túl bizonyos látványelemek is médiumokká válhatnak. A Buda-érzés egyik lényeges vonása, hogy a városból következtetett valamilyenségre más földrajzi helyek látványaiban is ráismerhetünk, azok révén felidézhető.³⁷ Ilyen például Szeredy Dani genovai utcája vagy a pesti Egyetem téri panzió. A genovai utca festményszerű leírása után kapjuk meg a magyarázatot: azért tudott Bébének az *Ablak*ban segíteni, mert olyan utca volt, amire az ember rögtön ráismert, ahogy az otthonára – Bébé esetében a Fehérvári út 15/b-re – ráismer az ember. Ugyanez a helyzet a pesti panzióval és környékével, ahova Éva költözött be telente Monostorról. Éva személye által már Pest is a haza megfelelőjévé válik, így a Buda-érzés egyik képviselőjévé lép elő. Ezekhez szorosan kapcsolódik a rendszerbe foglaló kollázs, a folyton változó, lényeggel kiegészülő, nevek mellett tájolásokat jelölő térkép, amely a világ tapasztalati, kísérleti kiegészítését is jelenti. A hipotetikus létező dolgok többszöri magvalósulásának képei által valósággá vált világ rendszere, az egymást előhívó pillanatfelvételek hálója, amelyek visszavezetnek Budára, ha az ember elveszti a tájolást, mint Bébé Londonban, a Tottenham Court Road sarkán.

Habár a felsorolás során igyekeztem összefoglalni a különböző érzéseket és az őket közvetíteni tudó eszközöket, ezek sokfélesége egymás mellé rendezve sem adja ki azt a nagy létösszegző érzést, amit Cholnoky keres, vagy amit Bébé az *Ebédablak* című festményen szeretne megörökíteni. Ennek oka visszavezethető az érzés alapvető tulajdonságaira: amilyen biztosan van, épp annyira pontatlan; nyelvi eszközökkel kifejezhetetlen; tőlünk független, anyagtalan létező. Épp emiatt a tökéletes közvetítőjének is hasonló jellemzőkkel kell bírnia. Ezért nem a fotó, a festmény vagy a film lesz a tökéletes létösszegző látvány- vagy mozgókép, hanem a filmszerűen építkező álom: „Ha ebből nem tudsz nagy festményt csinálni vagy zenekari szimfóniát, hát az álmod szívességből felbontotta neked látványa, összetevőkre, empirikus adatokra, részben megfesthető mozzanatokra is.” És mivel nem tudnak, nem készülnek el, esetleg elrontják a műveket, maradnak azok a konkrét, közölhetetlen álmok, amiket Bébé lát a *Budában* és Szontág Miklós *A Valencia-rejtélyben*. Csak ezekben jelenik meg az érzés, a Dzé-ta a maga teljességében, ha nem is mindenki, de legalább az érzést megalkotó személy számára.

Tanulmányomban igyekeztem felvázolni Ottlik Géza érzésfogalmának egy lehetséges, mediális szempont mentén végigvitt vizsgálatát. Míg a korábbi ilyen irányú tanulmányok elsősorban az ingyen mozit, az *Ablak* című festményt és a pécsi főreál homlokzatáról készített nagyítást tették kutatásuk tárgyává, úgy vélem, érdemes lenne szélesebb jelentésréteggel bíró médiumfogalommal dolgozni, annak érdekében, hogy egy kicsivel közelebb jussunk a Dzétának nevezett érzéshez.

JEGYZETEK

¹ OTTLIK Géza, *Buda*, Európa, Budapest, 1993, 120.

² OTTLIK Géza, *Próza*, Magvető, Budapest, 1980, 204.

³ OTTLIK Géza, *A Valencia-rejtély*, Magvető, Budapest, 1989.

⁴ Ezek többsége az ingyenmozit mint Medve, majd később Bébé világfelfogását értelmezik, Hermányi Gabriella azonban külön figyelmet szentel az ingyenmozi két tudatállapotának, a néző és a szereplő ének is. HERMÁNYI Gabriella, *Ottlik kegyelemfelfogása: Az ingyen mozi metafora helye a Buda című regény motívumrendszerében*, Új Forrás, 2006/2, 40–55.

⁵ A fogalmat az 1970-es években kezdték használni, azonban míg tárgykörét viszonylag jól körülhatárolták, az elnevezés több formában is jelen volt. A médiakutatók körében mára elfogadott lett a média mint összefoglaló kategória és a médiumok mint a médiát alkotó részek és eszközök nevének használata. A nyelvészek között azonban még felbukkan olykor a nevek körüli vita, amelynek sarkalatos hivatkozási pontja: NÁDASDY Ádám, *A médiumok*, Magyar Narancs, 2004. február 19., http://seas3.elte.hu/delg/publications/modern_talking/54.html, utolsó letöltés: 2018. március 22.

⁶ *Latin–magyar szótár*, szerk. GYÖRKÖSY Alajos, Akadémiai, Budapest, 2000, 336.

⁷ A témában bővebben: KORDA Eszter, *Ecset és toll: Az Ottlik próza vizuális narrációja*, Fekete Sas, Budapest, 2005; SÜMEGI István, *Képirás: Képek és festők Ottlik prózájában*, Tiszatáj, 2008/9, 48–66.; HORKAY HÖRCHER Ferenc, *Képek Ottlik-művekben = Ottlik kadét történetei*, Kortárs, Budapest, 2010, 119–130.; TANDORI Dezső, *Ottlik, a festő*, http://balkon.art/1998-2007/balkon04_03/00tandori.html, utolsó letöltés: 2018. március 22.; Kovács Ida, *Bébé, a festő: Ottlik és a képzőművészet = Kultusz, mű, identitás*, Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 2005, 269–288.

⁸ Az ingyenes Medve Gábor elmélete, amelyet Bébé is átvesz, alkalmaz: „Medve egy helyen azt írja: [...] Világra jöttél egy vadidegen helyre, amihez semmi közöd. Peregni kezd neked egy ingyen mozi, ahol néző vagy. A mozinak kicsike része azonban a saját tested, s mivel ez az egyetlen speciális darabkája, amivel kapcsolatod van, ezt is önmagadnak nevezed. De ez a második számú »én« már szereplője az ingyen mozinak, a vadidegen világnak, ahol minden esetleges, és független a néző voltodtól. Itt szereplők vagyunk, rabok, nem választhatunk, Sándor. A néző pedig szabad. Nem lehet rabbá tenni egyáltalán.” OTTLIK, *Buda*, 18–19.

⁹ SÁGHY Miklós, *A fotók és a festmények szerepe Ottlik Géza műveiben*, Holmi, 2011/5, 640–652.

¹⁰ Sággy szerint Bébé emlékei olyan képek, „melyek az elhunytakat csupán hipotetikusán, feltételesen és illúzió formájában tudják megidézni. De ezzel egy időben azt is tudatosítják e felvételek az elbeszélőben, hogy ő sem létezik másként, mint egy majdani fotográfia hipotetikus, feltételezett, illuzórikus valósága.”

¹¹ „Éjfél után, tanakodva a munkámon már vagy másfél órája, kimentem, a konyha felé indulva, a hallban, Márta fényképét, ami régen anyáméknál lógott, talán a szemem sarkából megpillantva, hirtelen rávilágított bennem valami, hogy rendben van. [...] A kamrából cigarettát hoztam magamnak. Rémlétt, hogy itt valami nem vág egybe. Ha Márta nincs már meg, én pedig jövők-megyek a lakásban és hiánytalanul megvagyok: ebből az egyik nem lehet igaz. Vagy én vagyok csalóka látszat, vagy Márta halála volt pusztán hiedelem. – Ha kettőnket egységként nézünk, például egy összetartozó emberpárnak, futó periférikus pillantással éjfél után, csak közösen hiányozhatunk az ábrából, vagy közösen lehetünk csak meg benne. [...] A te megléted éppúgy lehet képzelt, téveszme, félrevezető látszat, ahogy Márta nemléte, véglegesnek képzelt hiánya. A halál utáni létezésünkről még annyit sem tudunk, mint a halál előttről. Semmit. Ilyenkor a két eldönthetetlen eset közül az áttekinthetőbbet helyes választani, Bébé. Mind a ketten megvagytok.” OTTLIK, *Buda*, 335.

¹² Mikor Bébé elakad, nemcsak az *Ablakkal*, de egész életével, Éva megjelenése rendbe rakja a dolgokat: „A halottaink egy dologban különböznek biztosan az élőkötől: nem lehetnek többé kiszámíthatatlanok. Éva negyven évvel a halála után lepott meg legváratlanabban. [...] Felmerült a semmiből anyám, Éva, és szó nélkül kiragadott abból, amiben voltam. Nyugalom fogott el. Átmenet nélkül megváltozott a helyzet. [...] Hívatlanul jött. Kéretlenül közölte: »Jól van, Bébé. Nem esünk kétségbe, fiam.« Nem én adom szájába a szót. (Ha ezt tudnám csinálni, akkor nélküle is tudnám, mit csináljak).” OTTLIK, *Buda*, 255–261.

¹³ VÁSÁRI Melinda, *Médiumok versengése, Kép, matematika, hang és nyelv(ek) Ottlik Géza Buda című művében = „Próza az, amit kinyomatnak” – Tanulmányok Ottlik Gézáról*, szerk. BEDNANICS Gábor, HANSÁGI Ágnes, HORVÁTH Csaba, PALKÓ Gábor, WENITZER Julianna, Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 2013, 314–333.

¹⁴ KELECSÉNYI László, *Az Ottlik-mozi*, Holmi, 2008/7, http://epa.oszk.hu/01000/01050/00055/pdf/00055_846-859.pdf, utolsó letöltés: 2018. március 22.

¹⁵ Hasonló eredményre jutunk, ha Ottlik és a rádió kapcsolatáról keresünk értekezéseket. Habár a rádió már az *Iskola* a határon-ban feltűnik, mint motívummal csak két tanulmány foglalkozik vele érdemben. A rádió tematikájú elemzések inkább Ottlik két tanulmányára és azoknak a korabeli rádióadásokkal való kapcsolatára fordítanak figyelmet. FINTA Gábor, *Köd, csuklózás, rádió, futball: a szemantikai egyenértékűség esetei az Iskola a határon-ban*, Vár, 2011/3, 103–110.; THIMÁR Attila, *Rádió Ottlik = Uő, „Budának szemtanúja vagyok” – Tanulmányok Ottlik prózájáról*, Budapest, Holnap, 2015, 87–100.

¹⁶ OTTLIK, *Buda*, 11.

¹⁷ Ennek a folyamatnak a példája a *Budában* olvasható Serpolette-érzés, amit Thétával jelöl, miután kiderül, hogy a regénynek tulajdonképpen más volt a címe. Medve harmadéves korában egy 39,8 fokos lázzal járó betegségnek köszönhetően bekerül az iskolai kórházba, ahol elolvassa a Serpolette című regényt. A történet szereplői utazásaik során hasonló fanyarsággal élék életüket, mint a kadétk Kőszegen. Adva van tehát egy általuk megélt létállapot (Bébé esetében a régi rosszkedve), amire Medve ráismer a regényben, végül a mindkét alkotóelemen felismert keserűségből hozza létre magában a Serpolette-nek nevezett érzést. Ennek az érzésnek lesz 1938-ban a közvetítője a megtalált dolgozatfüzetben olvasott mondat: „A városból kiérve a szombat-helyi országúton mentünk tovább.”

¹⁸ OTTLIK, *Buda*, 297.

¹⁹ OTTLIK, *Buda*, 58.

²⁰ OTTLIK, *Buda*, 112.

²¹ OTTLIK, *Buda*, 111.

²² *Uo.*, 111.

²³ „Egy anyának végül is el lehet henegetni a négyszer százasokkal, meg Medve 24,5-jével, gondolná az ember – meg Telbisz doktor Berlinjével, meg a charlestonnal is. Évának nem. Egy civil táncanár járt be hetenként, órákat adni. (»Már nem is a simmit jártátok? Ez is olyan buta néger tánc?« – Júlia: »Ej, Éva, te nem értesz ehhez, drágám!« – Hát nem. Se Klabundhoz, se Kandinskyhez. Se Adyhoz, még El Grecóhoz se.)” – OTTLIK, *Buda*, 202.

²⁴ OTTLIK, *Buda*, 225.

²⁵ Bébé és Márta párbeszéde hasonló érzelmi állapotokban zajlik, mint az anya és fia közti párbeszéd a *Csillag-szórók az éjszakák* elején. Ahogy az anya képes egy mondattal helyreállítani a világ rendjét, úgy billenti vissza Márta az érzést az egyensúlyába: „Közönyös józanságukkal észre térítettek, mint gyerekkoromban anyám, ha kétségbeesve valami szörnyű nagyvak vélt baj miatt futottam haza, s ő nottan és részvétlenül vette tudomásul: »Jó, kérsz paradicsomlevest?«, s máris semmivé vált a nagy baj, máris tudtam, hogy nem kell törődnöm vele többé.” OTTLIK Géza, *Rádió*, Magvető, Budapest, 2009, 228.

²⁶ OTTLIK, *Buda*, 310.

²⁷ Érdekes ebből a szempontból megnézni Czako és Ágnes telefonbeszélgetését a *Prózában*, ahol Czakót éppen a lány hangjából kihallott józanság ébreszti rá a kettejük kapcsolatából hiányzó összetartozásra. Ez után lövi szíven magát. OTTLIK Géza, *Augusztus Rómában, 1947-ben* = OTTLIK, *Próza*, 291–297.

²⁸ THIMÁR, *i.m.*, 96.

²⁹ Talán az 1928-as, Mabel Wayne–L. Wolf Gilbert páros által szerzett keringő, a *Chiquita* lehet.

³⁰ OTTLIK, *A Valencia-rejtély*, 203.

³¹ Ennek az érzésnek az összefoglalása: „A tehetetlen összetartozásnak időtlen időkre szóló köteléke bogozott össze bennünket; valami, ami kitermelődött, tejsav vagy gyanta, a sebekből, izomlázból, fájdalomból, törekvésekből, és lehetővé tette, hogy éljünk, valami, ami talán kevesebb a barátságnál, de több a szerelemnél.” OTTLIK Géza, *Iskola a határon*, Magvető, Budapest, 1983, 194.

³² OTTLIK, *Buda*, 95–96.

³³ „Hogy kezdek akárhonnan, 1926-ban is, az iménti Oktogonon is, mindenhonnan Budára érek. Az érzés, amiben benne van Buda és az eddigi életem, egyvalami, egyetlen dolog: olyasféle, mint egy egyszínű kobaltkékség, vagy ólomszürkeség, vagy egy cselló egyik húrján meghúzott egyetlen cisz-hang.” OTTLIK, *Buda*, 10.

³⁴ „végig kellett mennünk az egész gyáron, ismertették a sörfőzés folyamatát a komlószedéstől a csörgedező apparátusig, ami Szeredynek már a kedvére volt, a szó – én is megjegyeztem magamnak. Nevettük is, méltányoltuk is a berendezést, a nevét. A sörfőzés nemes művészetének részletei ugyan nem érdekeltek bennünket akkor sem, de ha ötveneg évvel később azt mondja nekem Szeredy egy kis koppenhágai vendéglőben: „Jó ez a Tuborg, nem?” s én rábólintok, szakértően: „Jól funkcionál a csörgedező apparátusuk” – úgy megőrülne a vízözön előtti szónak, hogy ott, az esőfelhős dán égbolt alatt, visszakapnánk megint a teljes levegő-egyet. (Ami más, mint egy-egy lélegzethez jutni a megfulladás küszöbén.)” OTTLIK, *Buda*, 79. Hasonló szerepet – az egy nyelvet beszélők titkos örömeinek kifejezését – tölt be az *Iskola a határon* lapjain a köztük olykor elhangzó „Erekye? Piff!” töredék is.

³⁵ OTTLIK, *A Valencia-rejtély*, 188.

³⁶ „Mikor már rég Budán röhöghetnél a szombathelyi országút sarán, idiotikus honvágy fog el utána. Ez nehezebb, de ha valamennyire ez is megvan, helyes. Nem az a baj, hogy egybekeveredtek: sőt. Ezt kell festened, Bébé, s nem amit a szemed lát: amit az egész valóddal meg tudsz ragadni valahogyan (pláne ha az atyáúristennek se hajlandók összeférni).” OTTLIK, *Buda*, 106.

³⁷ OTTLIK, *Buda*, 10.

MÓZES HUBA

A közreadástól a befogadásig

Dsida Jenő és az Erdélyi Helikon

MÓZES HUBA (1941) Miskolc

Az Erdélyi Helikon indulásának 90. és Dsida Jenő halálának 80. évfordulójára

Dsida Jenő az Erdélyi Helikon indulásának évétől és hónapjától, 1928 májusától korai halálának évéig, 1938-ig – egyetlen évfolyam, az 1935-ös kihagyásával – mindvégig jelen volt a folyóirat hasábjain. 1928 májusában Szentimrei Jenő ismertette *Leselkedő magány* című verseskönyvét. 1938 augusztus–szeptemberében Kovács László és Molter Károly írt nekrológot a fiatalon elhunyt költőről. Közben a folyóirat Dsida 62 versét közölte, s a harmincas évek derekáig 23 műfordításával, 14 irodalomkritikai-irodalompublicisztikai és 2 szépprózai írásával árnyalta a folyamatosan alakuló Dsida-képet.

A közölt írások ismeretében két kérdésre kereshetjük a választ: 1) Milyen helyet foglal el Dsida Jenő a korszak vezető erdélyi irodalmi folyóiratának szerzői között? 2) A folyóiratban olvasható írásai milyen mértékben járultak hozzá Dsida Jenő költői életművének kiteljesedéséhez?

Az Erdélyi Helikon 15 teljes és 2 csonka évfolyamában mintegy 100 szerző versét közölte, köztük olyan nagyságrendű költőkét, mint Kosztolányi Dezső, Illyés Gyula és József Attila. A szerzők közül 22 a Helikon íróközösség tényleges tagja, azaz olyan, aki a 15 marosvécsi találkozó legalább egyikén részt vett. Hadd soroljam fel itt az ismert és a sokak által talán kevésbé ismert neveket is: Áprily Lajos, Balázs Ferenc, Bárd Oszkár, Bartalis János, Berde Mária, Dsida Jenő, Finta Zoltán, Gagy László, Jékely Zoltán, Kacsó Sándor, Kádár Imre, Kiss Jenő, Maksay Albert, Olosz Lajos, Ormos Iván, Reményik Sándor, Szabédi László, Szántó György, Szemlér Ferenc, Szentimrei Jenő, Szombati-Szabó István és Tompa László. A folyóirat több mint 1660 eredeti magyar nyelvű verséből 665-nek ők a szerzői. A legtöbb verset, költőnként mintegy 110-et Reményik Sándor, Szemlér Ferenc és Kiss Jenő jegyzi. Dsida Jenő a maga 62 versével közvetlenül utánuk zárkózik fel. Őt követi Tompa László 44, Bartalis János 43, Jékely Zoltán 36 verssel. A közölt versek számát illetően Dsida Jenő csak negyedik a sorban. Ám ha figyelembe vesszük azt is, hogy a legismertebbek közül még Reményik sem feltétlenül a legsikerültebb költeményeivel szerepel a folyóiratban, Dsidát viszont olyan emblemikus alkotásai képviselik, mint a *Kóborló délután kedves kutyámmal*, a *Miért borultak le az angyalok Viola előtt*, a *Hulló hajszálak elégiája*, a *Tíz parancsolat* vagy a *Tükör előtt*, akkor be kell látnunk, hogy az Erdélyi Helikonnak ő a legkiemelkedőbb, ha úgy tetszik, a vezető költője. Ismertségét a folyóirat hasábjain a többi közt Catullus és Propertius, Eminescu és Arghezi, Toller és Trakl verseinek művészi tolmácsolásával növeli.

Az Erdélyi Helikon a legtöbb Dsida-verset 1930 és 1933 között, a legtöbb Dsida-fordítást 1933-ban közölte – a *Nagycsütörtök* című kötet megjelenéséig tartó időszakban. A kötet 49 verséből 19-et a folyóirat egymást követő évfolyamaiból vett át. Ezek a következők: *Krisztus* (1928), *Messzire jöttem* (1929), *Hajnali séta*, *Hegyenlakók*, *Esti elmélkedés* → *Álmod adsz* címen (1930), *Távolban élő kedvesemnek*, *Kettőtört óda a szerelemhez*, *Elalszom, mint az őzek*, *Szobor és drágakő*, *Immáron ötvenhárom napja*, *Szerenád Ilonkának*, *Elysium*, *Panasz gyengülő gyökerekről* (1931), *Az utcaseprő*, *A költő feltámadása*, *Jegyenék* (a végleges változat), *Túl, jégmezőkön*, *Őreg postás a város végén* és *Szerelmes ajándék* (1932). A felsoroltakhoz további 19 társul a Pásztortűz hasábjairól, köztük a *Légy már legenda*, a *Harum dierum carmina*, a *Tóparti könyörgés* (1931), az *Amundsen kortárs*a (1932), valamint még 2 az *Ellenzék* című lapból. A címadó *Nagycsütörtök* és másik 8 költemény tudomásom szerint először a kötetben látott napvilágot.

A kötet szerkesztő, illetve kötettervező Dsida nagyfokú tudatosságára vall az a tény, hogy amikor második verseskönyve elhagyta a sajtót, olvasható volt már az Erdélyi Helikonban két nagy

lélegzetű remeke, a *Kóborló délután kedves kutyámmal* és a *Miért borultak le az angyalok Viola előtt*, valamint az *Angyalok citeráján* című versciklusa is, ezeket azonban egy későbbi kötet számára tartálékolta. A tervezett új kötet *Angyalok citeráján* címmel már nem az ő, hanem közvetlenül halála után a fiatalabb költőtárs, Kiss Jenő és az ifjan megözvegyült Imberty Melinda gondozásában hagyta el a sajtót. A posztumusz kötet 45 eredeti vers mellett 42 műfordítást is tartalmaz. Az eredeti versek közül 23 a Pásztortűzben, a Keleti Újságban, az Erdélyi Lapokban, az Ellenzékben, valamint a Hölgyfutárban jelent meg, további 22 pedig az Erdélyi Helikonban látott napvilágot. Az Erdélyi Helikonból fent már idézettek a következő emlékezetes címekkel egészíthetjük ki: *Február, esti hat óra, Harminc év közelében, Hulló hajszálak elégiája, Vallomás, Légyott* (1934), *Nap és hold, A tó tavaszi éneke, Hálóing nélkül, Út a Kálváriára* (1936), *Már hiába nézed* (1937), *Elárul, mert világít, Tükör előtt, Örök úti-társak, Tíz parancsolat* (1938). Nem kevésbé emlékezetes az Erdélyi Lapokból a *Húsvéti ének az üres sziklasír mellett* (1934), a Keleti Újságból *A sötétség verse* (1935), a *Búcsú az elítélttől* (1936) vagy a Pásztortűzből a *Vendéglő havas hegyek között* (1937). Megemlíteném, hogy az Erdélyi Helikonból a posztumusz kötetbe átemelt fordítások közül alighanem Eminescu *Csak egy vágyam maradt* (1929) és Catullus *Meghívó* (1934) című versének tolmácsolása a legsikerültebb. Ezekhez társul az Erdélyi Lapokból Assisi Szent Ferenc *Cantico di frate Soléjának* (1934), a Keleti Újságból pedig Puskin *Exegi monumentum*ának (1937) fordítása. Megjegyzendő, hogy Assisi Szent Ferenc *Naphimnuszát* a kötet a Keleti Újság közvetítésével, sajnos, csonkítva jelentette meg (helyreállított szövegét a Kortárs 2003. novemberi számában közöltem), Eminescu *Glosszájának* vélhetően szintén a Keleti Újság közvetítésével közreadott, több fordításváltozat utáni végleges tolmácsolása viszont az esztétikai igények mellett a textológiai követelményeknek is megfelel.

Dsida igényes elgondolás szerint, jó érzékkel rostálja meg kötetbe szerkesztendő verseit. Így érthető, hogy második és harmadik verseskönyvéből az Erdélyi Helikonban publikáltak közül 21 költemény kimaradt, közöttük olyanok is, mint az *Aranyország, szerelem* (1930), a *Virrasztás a dzsungelben* (1931), az *Esős éjszaka* (1932) és az *Éhes a kutyám* (1933). Az *Esős éjszaka*, akárcsak a kéziratból 1943-ban publikált *Vers a Sétatérőről*, hosszú ideig nem került be a későbbi Dsida-kötetekbe sem.

Kis túlzással állíthatom, hogy az *Angyalok citeráján* kötetbe az Erdélyi Helikonból átvett költemények megejtő sugallatossággal szólaltatják meg a kötet és Dsida érett költészetének vezérszólamait: „Krisztus arca szép, sugárzó, szereti a víg poétát: / máskülönben nem tett volna érte ilyen hosszú sétát. // Sűgva mondja: »Szívetek a vágytól majdhogy szét nem pattan, / menjetek csak, fiacskáim, ne késsetek éniattam! [...]« // Lábujjhegyen, mint ki édes szenvedélynek titkon áldoz, / surranunk el lombfüzérés nászi szobánk ajtajához. // Visszanézünk... – Minden asztal csupa friss hal, friss kenyér, / vizeskorsó bort zubogtat, bíborlángút, mint a vér” (*Kánai menyegző*) – „Senki sem oly fiatal ma, bolond és isteni, mint én. / Senki sem oly fiatal s olyan ostoba, mint te, kutyuskám. / Szép dolog átszökkenni az életen, átkarikázni, / átviharozni az ifju mezőkön, az ösztönök útján, / így szabadon, felelőtlenül. Itt van az árok, előre [...], / felkacagó fuvolák, mély kürtök, aranyhegedűk víg / hangjai mellett porzunk át a mezőn, a vakító / angyali őrés kettős sorfala közt, csak előre... – / szállva, repesve, kifúlva, kigyúlva rohanni előre, / mígnem a Márvány-Trónus elé dobbanva jelentjük: – »Ifjan tértünk színed elé, örök isteni Felség [...]«” (*Kóborló délután kedves kutyámmal*) – „...Halk suhogás hallatszott, íme, a kéklila esti homályban / halk repeső suhogás, mely ütemre suhog s mindegyre erősebb, / suhogó repesés, repülő zúgás, lengő szárnyak suhogása, / verdeső puha angyali szárnyak csattogó muzsikája: // jöttek az angyalok át a parasztos, öreg monostori utca fölött, / szálltak a kis kápolna fölött csapatostul, özönlöttek seregestül, / jött a sudár, gyönyörűszép angyali kar, lány mandolinokkal, / víg énekkel az égből, fényességgel az arcukon, édes // ringó lengedezéssel, zsongó zengedezéssel, száz meg ezer [...]” (*Miért borultak el az angyalok Viola előtt*) – „Nem vagyok már senki tisztelt barátja, kit köszönteni illik, / nem vagyok senki teremtett asszony szeretője, / se lapok munkatársa nem vagyok, se kártyapajtás, / törzsvendég a klubban, se szerkesztő úr többé nem vagyok, se vándor, / aki meredélyre kaptat, se út, se cél – és költő sem vagyok, / csak ember, aki minden idegével / lány takaró s melengető vacok után sír / és csak áll a nagy sötétben / s meztelenül / Isten előtt vacog” (*Hálóing nélkül*) – „Ez itt a költők esti promenádja, / amott, ahol az Uránus lángja gyúl, / Arany János lakik s népes családja: / az öreg itt is verseket gyalul, / vagy ha Shakespeare, a leghívebb barátja / toppan be hozzá este szótlánul, / borozgatnak s a borzasbajszú

szittyá / a morcos ánglust magyarul tanítja. // A tárt kapukhoz fényösvény viszen, / a végtelennek
nincsen messzesége. / S lágyan lebeg az üdvözült vizen / a kék sziget, a némaság vidéke” (*Tükör
előtt*) – „Ki most lefekszik, nem kívánta, / hogy földje legyen, háza, ökre, / de amit látott, gyönyörű
vott / és véle marad mindörökre” (*Tíz parancsolat*).

Az összképet csak árnyalná, de alapvetően nem változtatná meg, ha a fentiek helyett más rész-
leteket választanánk a kötetből. A versek, a kötet és végső soron az életmű ily nagyfokú koherenciáját
a kortársak legfeljebb sejtették, de nem tudatosították. Fájjalhatnánk is, de elég tényként megállá-
pítanunk, hogy az Erdélyi Helikon, a vezető erdélyi irodalmi folyóirat legkiemelkedőbb költő-munka-
társát *semmiképp sem becsülte túl*. Tanúskodik erről az 1938. június–júliusi kettős számban megje-
lent gyászkeretes nekrológ: „E folyóirat lapjai már kiszedve álltak, amikor érkezett a hír, hogy Dsida
Jenő, a Helikon Írói Közösség, az Erdélyi Irodalmi Társaság, a Kemény Zsigmond Irodalmi Társaság,
a Katolikus Akadémia stb. tagja, a Pen Club romániai magyar szakosztályának titkára, a nagy tehetsé-
gű erdélyi költő, fiatalon, 31 éves korában, június 7-én városunkban meghalt. Az erdélyi magyar
irodalom tragikusan elhunyt fiatal munkásáról a következő számunkban fogunk méltóképpen meg-
emlékezni.” De erről tanúskodik az 1938. októberi szám hátsó borítóján olvasható hirdetés is: „Az
Erdélyi Szépművészeti Társaság kiadásában megjelent Dsida Jenő, a nemrég elhunyt nagy tehetségű fiatal
erdélyi lírikus kötetben még meg nem jelent verseinek gyűjteménye: Angyalok citeráján. A terjedel-
mes kötet Dsida kisebb költeményei mellett tartalmazza mindazokat a hosszabb verseket és vers-
ciklusokat is, melyek különleges művészi értékükön kívül a költőre és emberre egyaránt a legjel-
lemzőbbek.”

Mégis akár meghatározásnak is elfogadhatnánk a reklámszövegbeli megfogalmazást, s a meg-
határozásból kiindulva kereshetnénk választ a kérdésre: verseinek különleges értékei hogyan is
válnak Dsidára költőileg és emberileg a legjellemzőbbekké?

BOZÓK FERENC

Kísértetek és túlvilági jelenségek Kálnoky László korai verseiben

„E kert az árnyak kertje itt.
Aki a kertkapun belép,
múltjáról elfeledkezik,

s vértelen árnyként át meg át
bolyongja szüntelen sötét
útjai labirintusát.”

Alejandro Amenábar kiváló, *Más világ (The Others)* című kísértetfilmjében mondja Bertha Mills, az idős szolgálónő a túlvilági jelenségekkel szemben eleinte szkeptikus, Nicole Kidman által alakított Grace Stewartnak, hogy az élők és halottak világa időnként különös és érthetetlen módon összekeveredik, egymásba szövődik. Talán kevesebben tudják, hogy ennek a kiváló filmnek az irodalmi előzménye Henry James *A csavar fordul egyet* című kisregénye. Gyakran különös lidércvilágot, innenit és túlit groteszk módon keveredve mutat fel Kálnoky László némely verse is, legkivált legelső, a címében is sejtelmes *Az árnyak kertje* című kötetében. Ez a debütáló kötet számos jeles író, egyebek közt Radnóti vagy Vas István figyelmét is felkeltette. A fiatal pályatárs, Weöres Sándor írt róla méltatást a Nyugat 1939/8-as lapszámában. Weöres rövid, de rangos méltatásának záró sora az első-kötetes, ismeretlen fiatal Kálnokyról: „Rendkívül érdekes és komoly tehetségű poéta; talán még sokat fogunk hallani róla.”

A szerény, magánkiadásban, füzet formátumban megjelent első kötetet a rangos Nyugatban megjelent rövid könyvszemle mellett több más újság, folyóirat is méltatta, szemlére érdemesnek tekintette. Kárpáti Aurél is ír róla (Pesti Napló, 1939. május 27.). Kállay Miklós írja a Nemzeti Újság 1939. július 2-i számában: „Legszebbek éppen azok a versei, ahol a láthatatlan titkokat, a homályban ólálkodó ismeretlen rémeket próbálja a ködből testté váltani.” *Az árnyak kertjében* megjelenő különös lidércvilág a magyar lírában szinte egyedülálló. A címadó versben szereplő túlvilág nem a keresztény ide vonatkozó képzetéhez hasonlít, inkább a görög mitológia árnyékvilágához vagy az ókori egyiptomiak Duat nevű testtelen, árnyas, a lelkeket bolyongásra kárhóztató kísértetbirodalmához. Talán csak Füst Milán verseiben nyüzsög ennyi kísértet. „Az űrben rémek élnek. Olykor érzem, / tavaszi éjeken, holdtöltekor / nagy árnyaik inognak fent az égen” (*Emberi tévedés*). Domokos Mátyás szerint Kálnoky egyfajta spiritizista, okkultista médium, aki az inneni és a túlvilág felé is rendelkezik valamiféle látással: „A jelek szerint Kálnoky is ivott az ördög bájitalából, amelyet a monda szerint a Sátán ajándékozott Szent Antalnak, ezért ő csakugyan látja is valóságosan a titokzatos jelenéseket, akik pontosan úgy viselkednek, mint a romantika kettős lényei, akik egyik felükkel egy szürke, poros, hétköznapi sivár világba vannak befalazva, ellenben lényük lidérces felével szabadon ki-be járnak egy másik elembe, amelynek a Rendjét, leírását talán az asztalra hulló Titkok Könyve tartalmazza” (*A verses napló margójára = Átkelés, áttűnés*, Szépirodami, 1987). Alföldy Jenő így ír ismert, *Kálnoky László* című monográfiájában, *Az árnyak kertjéről* szóló fejezetben: „A kísértethistóriák, mohó olvasmányai bátoríthatták lírai kiélésére, túlzásaira” (Akadémiai, 1977). Csűrös Miklós arra int, ne vegyük olyan lidércesen komolyan a fiatal Kálnoky lidércvilágát, tekintse az olvasó ezeket a költő ironizáló, önironizáló groteszk játékaik egyikének: „Igaz, a kísértetiesség és a transzcendencia szférájához is vonzódik, de az innen származó ködösséget gyakran már fiatalkori verseiben (idős korában pedig majdnem mindig) egészséges, jóízű ironia világítja át” (*Pokoljárás és bohóctréfa*, Magvető, 1988). *A vénleányok* című versben az idős hölgyek jelenléte valamelyest már a túlvilág komor üzenetét hozza az élők számára: „Jártukban temetési és monoton zene / kíséri őket, és hol-

tak mennek velük, [...] mert, hogy egykor kik voltak, elfeledtük." Mindennap el kell szenvednünk valamiféle „kis halált” a végső, igazi nagy halálunkig. Hisz mindennap búcsúznunk kell valamiktől, valakiktől, amik vagy akik már sosem térnek vissza az életünkbe.

A letűnő ifjúságtól való búcsúzásunk emberi létünknek talán legkegyetlenebb drámája. Önmagában is dráma az öregedés, kivált, ha tekintetbe vesszük, hogy a visszafordíthatatlan öregedésben a test mindig kíméletlenül leelőzi a lelket. A lélek tiltakozik, nem szeretne hozzáöregedni a testhez. Kálnoky így fogalmaz a *Változás* című versben: „Kitartón rombol az idő, / s torzítja, ami megmaradt; / már képed is megváltozott / az évek mázsái alatt.” Az *emlékek fényénél* című versben pedig: „Látom, most még fiatalon, az aggastyánt, kivé leszek. / Elég! Látni sem akarom / e vánszorgó kísértetet!” Kálnoky több versben is említ túlvilágot, ám sosem mennyországot, mindig csak poklot. Ám Kálnoky pokla nem valami misztikus, démoni világ, nem Hieronymus Bosch horrorisztikus rémvilága, hanem nagyon is profán, köznapi, unalmas vagy banális. Ráadásul egyfajta poklot már halálunk előtt hordozunk magunkban. Kálnoky világában a profán világ is transzcendens valamelyest, és a transzcendens világ is profán valamelyest. A pokol már itt, a földi létezésben gyötör, és a lelken belül is megtalálható, nem szükséges belső gyötrelmeinket valós vagy szimbolikus démoni térbe projektálnunk. Hétköznapi poklainkat olykor szerencsére a külső szemlélők gyakran észre sem veszik: „Most szörnyű kínzókamrában lakom: / tüzes rostélyon sülök meg naponként. / Jó, hogy nem láthat senki meg belül, / hol ingoványos és fekete táj / riaszt, sötét iszap fortyogva hül / hol minden csupa bürök és nadály. [...] Ott vad tűzvészt vérszínű zápor olt. / Így kóstolom meg földön a pokolt” (*Pokol*). *Jegyzetek a pokolban* című versében ugyanez a téma ismétlődik: „De én a földön éltem át a poklot, / minden gyalázat megtörtént velem.” Vasy Géza írja: „Csűrös Miklós megfogalmazása szerint pokoljárás és bohóctréfa jellemzi őt, azaz a pokoljáró és a clown archetípusai jelennek meg költői világában” (*Kálnoky László = Az 1945 utáni magyar irodalom alkotói*, Krónika Nova, 2003). Ingrid Sijóstrand magyarra is lefordított és *Ami a szívedet nyomja* címmel magyarul megjelent svéd gyermekvers-antológiában is szereplő, a hazai közönség előtt is közismert-közkedvelt, *Néha csontvázról álmodok* című versében arról töpreng, hogy egyáltalán nem megnyugtatóbb, ha a csontvázak és egyéb szörnyűségek belül, fantáziánkban vagy lelkünkben vannak, és nem kívül inkarnálódnak.

Fiktív, kitalált középkori önmagára és letűnt életére reflektál egy szellem Kálnoky *Középkor* című versében. Ha a formát és rímet nem tekintjük, tematikailag mintha Füst Milán-verset olvasnánk: „Látom magam páncélban és sisakban, / duhaj vitézt, s a gyönyörű középkort. / [...] Senki, aki ma él, nem ismer engem. / Bolyongok egy előbbi életemben.” Füst Milán közvetett vagy közvetlen hatása az *Egy nyáréj emléke* című Kálnoky-költeményben még inkább szembeötlő szabadvers-formájával és groteszk lidércvilágával: „ménták, vadfüvek, lósóskák, jázminok bús, leszegett / fejfel konyultak el, s a porban fulladó / légben hosszú kísértetek suhantak rémesen, groteszkül és sután. [...] A zene nem hallatszott már oda, s eltűnt a lámpafény. / Holdvilágos tisztáson álltam, honnan minden fa holtak árnyához hasonlít. [...] s ekkor három hosszú kísértet lengett el a tükörfényes hold előtt. / És énekeltek is: Huhú, kis emberek, kik játszogattok odalenn a földön [...] / pár évtized, s a gyermekek és részegek fognak kockázni csontotokkal. / Nem szóltam akkor semmit, és azóta hallgatók / de koponyámban bent kísértetkórus zengi énekét.” Az idézett kísérteties költemény „kísértetiesen” hasonlít Füst Milán kísértet-verseire.

Kijelenthető, hogy Kálnoky László a szó vallásos értelmében nem volt transzcendens gondolkodású költő, ám mint minden költőt és voltaképpen minden embert, őt is érdekelték a nagy kérdések: Isten, végső dolgok, az élet értelme, célja. Ebben a vonatkozásban kitüntetett helyet érdemel Utassy József kései lírájához hasonló, Istennel kérlelhetetlen keserűséggel viaskodó hosszú költeménye, az *Elégia*: „S én, kétségbeesett, beszélni kezdtem / valakihez, minden bajom okához, / kiben nem hittem, s néven sem neveztem: / Tán van valami célod, de magunknak / el nem árulod féltett titkotdat / ... / Megíratott, hogy egyszülött Fiad / érettünk halt meg egykor a keresztfán [...] hívott halódva, de hiába, téged. / Fiadat is elhagyta volna hát? / [...] Te vagy az oka, hogy lakói a földnek / ölik s falják egymást, s hogy állatot / más állat, s embert másik ember öl meg. / Lepereg rólad kérő szó, imádság.” Az *Ami ránk vár* című vers unikális abban a tekintetben, hogy szimultán tekinthető vallásos és ateista versnek egyaránt. Feltételez egy teremtőt és működtető entitást, ugyanakkor ez a teremtő és működtető lény részvétlen és személytelen. Az embert az anyagból varázsolja elő és rövid élete után az anyagba kényszeríti vissza. Porból lettél és porrá leszel, ám az öröklét vagy a lélek továbbélése nélkül: „beolvaszt a természet szörnyű gyomra; / üzemét hűvös agy működteti, /

mely végül az ítéletet kimondja, / hogy ne járj többé, csak feküdj hanyatt, / hogy anyag voltál, s légy megint anyag.” Az *Ima* című szonett első quartinájában így írja meg ugyanezt: „Panaszkodom neked, és nem figyelsz rám. / Hívlak, kérdezlek, de választ nem adsz. / Hallgatásod lever. Ekképp felelsz tán, / s a forró sivatagban veszni hagysz.” A *Játékszerek* című versben is ugyanennek a gondolatnak variációját olvashatjuk, szaladó anapesztyusokban: „Idegen hatalom fura bábuja vagy, / mely gyermeki, durva kezébe ragad, / erőd kifacsarja, kitépi hajad, / s szemétre hajít, ha megunt.” Makacs, konok materializmusa ellenére az *Óda Charles Baudelaire szelleméhez* című hosszú költeményben a nagy elátkozott szimbolista előd túlvilági lelkét mégis valami égi bálteremben képzelel el. Ebben a költeményben egyértelműen kimutatható Kosztolányi *Hajnali részegségének* direkt hatása. Kálnoky költészetében később ebből a különös, groteszk lidércvilágból, az inneninek és túlviláginak furcsa egymásba szövődéséből inkább a groteszk hang erősödött fel, érdeklődése, tematikája profánabb lett, ám néhány későbbi „misztikusabb” verset mégis érdemes említeni. A *Szvidrigajlov utolsó éjszakája* című versben örökkévalóságot feltételez, de a kárhozottak örökkévalósága nem égető pokol, hanem a már említett köznapias, banális unalom. A már említett unalmas, profán öröklétről van tehát itt is szó: „Igen! Igen! Az örökkévalóság / nem szent mennyország, nem tüzes pokol. / Poros kukó az, nincsen ott egyéb / csak holmi át nem látszó, piszkos ablak, / nádfonatú rossz szék, a falusi / fürdőkamráknak korma a falon / és sűrű pókháló a szögletekben. / Ott ásítozik, bóbiskol az ember / ezredévtől a másik ezredévig.” Lator László *A regény és a vers* című tanulmányában a *Szvidrigajlov utolsó éjszakája* című vers zárt terét szűkös-nyomorúságos örökkévalóságnak nevezi, és szintén említi Kálnoky különleges vonzódását a hátborzongatóan groteszk rémlátomásokhoz. „Őt látható, mondhatni: kézzelfogható kísértetek látogatják, a kételkedő okos Kálnoky elhagyja a fantasztikumot, beéri a halottakkal” (Mozgó Világ, 1996/6).

A *Több dolgok vannak földön és egen* gyűjtőcímmel ciklusba szerkesztett hosszabb költeményekben olyan természetfeletti képességekről és jelenségekről számol be, amelyeket mai divatos szóval parajelenségeknek szoktunk nevezni. Édesanyja egy nappal előre megérezte, mi lesz a Pesti Hírlap következő napi lapszámának borítóján. Egy idős, analfabéta magyar parasztasszony negyvenfokos lázban, önkívületben Homérosz hexameterait skandálta ógörögül, pedig az *Iliász* és az *Odüsszeia* létezéséről sem volt tudomása sem láza előtt, sem gyógyulása után. Egy masszív cipőkánál, amelyet egy erőművész sem tudott volna meghajlítani, egy rutinos, mérsékelt nyomású cipőhúzás során elgörbül. Hat alpakkakanál közül öt eltűnik Kálnoky apjának temetése napján. A megboldogult kedvencei voltak ezek a kanalak. Ám ha ötöt elvitt a halott, a hatodik miért maradt a házban? Kálnoky a tőle jól ismert groteszk humorral jegyzi meg: „Mégis meglehet, hogy néha a halottak is feledékenyek.” Egy idős hölgy egy kávéház teraszán a Ferenc-csatorna mocsarába süllyedt katona fiáról mesél, és Kálnokynak a pincér sör helyett mocsarat szervíroz. A költő méltatlankodására a pincér nem érti, hogy került a mocsár a söröskorsóba, elnézést kér, elviszi, rendes sört hoz. 1949-ben, nem sokkal Kálnoky László édesapja halála után édesanyjával átérték azt az élményt, amit poltergeistnek, azaz kopogó vagy viháncoló szellemjelenségnek nevez az okkultizmus, tudományosabb kifejezéssel pedig telekinézisként emlegetünk. Arról a jelenségről van szó, amikor a tárgyak megmagyarázhatatlan okból elmozognak helyükről, vagy hangokat adnak ki: „A negyedik nap estelén elkészültünk, fáradtan lefeküdtünk, / s álomba szenderültünk, miként a régi költők mondanák. / Körülbelül másfélórai alvás után, éjszaka egykor / pokoli lármára riadtunk fel, mintha dühöngő őrütek cintányérokot / vagdaltak volna a padlóhoz az ebédlőkredenc előtt. [...] Az utolsó két csattanást ébren hallottam már, az ágyamban felülve.” Kálnoky ezekben a titokzatos parajelenségekben a szó konkrét értelmében csupán jelenségeket lajstromoz. Csűrös Miklós írja a már említett tanulmányában: „Kálnokyt is áthatja a kínzó bizonytalanság, intuícióival és racionális eszközökkel szeretne közelebb jutni a rejtelmes jelenségekhez, tagadhatatlan misztikus és okkult érdeklődése is innen fakad.” Azonban nem kíván, nem próbál, nem tud magyarázatokat adni. „Eddig nem hittem kísértetekben, de úgy látszik, mégiscsak vannak.” Vannak? Nincsenek? Döntse el a kedves olvasó, ha tudja.

FALUSI MÁRTON

Keményen kötöző, tündéri láncok

Márkus Béla: Szólamból szólamra

FALUSI MÁRTON (1983) Budapest

Két esztendővel ezelőtt kétszeres megtiszteltetés ért; egyszerre szerkeszthettem kötetet – mintegy ezeroldalnyi szövegből válogatva – Márkus Béla nagyjából tíz év alatt született és addig csak folyóiratokban publikált esszéiből, tanulmányaiból, valamint – a szent célért egész munkásságát átforgatva, *horribile dictu* tűvé téve – készülhettem akadémiai székfoglalójának laudációjára, ami – *Szólamból szólamra* evickélve – egy államvizsgát is kitett volna, már ha az irodalomban az *irodalomból*, a schilleri „szép látszat államában” a *szép látszatokból* bárki is sikeresen levizsgázhatna. Ha most visszaemlékszem erre a több hónapos időszakra, legalább akkora bajba kerülök, mint a reménybeli olvasó, aki rendszeresen böngészi a kurrens közleményeket, és folyton-folyvást „Márkus Bélába botlik” – a szerencsés találkozásokért adjon hálát az égnek! –, akár egy-egy modern történeti intervallum, akár a frissen megjelent könyvek értékelésére kíváncsi. A szerkesztési feladat lassacskán afféle válogatott kötet összeállítására bővült ki, hozzágondolva az életmű egészét, és ambicionálva, hogy a kötet iránt fogékony, kényes intellektus – mindnyájunké – egy, a 20. és a 21. század magyar szépliteratúráját hosszú évtizedek óta átfogó és befogadó – vagy átfogóan befogadó – elme irodalmi tudatának – bocsánat az agysebészi kifejezésért – valamiféle metszetét lássa.

Márkus Bélával 2007 januárjában, Lázár Ervin temetésén fogtam kezét először. Télvíz idején sodort mellé a gyászmenet; engem, a kétszeresen is megindult egyetemistát, aki éppen fél esztendeje próbáltam felnőni munkámhoz, a Hitel folyóirat szerkesztéséhez. Egyidejűleg toporogtam a farkasréti földdel megnyíló égi kegyelem, valamint egy irodalmi panteon előcsarnokában, amelynek szobrait le-lecsalogatták posztamenseikről a keddi lapszeánszok. A valóságos sírhelyhez és az üdvösség felé igyekvők hozzám, elkerekedett szemű báméskodóhoz képest ugyanolyan szellemi távolságban lépkedtek, jóformán valahányukat csak könyvborítókról ismertem, akikkel együtt nehezen fogtam föl, hogy a mágikus humorú író soha többé nem lép s ül közénk ama magaslatról. Márkus Béla – a helyzethez mért szertartásossággal – ekkor jegyezte meg huszonhárom éves hasonmásomnak, hogy ha szerkesztő vagyok, hát azok számát gyarapítom, akiktől – szerzőként neki is – „tartani kell”. Annyit pedig a még nálam fiatalabbak és kevésbé szemérmesek is tudtak, hogy ha valakitől, Márkus professzortól mindenképp lehet, sőt tanácsos „tartani”, hiszen kíméletlen bírálati tárgyilagosak ugyan, ám csöppet sem szenttelenek, így szétszakítják a feljebbvalóhoz, valamint a felebarátokhoz „keményen kötöző”, „tündéri láncokat”. Nyelvét öltögette és fülembe csöngött egyik idős pályatársam – itt és most műfajidegen, ezért nem komilfó – 47. számú bökverse, a kritika tárgyának antirecenziója, amelyen ma már jóízűen mosolygok, ha eszembe jut, mert az én nemzedékem kizárólag a negatív tartalmú észrevételekkel vághat fel – persze ha Márkuson kívül írnának efféléket –; azokról ugyanis elképzelhető, hogy nem „haver” tollából származnak – szigorúan viszonyossági alapon. Bizony az irodalomtörténész holtak, a kritikus élő elevenek fölött ítélt; „veszélyes ember”, aki egyszerre viseli mindkét tisztséget.

Márkus Béla olyasvalaki, akitől tartani kell, és azon kevesek közé tartozik, akik valódi kritikát írnak, emiatt pedig megengedhetem magamnak azt a „luxust”, hogy az ő könyvéről rendhagyóan nyilatkozzak meg. Bármelyikünk bármikor szembetalálkozik Márkussal, a tanár úr kívülről idéz komplett strófákat, passzusokat legutóbbi publikációnkból, tekintet nélkül a megjelenés helyének centrális vagy periférikus jellegére. Ő tehát valóban *mindenkit olvas* – talán még ezt a kritikát is! –, sőt meg is jegyzi az olvasottakat, ami miatt időnként, rövid időre bármelyikünk fontosnak érezheti magát – azért ezt ne vegyük véresen komolyan. Humorérzéke ugyan legendás – ezúttal sem apellálok másra –, köztisztelőben álló személy lévén mégsem illő vele visszaélni. Munkássága elsősorban két fogalom köré rendeződik, amelyek ontológiai elemzését érdemes elvégeznünk; nevezetesen a *kritikus szerepfelfogását* és a *filológiáét*. Mindkettőt gyanúba keverték az utóbbi évtizedek. Előbbi érvényesülését inkább gyakorlati, intézményes okok akadályozzák, utóbbi szemügyre vétele viszont velős his-

toriográfiai és episztemológiai következtetéseket von maga után. Márkus Béla tanulmányainak világszemlélete és stílusa az irodalomkritikus *ideáltípusát* képzik meg, ezért az ő tudománykonceptiójának vizsgálatával példát is állítunk – nem statuálunk – magunk elé. Az ásatag pozitívizmust meghaladó, ám a relativizmus csapdáját messzire kerülő történelemszemlélet, múltreprezentációs stratégia pedig szintúgy megfontolandó.

Mi lenne a kritikus feladata? Mindenekelőtt Dávidházi Péter híres formulájának alkalmazása; „normatív értékelés” és „értékelő normaképzés” egyszerre. A kritikus ízlésítélete egy „teljes világképben” nyer létjogosultságot, „nem csak műformák felett ítél” – írja Gyulai Pál –, szerepköre nem korlátozódik az irodalom szolgálatára – állapítja meg Dávidházi. Tőle valók az alábbiak. „A kritika nemcsak azért alkotja meg a fogalmait, hogy megmagyarázhassa a műveket, hanem azért is magyarázza a műveket, hogy megalkothassa fogalmait; nemcsak azért tisztázza normakészletét, hogy értékelhesse a műveket, hanem azért is értékeli a műveket, hogy tisztázhassa normakészletét.” Márkus az ízlésítélet virtuóza – s itt egy pillanatra tétovázom, a lírai én mintájára kis híján a kritikus-évre cserélve le a mondat alanyát –, folyton „önmagát tisztázó”, identifikáló; eredményeképpen párhuzamosan fejlődik, sőt nevelődik a kritika alanya, és válnak egyre kivehetőbbé a kritika tárgyának kontúrjai. Ez a hermeneutikai oszcilláció legalább annyira leküzdhetetlen, mint amennyire nehezen kerül egyensúlyi állapotba. Valamelyik végletbe gyakorta kileng a megismerés képzeletbeli ingája: vagy az értékmentes tudományosság, vagy a nyíltan elfogult szubjektívizmus irányába. Előbbi a tudományos fogalmak normatív erejével értelmetlenné, nyugtázza le, sőt hatástalanítja a művészi alkotóerőt; utóbbi a klasszikus idealizmusból származó, rendíthetetlen „jóízlésnek” veti alá a művészi megnyilatkozást. A két szélsőség közös ismérve a *statikusság látszata*: számukra az elvont elméleti konstrukció vagy a személyes esztétikai élmény afféle platina méretetelon, amelyhez csak hozzá kell illeszteni a vizsgálandó művet, és konstatálni a különbséget. A valódi kritikus vagy – Márkus mondatfűzését mímelve – *a kritikus, a valódi* a műalkotás elemzésekor applikálja, egyszersmind felülvizsgálja normakészletét. A mű nem mutatkozik meg önmagától, szükséges, hogy az értelmező a hagyományba iktassa; ám nem is pusztán az értelmező hagyományképeinek illusztrációja. A két végpont azonban másként is megközelíthető. Aki beleszédül a hermeneutikai körökbe, hajlamos azt hinni, hogy a jelentésnek éppúgy nincsen középpontja, mint ahogy az értelmező szubjektum részecskéjének sem a helyét, sem az impulzusát nem határozhatjuk meg. Márkustól egyaránt idegen a kritikai racionalizmus és a relativizmus; az elfogulatlanság illúziója és a kritikus vélemény monopolizálása, az ízlésterror. Vallja, hogy az esztétikai tapasztalat egyben azonosságtapasztalat is, valamint – Görömbei András terminológiájával – „létérdekű” szemléletet kíván.

Márkus Béla tanulmányain nem uralkodik el teoretikus pallérozottsága, csak akkor hivatkozik az elméletre, amikor nélkülözhetetlen; hagyja, hogy a művek magukért beszéljenek. Ebből az attitűdből következik, hogy Márkus a magyar kritikaírói tradíció dichotómiájára hederít: irodalomtudományos metaszovegvei nem „reflektálják agyon” írásait; oldott, gördülékeny és hajlékony stílusa fegyelmezett, nem válik önműködővé. Elméleti alapvetése tulajdonképpen a *stílus maga*, amelyet leginkább „epiko-kritikusnak” keresztelhetünk el. Az irodalomtörténész Horváth János és Barta János világos stílusát ötvözi a legnemesebb esszéizmussal, Schöpflin Aladár, Cs. Szabó László, Szabó Zoltán és Németh László beszédmódjaival. Miként nem igazodik módszertani vagy stílári elvárásokhoz, *különféle* esztétikai világnézetek, irodalmi szemléletmódok jeleseiről vagy derékhadáról ad határozott képet, kanyarít árnyalt portrét. Úgy haladja meg a pozitívizmust, valamint az elméletek ideológikus előírásait, hogy a történelmi tények, a műrészletek, a gondosan feltárt és adatolt fogadtatástörténet elemeiből komponálja meg tanulmányait. Eljárása bátran hívható afféle montázstechnikának; monográfiai és rövidebb opusai mindig megépítik narratív struktúráikat, amelyek alapján az olvasó legtöbbször maga szűrheti le a tudományos konklúziót, önállóan rekonstruálja a bizonyított hipotézist. Berendez tehát egy világegészt az irodalomtudós, ahol analeptikusan és proleptikusan játszhat a sorjázó érvek, motívumok időrendjével is. Márkus szilárdan veti meg lábát a tényálladékon, eltökélten foglal állást esztétikai, irodalompolitikai, életrajzi kérdésekben; de úgy, hogy sokszor csak elének tárja tudását, kutatómunkája eredményeit. Úgy korhol, dorongol, döngöl a sárba, adagol vitriolt, akad fenn gyűszűnyi pontatlanságokon, üti meg a kajánul csípős hangot, hogy látszólag méltat és méltányol. Nemcsak mondatszerkesztése sajátosan egyedi, hanem citációs logikája is. Az idézeteket nem nyomtatékul, cáfolatul vagy alátámasztás gyanánt, hanem a szövegszervezés eszközeként használja, olvasztja nyelvébe bravúros változatossággal. Monostori Imre találóan jellemzi

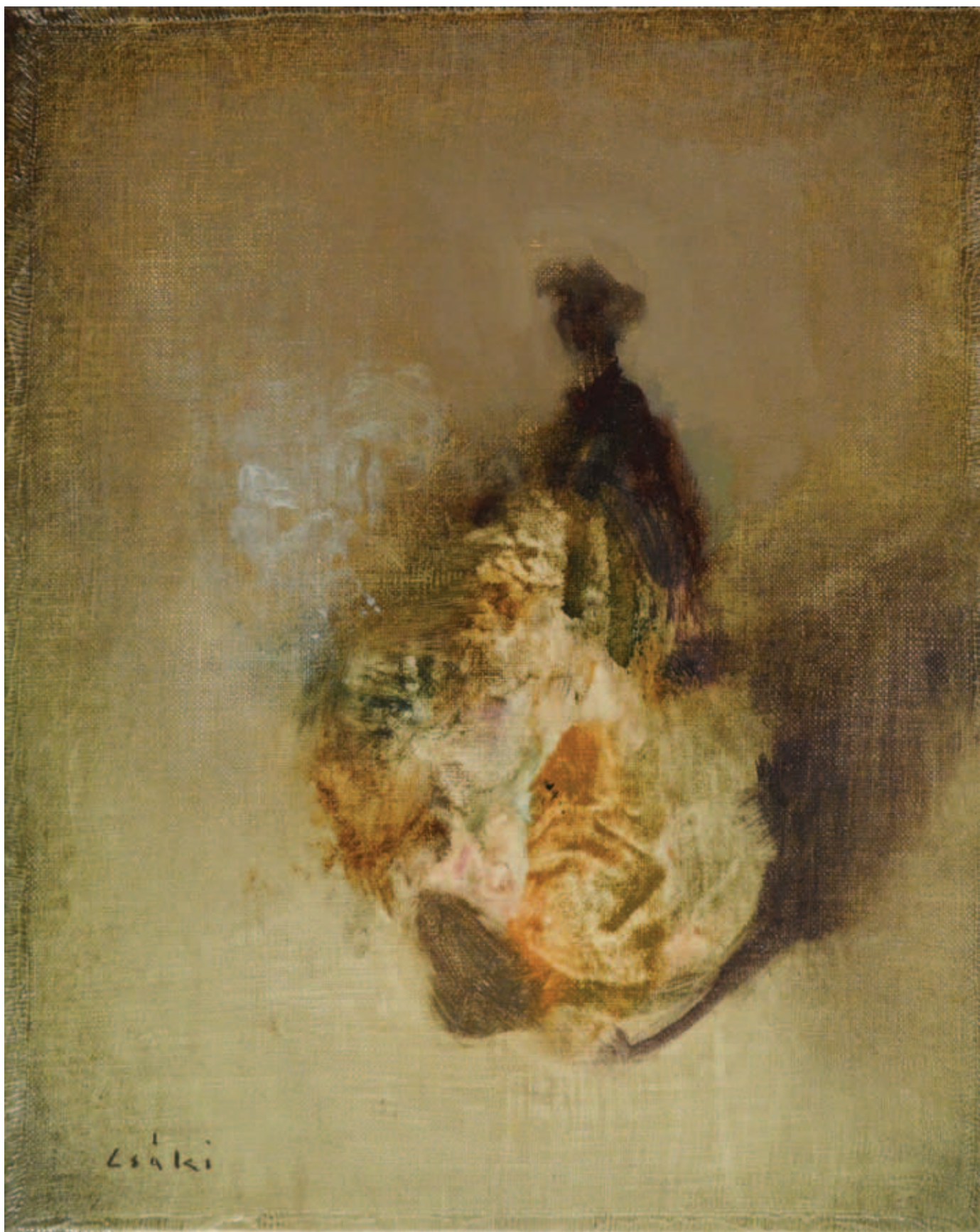
„Márkus oknyomozó, ezt a sajátos konfliktusrendszer-szövevényt tapintatosan, de azért mégiscsak határozottan föltáró és finom empátiával összerendező – már nem is mint irodalomtörténeti-kritikus, hanem inkább szociálpszichológiai vonatkozású – kutatói, írói ténykedését”.

Mindezt leginkább a kötet I. része igazolja: széles perspektívájú, mozgalmas tabló részletezi a kommunista hatalomátvétel „deliterarizációs” törekvéseit, majd – éles váltással – az irodalmin kívüli szempontokat az irodalom legsajátabb szempontjainak álcázó kanonizációs eljárásokat a rendszerváltás után. Ekként a kétes értelmű „népvezetési irodalompolitika” (Boka László kifejezése) kilencvenes években történő elutasításához kísértetiesen hasonló „magabiztossággal kapott hangot” Révai József korábbi, „az értéktudat” „átállításának szándéka s biztos hite”. Impozáns számú tanulmányt és irodalmi publicisztikát sorakoztat föl Márkus a kétféle szemléletmód egy töről fakadó önkényességének és eszmetörténeti alapozottságának bizonyítása végett. „A nemzetköziségtől való leszakadás eléggé megfoghatatlan félelme” a kánon indokolatlan beszűkülését és az irodalom megbecsültségének hanyatlását, az irodalmiság térvesztését eredményezte. Lenyűgöző apparátus felvonultatása után fogalmazza meg az elemző: „a magyar irodalom nem lehet áldozat a kulturális egységesülő világ oltárán. Nem következhet olyan hagyománytör(tén)és, amely paradigmaváltás helyett irodalmunk egészének leváltását hozná magával.” Az *Egy mondat a gyarmatosítókról* pamflet ironikus modalitással vet számot egy másik, hagyományosan torz gondolkodásképpelttel (bibói alkattal), amikor a kisebbségi magyar kultúra – „az emberi sorskérdések” fennhéjázó örve alatt – az anyaország „gyarmatosítása” ellen emeli fel szavát, és a nemzeti önazonosság, a nemzeti önismeret jelgésében a „vidékiességet” – magyar szakterminussal: a provincializmust – éri tetten.

Egyre megszokottabb, hogy a kritikus az irodalomtudományos diskurzusok résztvevője; általános elveket erőszakol az egyedire, fogalomkincsét tolvajnyelven sajátítja el; absztrahál, transzponál és konstituál. Nemcsak a szélesebb olvasóközönséghez nem kíván odafordulni, de azt sem érzi tisztének, hogy a szűk módszertani problémákon túl megvilágítsa a kulturális kontextust, a tágabb összefüggéseket. Sőt véleményt sem alkot, csupán a tanszéki presztízsharcok paktumát és a füstös kártyapartikon lezsugázott kánont védi; ha kell, élete árán s a valósággal szemben makacsodva. Márkus Béla azért is hiteles, mert átbújik a leeresztett sorompók alatt, mikor már zakatol, túlköl a mozdony; nem szolgál csoportérdeket, ám erős az értéktudata, és akkor is szolidáris marad, ha kritikája elmarasztaló. Ezért nézi – írásai erről árulkodnak – rossz szemmel, s látja nagyon is élesen, hogy az Alföld folyóirat horizontja miként szűkül be deszkarésnyire. Azé a folyóiraté, amelynek szerkesztője, később főszerkesztője volt, s ebbéli minőségében a hírhedt görény hatványakát oly sokszor elnyiszálta; józanul, mégsem latolgatva, hogy a nagy teljesítmények vajon a föld alatt vagy a föld fölött születtek-e. A kötetben a Vörös László *Szigorúan ellenőrzött mondatok* című könyvéről írott kritika pedig a Tiszatáj kultúrpolitikai birkózásait eleveníti föl, majd betekintést nyerünk abba is, hogy Pintér M. Lajos miként gyűjti össze az *Ellenzékben* szerzett történelmi tapasztalatait. (Effe-le, hiánypótló filológiai munkára adta fejét Márkus nemrégiben a Csoóri Sándor és a hatalom kapcsolatát gazdag színárnyalatokkal festő, monografikus méretű tanulmányában: *Röpiratok változatai. Csoóri Sándor a hatalom látóterében.*) Nem vitás, hogy az irodalmi ízlésítélkezés kultúrafüggő kódjait, öröklött mintázatait csupán a történelmi tapasztalatok fényében tapinthatjuk ki; akár tetszik, akár nem, a *mi és miért* tetszik kérdéseit ma sem tehetjük föl a *ki és miért* mondja „világnézeti” kérdéseit mellőzve: Márkus tanulmányai e kóros elváltozást a gyökereinél fogva tépik ki vagy kezelik.

Az irodalomtudós legfőbb fegyverténye, ha tárgyilagos és valóság-hű. Aligha találunk ma, az elméletek túltengése idején olyan irodalmárt, aki Márkus Bélánál jobban ismerné az *adatokat* és a *textusokat*, amelyekről beszél. Jóllehet a filológiát nem a posztstrukturalista elméletek inszINUÁLTÁK először, manapság divat, hogy pozitivistá maradványként alábecsüljék. No meg ide vág a frappáns, fichte szálloige: „ha filozófiám nem felel meg a tényeknek, annál rosszabb a tényeknek”. A történet-szekkel szembeni bizalmatlanság már az eredetileg klasszika-filológus Nietzscheben is felébredt. Gondoljunk a *Mi, filológusok* című tabudöntésére, de *A történelem hasznáról és káráról* gondolatmenetére, „korszerűtlen elmélkedésére” is. A német filozófus azt hánytorgatta fel, hogy az „általános műveltségben szenvedő” kor elernyeszti a filozófia bátorságát: „a történelmet csak erős egyéniségek bírják el, a gyengéket teljesen kioltja” – írta. A külsőséges konvenció, a tartalom nélküli forma, mely pusztá áöltözöt, a cselekvéssé nem váló műveltség billoga ráégett a filológusokra. A szükség-szerűségként felfogott eszkatológiát, a „történelem epigonjainak” kultúráját, amelyet megbénított a túl sok tudás és emlékezés, hamar a felejtés és műveletlenség kultúrája váltotta fel, amely viszont

CSÁKI RÓBERT, Prelúd I. és II., 2016

csak cselekszik, talán még okoskodik is, de sohasem gondolkodik. Mára aztán Hayden White történelmet fikcionalizáló, az irodalmi narratológiát kiterjesztő elmélete ugyanúgy könnyűnek találtatott, mint Paul de Man dekonstrukciója. Mindkettő azért vált védhetetlenné, mert antihumanizmusuk kikezdte az erkölcs végső imperatívuszait. A haláltáborok nem minősíthetők fikcióvá, ez előtt még White-nak is kapitulálnia kellett, mint ahogy de Man náci kollaboráns cikkei sem törölhetők ki az archívumokból mint ironikus „grammatológiaiak”. A szerző igenis él; életrajzának téthelyzetei hatással vannak stiláris és cselekménybonyolító választásaira. Az „antikvárius” és a „monumentális” történelemszemlélet – Nietzsche fogalmaival – nem rehabilitálható többé, ám a történelem ítélőszékét sem hagyhatjuk üresen, ha emberi arcunknak legalább néhány vonását felismerhetően akarjuk az utókorra örökíteni.

Márkus Béla az egészséges nemzeti önismeret eszméjéről nem metszi le a természeténél fogva odatartozó irodalomtörténetet, mint ahogy Ablonczy László, Imre László és néhai Görömbei András, bensőséges pályatársai sem, akiknek szellemisége és virtuális alakja vissza-visszatér a kötet lapjain. A IV. rész – hogy előreszaladjak – a szerző számára emocionálisan is „kedves” kollégákról, „delikvensekről” szóló írások locusa; felvillantja Gál Sándor, Király László, Nagy Gábor, Oravecz Imre, Borbély Szilárd, Tamás Attila, Olasz Sándor, Imre László és Szokolczay Lajos pályaképét. Ugyanakkor Márkus nem idealizálja a 20. századi magyar irodalom szereplőit; sem a jelenben, sem a két világháború között alkotókat, sem a határon túli magyar irodalmak auktorait – három fő kutatási területét kiemelve. A II. és a III. rész Reményik Sándorról, Bánffy Miklósról, Szép Ernőről, Páskándi Gézaról, Sütő Andrásról, Cs. Szabó Lászlóról és Szabó Zoltánról éppúgy egy-egy tudományos probléma, eszméletörténeti incidens – például a „Schisma-pör” – kontextusában beszél, mint a kevésbé ismert Horváth Istvánról vagy a vitatott megítélésű Wass Albert-életműről. S csak én tudom a szerzőn kívül, mindentudó szerkesztői göggel, hogy mi minden (lényegi) maradt ki koncepcionális vagy terjedelmi okokból (ilyen a Debreceni Irodalmi Napok kronológiájáról írott historikus áttekintés). Márkus Béla ugyanis, írásról írásra, mintha egy tekintélyes modern irodalomtörténeti kézikönyv fejezeteit készítené elő. Azonos mércével mér, a minőségi kritériumok nem elegyítenek tematikus vagy doktriner szempontokat; számára nem attól emelkedik ki egy életmű a kulturális emlékezetből, hogy szüntelenül a nemzetről deklamál, vagy – éppen ellenkezőleg – a személyes és kollektív identitás lebontásáért perel.

A schilleri „szép közlés” nem tűri a félreértést, ha jó szándékú értelmező hajol közel hozzá; Deleuze és Guattari *hivatalossá tett* nemzet- és kisebbségfogalmát élből cáfolja. A filozófusbrigád szerint ugyanis a nemzet nem egyéb, mint „etnobusiness”, kategoriális identitás, elnyomó narratíva, mely feltételezi az alávetett Másikat; a kisebbség pedig ugyancsak arról ábrándozik, hogy a hierarchia csúcsára kerüljön, s végül a domináns többségtől átvegye a hatalmat. E tétel teljesítményének amplitúdóját – mindenféle okfejtés nélkül – eleve kioltja a *plurális hozzáállás*; az a szélesvásznú tábló, amelyet Márkus Béla könyvei festenek. Tanulhatnának tőle a Deleuze és Guattari kinyilatkoztatásának áhítattal adózó, határon túli tudományos műhelyek, például a pamfletben nevesített vajdaságok, amelyek az anyaországot csupán gyarmatosító kultúrának érzékelik. Márkus „sine ira et studio” prezentálja a Forrás-nemzedékek értékeit éppúgy, mint a symposionistákét. Senki nem végezte el olyan alapos tárgyi tudással Wass Albert és Nyírő József munkásságának műközpontú elemzését, mint Márkus, ahogyan ő tisztította meg az írók curriculum vitae-it is a rájuk rakódott mítoszoktól. Emellett szisztematikusan felhívja a figyelmet azokra az írói teljesítményekre is, amelyek megítélése hullámzik az időben; a ritkán emlegetett Berde Mária, Szenteleky Kornélra vagy Markovits Rodionra, a mostanában csekélyebb vagy éppen újra egyre intenzívebb népszerűségnek örvendő Kuncz Aladár, illetve Bánffy Miklósról. Nagy ívű tanulmányokban kimerítően taglalta Sütő András közéleti szerepvállalásait (*Emlékek tükrében Sütő András*), szigorúan a tényekre és írásos dokumentumokra szorítkozva, hogy ki-ki maga döbbenhetett rá, miféle prizmákon áthatoló, megtörő fénynyalábok torzítják az erdélyi író recepcióját.

Taxatív felsorolását meg sem kíséreltem azoknak az íróknak, akiknek életművével Márkus Béla behatóan foglalkozik, és akik kényszerűen nem válnak főszereplővé e kötetben, mert túlfeszítenék annak kereteit. Privát parnasszusa megannyi széles hegyhát és szelíd lanka. Márkus a kisebbségi magyar irodalom identitáskérdéseit szintúgy a mű és a valóság eseményszerűségének egybeforgatásával fogalmazza meg, mint hajdanán „a műveket kihívásokra adott válaszoknak tekintő” – ahogy Juhász Béla rögzítette – Sarkadi Imre-monográfiájában. Kiváltképpen a transzszilvanizmus, a „nem

lehet”, a „lehet, mert kell”, az „itt állok, másként nem tehetek”, vagyis a „menni vagy maradni”, a helytállni, megalkudni vagy kivonulni gyöngyfűzéses oksági láncát fejt föl. Márkus Béla nemcsak a színvonal szerinti osztályozás kockázatát vállalja, hanem a különféle kánonképzési gyakorlatok értékelését; így a normarendszerüket egyetlen igazságként sulykolók, az intézményes stallumokhoz foggal-körömmel ragaszkodók hűtlen kezeléseit leleplezi, és szakmai bizonyítékokkal látja el az alternatívát kínálókat. Nincs könnyű dolga a „nagy olvasónak”, aki ezenkívül az értékelvű szellemi társulás ügyvivője is. Betöltött pozíciója sem a kapcsolati tőke kamatoztatását, sem a ratifikációt nem segíti elő. Lázár Ervin temetése óta sokszor kellett Farkasréten találkozoznunk. Nagy Gáspártól és Görömbei Andrásztól vehettük talán a legfájóbb búcsút. Kevés hozzájuk fogható autonóm, „lelkileg független”, „helyes egyensúlyérzékű” személyiség formálja befolyásosan az irodalmi közéletet. Sokan elszigetelődnek, mások lavíroznak. A legtöbb kritikus annyit sem olvas, mint az írók, akiket tudvalevőleg csak összezavarna a szertelenül csapongó tájékozódás. Márkus Béla személyében, e kötet tanúsága szerint is, a hajlíthatatlan ember princípiumára ismerhetünk rá.

Akivel még – feltéve, ám meg nem engedve – egyet nem érteni is fölemelő érzés. (*Hitel Könyvműhely, 2017*)

CSÁKI RÓBERT, *Műterem*, 2015

CSÁKI RÓBERT, Üvöltés, 2017

CSAKI RÓBERT, Bazaróza, 2016; Hagyaték I., 2014

MOLNÁR ILDIKÓ

„– szeretni így tanít a kín, Anyám!” – Gérecz Attila kritikai kiadásáról

Gérecz Attila összes művei

Kritikai kiadás, szerk. Hajnal Géza

Gérecz Attila költő, '56-os szabadságharcos 27 évnyi élete (1929–1956) immáron jelképpé vált. Versei és személyes sorsának emléke túlélte a teljes elhallgatás évtizedeit. Az utóbbi években a figyelem középpontjába kerültek az alkotásai is.

A recepció kialakulásában jelentős része van Hajnal Gézának, akit személyes érdeklődés is indított Gérecz életművének kutatására. Édesapja az 1950-es években egy időben raboskodott Gérecz Attilával. A forradalom előtti szabadulását a híres történész, akadémikus nagyapa, Hajnal István (1892–1956) egészségi állapota rosszabbra fordulásának „köszönhette”. Az akkor éppen igazságügyi miniszter Erdei Ferenc, aki a két világháború között falukutató és szociográfus volt, Hajnal István betegségének hírére közbenjárt a koholt vádak alapján elítélt apa szabadon engedésében. Hajnal Géza, a hidrológus mérnök, a budapesti Műegyetem tanszékvezetője majd hatvan évvel a fiatal költő hősi halála után beiratkozott a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Irodalomtudományi Doktori Iskolájába, hogy kutatóként hivatalosan hozzájuthasson az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában mindazokhoz a dokumentumokhoz, korabeli lapokhoz, levelekhez, amelyek segíthették Gérecz Attila életművének megismerésében. Munkájának eddigi eredménye két könyv: a 2016-ban megjelent *Gérecz-hagyaték. Előmunkálatok egy nagymonográfiához* és a 2017-es könyvhéten publikált kötet, a *Gérecz Attila összes művei*, az életmű kritikai kiadása.

A kritikai Gérecz-kiadás története a mellesleg krimiket is író Hajnal Géza tollából sikeres irodalomtörténeti nyomozásként is olvasható. E kettős történetben nemcsak Gérecz Attila élete izgalmas, hanem maguknak a kéziratoknak a sorsa is regénybe illő történet. Hajnal Géza az oknyomozás minden lehetőségét kihasználva derítette fel nemcsak a költő élettényeit, a Magyarországon és külföldön megjelent közleményeket, hanem azokat egybevetette a korábban előkerült kiadványokkal. A legapróbb részletek ellenőrzését elvégezve kutatta fel, derítette ki a kéziratok sorsát, s „alkotta meg” a hiteles szövegeket.

Hajnal Géza munkája bizonyos értelemben egyedi a kritikai kiadások történetében. Nem előzte meg a versek többszöri megjelenése, nem maradtak fenn minden esetben a költőtől származó kézirat formájában a művek. Nem állt rendelkezésre a költő által legérvényesebbnek kiválasztott szövegvariáns sem, hogy lett volna egy kiindulópont, mint ahogy azt láttuk a Győrei Zsolt és Lovas Borbála által sajtó alá rendezett Kosztolányi-kritikai kiadásban. A kiindulópont itt a kockás füzet volt, mert ez volt Gérecz Attila utolsó leirata (ultima manus) és egyben eredeti (autográf) kézírata harminc versének és tizennégy műfordításának. Verseit sohasem volt lehetősége rendezni, kiadásra előkészíteni. Nem volt ismeretes a szerző személyes sorsa sem. Nem lehetett csak a szövegre magára koncentrálni a figyelmet, mint ahogyan az megtehető volt például a Stoll Béla által sajtó alá rendezett József Attila-szövegek esetében. Meg kellett keresni azt a forrást, amelyben a negyvenhárom versből és tizennégy műfordításból álló életműből legtöbb magától a szerzőtől származik, le kellett választani a különböző kiadásokban megjelent szövegekről azokat a „korrekciókat”, amelyeket a közreadók illesztettek a versekhez, helyre kellett állítani az eredeti írásmódot.

Erre azért volt fölöttebb szükség, mert az *Így bocskorosan* szerkesztői is a kockás füzetet tekintették alapszövegnek, de megváltoztatták az eredeti szöveg helyesírását a mai szabályok szerint. Hajnal Géza a kritikai kiadásban ezeket a változtatásokat – Keszler Borbála korrekcióit – végig jelöli. Megváltoztatták a szövegek sorrendjét is egyes helyeken, amiről ugyan tesznek utalást jegyzetekben, de nem adták meg a pontos eredeti sorrendet. Hajnal Géza nem közelítette a mai nyelvhasználathoz a szövegeket, nem tette ki a mondattagoló írásjeleket, ugyanakkor minden egyes vers

jegyzetanyagában, idézve Keszler Borbála nyelvész professzorasszony normatív helyesírás szerinti szövegváltozatát, lehetővé tette a mai helyesírás szerinti olvasást is. Hajnal Géza munkája abban is jelentős, hogy számos tévhitnek járt utána, és tisztázta azokat. Egyik ilyen vita pontosan a *kockás füzet* korrektúrája kapcsán merült fel. Keszler Borbála nyelvészprofesszorral személyesen tisztázta közreműködését az említett füzet korrektúrájában, aki a már megszerkesztett kötet teljesen betördelt szövegét fésülte át és javította helyesírási hibáit, de textológiai és filológiai elemzést nem végzett annak szövegén, Gérecz-kézirat pedig nem volt a kezében. Ugyancsak fontos tény a jelen kritikai kiadás esetében, hogy össze kellett gyűjteni a Gérecz Attila megértéséhez szükséges ismereteket is, amelyek közelebb vihetik az olvasót szövegeinek megértéséhez. Ez annyiban jelent egyediséget a kritikai kiadások történetében, hogy Gérecz Attiláról nem rendelkezünk könyvespolcnyi szakirodalommal, a meglévő ismereteink sem voltak teljesen pontosak nemcsak az élettörténet vonatkozásában, hanem a szövegvariánsokat illetően sem. Számos tévhit, legenda élt, amelyeknek Hajnal Géza minden esetben utánajárt és tisztázott. Gérecz költészetének esetében nem lehet eltekinteni a történelmi, politikatörténeti utalásoktól, amelyek ismeretében értelmezhetővé válnak szavak, szókapcsolatok, s nem indítják arra az olvasót, hogy félrevezető következtetésekre tévedjen.

Hajnal Géza Gérecz Attila helyét a klasszikus „énköltészet” legnagyobb alakjai között helyezte el. Az élettörténetből olyan emberképet, valóságos hőst rekonstruál Hajnal, aki egy eredeti, 20. századi lovageszmény megtestesítője, a hadapródiskola neveltje, akit édesanyjához fűződő szerető fiúi viszony, a nőkért való rajongás és mély Isten-élmény jellemez, akinek életkedvét az ávós börtönök cellái sem rendítették meg. Egy ilyen példaértékű életút tényadatainak pontossága elengedhetetlen az életmű értelmezéséhez.

A kritikai kiadás olvasója a szövegek születésének és sorsának történetét is megismeri, hiszen a végleges szövegváltozat megállapítása igazi irodalomtörténeti oknyomozás eredményeként jött létre. Gérecz Attila először 1955 februárjában, a váci börtönben ún. „sztálin”-vécépapírra írta le addig elkészült műveit, amelyeket egy hosszú levél kíséretében sikerült kijuttatnia édesanyjának. Ezeket a szövegeket H. Drechsel Mária legépelte, és a vécépapírt megsemmisítették. Négy példányban gépelte le titokban az UVATERV nagy tervezővállalatnál, ahol adminisztrátorként dolgozott. E négy példányból egyet Kárpáti Kamilnak adott 1957 januárjában, egyet Kecskési Tollas Tibornak, a harmadik változatot Lőrinczy Györgynek, a negyedik nála, illetve Gérecz Ödönné Básthy Irénnél maradt. Hajnal Géza a kritikai kiadásban árnyalja az előző kötetében, *A Gérecz-hagyatékban* megfogalmazott állítását. Nem tekinti a „gépelvénynek” nevezett szövegváltozatot az 1991-es, első magyarországi Gérecz-kötet alapjának. A kritikai kiadás szerint számtalan gépelt verziójú Gérecz-vers maradt fenn mind a Svájcban élő Christine Gérecznél – Attila bátyja, Árpád özvegyénél, akit kalandos úton talált meg –, mind pedig H. Drechsel Máriánál. Hogy melyik – és megvan-e egyáltalán – az első négy változat egyike, nehezen lesz tisztázható.

Egy másik szövegváltozat a *kockás füzet*, a legnagyobb vihart kavart szövegegyüttes, amely három ember kézírását tartalmazza: Gérecz Attiláét, Lőrinczy Györgyét és nagy valószínűséggel Dánielfy Tiborét. Hajnal Géza írásszakértők, grafológusok bevonásával vizsgáltatta meg a kézírásokat. A füzetet Christine Gérecz hozta el H. Drechsel Máriának Gérecz Árpád 1992-es halála után, 2000-ben vagy 2001-ben. Ez a füzet negyven verset és tizennégy műfordítást tartalmaz. Utóbbiak és a költeményekből harminc Gérecz Attila saját kézírásai, egy hosszúverset (*Levél*) Lőrinczy György, hét Gérecz-verset Dánielfy írt le. Három Gérecz-mű azonban nem szerepel a lapokon, a *Széthullt fényeken*, a *Szenelés* és a *Karácsonyi ének a börtönben*.

Az ultima manus elve Gérecznél egyben az első is, hiszen a szövegeket több esetben a cellatársak írták le. A versek többsége alatt szerepel a keletkezési hely és az évszám, huszonegy vers esetében a hónap is, nap egyetlen esetben sem. A *kockás füzet* a műfordításokkal kezdődik, tizenkettő követi egymást, majd a *Boldog Őzséb himnusz* és a *Hosszúvers* között találjuk még a két Verlaine-fordítást. Jelen kritikai kiadás alapját ez a *kockás füzet* képezte, de itt a *Hosszúvers [Cím nélkül]* szerepel. További szövegváltozat még a *vonalas füzet*, amely szintén a svájci hagyatékából került elő Gérecz Ödönné Básthy Irén kézírásával. A rendelkezésre álló anyag nagyon heterogén, a végleges szövegváltozat melletti döntés meghozatalát nehezítették a szövegvariánsok.

A szerkesztő alaposan átgondolt kötetkompozíciót tár elénk: a kritikai kiadás három jól áttekinthető részből áll. Az első részben, a szövegeket közreadó szövegegyüttesben annyi változást eszközölt a *kockás füzet*hez képest, hogy a verseket helyezte a fordítások elé. Minden verset a *kockás*

fűzetben olvasható verzióban közöl, betűhív formában. Ezután a műfordításokat hozza, végül pedig a prózai szövegek és levelek következnek. A második rész a szerkesztői jegyzeteket tartalmazza, ez az a rész, amely az izgalmas életet, valamint a kéziratok történetét tárja fel a történész, az irodalmár és a filológus pontosságával. A harmadik részben eddig együtt soha nem látható képek, főként a kéziratmásolatok következnek.

A mérnöki pontossággal megalkotott mű első részében Hajnal azt a különösen hasznos megoldást választotta, hogy az egyes szövegekhez tartozó minden információt az adott szöveg végén helyezte el. Ezzel lassítja az olvasást, fölkelte bennünk a szöveg mögött rejlő történet iránti kíváncsiságot, érdeklődést. A szöveg végén a keletkezés helye és ideje olvasható, a jegyzete tartalmazza a szövegforrást, a szövegváltozatokat és a tárgyi jegyzeteket is. Ez utóbbiak elhelyezik az adott verset Gérecz Attila életének eseményei közt, ugyanakkor a szövegre vonatkozó irodalmi utalásokat is magyarázzák, majd az egyes szavak mai helyesírás szerinti alakváltozatait is közlik. A sorokat megszámozták, ezzel a szövegtest olvasásakor nem érzünk sehol a jegyzetek által megtört olvasmányélményt, ugyanakkor utólag könnyedén megtalálunk minden utalást az adott szöveghelyre. A József Attila-, Kosztolányi-, Reviczky-, Ady-kritikai kiadásokhoz képest újdonság, hogy a tárgyi jegyzeteket is elhelyezte a szövegek mellett hozott szövegforrás, szövegváltozatok mellett.

A második rész a *Szerkesztői jegyzetek* címet viseli, és Gérecz Attila regényes élettörténetét foglalja össze felmenőinek foglalkozásától kezdve a hadapródiskolai képzésen és a francia hadifogság történetén át öttusázó pályafutásáig. Gérecz ugyanis 1949-ben lett a Magyar Öttusa-válogatott keretének tagja, pisztolylövésben, futásban, lovaglásban, vívásban, úszásban és versenyszerű síelésben is jegyezték. Ezt a magas ívű sportpályafutást törte derékba 1950. december 8-i letartóztatása hűtlenség vádjával. Az ügyben huszonnyolc vádlottból ötre halálos ítéletet hoztak, ebből hármat végre is hajtottak. Gérecz Attila elsőfokon tíz, majd 1951. augusztus 29-én másodfokon tizenkét évi börtönbüntetést kapott. De mit jelentett 1950-ben a hűtlenség vádja? Kikkel találkozott Gérecz Attila? A társaság, amelynek Attila is tagja volt, főleg ludovikás, azaz tisztiiskolás, főleg polgári származású, egyetemista, jó családból való, jólnevelt, szolid, értelmes fiatalokat jelentett, akikkel naponta egyszer találkozgatott, sétálgattak, beszélgettek. A társaság tagja volt Jakabfy Gyula és Bálint Antal, egykori katonatisztek és jó barátok, akik átsegítettek embereket az egyre jobban bezáruló országhatárokon. Bálint Antal öccse, Gyula Gérecznek iskolatársa volt a Kölcsey Ferenc Gimnáziumban, ráadásul egy háztömbben is laktak Géreczékkal. 1950 novemberében Bálint Antalt menekülés közben lelőtték a határon, a négy menekülő közül egy átjutott, kettőt letartóztattak.

Az akkori politikai hatalom birtokosai szemében ezek a fiatalok jelentették az ellenséget, a horthysta, fasiszta, klerikális reakciókat, akiket likvidálni kell, a munkásosztály eltíróit, akik azzal, hogy találkoztak, kémtevékenységet folytattak. Ezek az ügyek képezték a koncepciók perék alapjait. Így került rács mögé Hajnal Géza jogász édesapja is. Leggyakoribb vádpont a kritikát megfogalmazó értelmiségiek ellen a kémkedés, tiltott határátlépés vagy annak kísérlete, összeesküvés, feljelentési kötelezettség elmulasztása voltak.

Gérecz Attila először a budapesti Gyűjtőfogházban raboskodott. 1952 áprilisában a váci börtönbe vitték, itt született első verse, az *Így bocskorosan* a „füveskerti költők” biztatására. A füveskertieknek nevezett költők rabtársai voltak, többek között Béri Géza, Kárpáti Kamil, Szathmáry György, Kecskési Tollas Tibor és Tóth Bálint. Gérecz Attila 1954. július 18-án lefűrészte az alagsorban lévő ablakrácsot, s az áradó Dunát tetőzésekor átúszva bravúros módon megszökött a váci börtönből, és eljutott Budapestre, ahol három nap bujkálás után elfogták. 1955 márciusában szökéséért további két év börtönt kapott. Ezt a látszólag enyhe büntetést annak köszönhetette, hogy Sztálin halála után, 1953-tól 1956-ig ideiglenesen enyhült a terror, az ÁVH ritkábban használt fizikai erőszakot. 1954 júliusától 1955 márciusáig tehát ismét a Gyűjtőfogházban, majd újra Vácott raboskodott. Tiltakozásul éhségsztrájkba fogott, amitől szervezete legyengült, és a rabkórház lakója lett. Innen tudta először kijuttatni verseit. 1955 nyarán a kor legszigorúbb börtönébe, Márianosztrára szállították, ott született meg költészetének legkiemelkedőbb darabja, a *Sorsod művészete* című, több mint hatszáz soros, prózabetéteket is tartalmazó verse, „hosszúverse”, „poémája”, „eposza”, szökésének története. Rabságának utolsó időszakát ismét a Gyűjtőfogházban töltötte, innen szabadították ki a forradalmárok november elsején. Drechsel Máriával, ifjúkori szerelmével november 4-én jegyezték el egymást, november 5-én csatlakozott a szabadságharcosokhoz, november 7-én alkonyat előtt a Klauzál utca torkolatában álló szovjet tankból halálos lövések érték.

Gérecz Attila költészetét összesen negyvenhárom saját vers és tizennégy műfordítás teszi ki. Különlegesség, hogy sokáig éltek fejben a versei, mert nem volt lehetősége azonnal leírni azokat. Ha végre sor kerülhetett a rögzítésre, többnyire ceruzacsonkkal, vécépapírra írt. Kijuttatni a kész műveket szintén nagyon nehéz volt.

A műfordítások a füveskertiek hatására keletkeztek, ők többnyire műfordításokkal töltötték idejüket, Gérecz Attila azonban nem szeretett fordítani: „Társaimmal – írta első levelében a szökése után, 1955. februárban – (Vác most a fiatal magyar líra egyik legjelentősebb központja) jelenleg a világirodalom legnagyobb költőit fordítjuk. Kissé későn kapcsolódtam bele (ők már nyáron elkezdték), de műfordításaim óriási feltűnést keltettek. Tóth Árpád, Szabó Lőrinc, Kosztolányiék színvonalán emlegetnek párat közülük, és egy-két verset az illető versek legjobb magyar műfordításának. Most ebben is – úgy érzem – kissé visszaestem. Nincs kedvem mások verseit átélnem, kifejeznem, mikor a saját érzéseimet sem tudom formába önteni.”

Hajnal Géza ismerteti a Gérecz-recepció történetét is. Külön teret szentel az általánosságban Gérecz Attilával foglalkozóknak, Pomogáts Bélának, Rónay Lászlónak, Szörényi Lászlónak. Utal az esetenként egy szempontot érvényesítőkre és az egyes verseket elemzőkre. Ez utóbbi körből részletesebben hivatkozik Tarján Tamásra, aki Gérecz költészetét a magyar líra legnagyobbjaihoz mérte, összevetve Kosztolányi *Hajnali részegség* és Gérecz *Levél* című versét, felvillantva Radnóti *Levél a hitveshez* vagy a *Hetedik ecloga* című versekkel való lehetséges párhuzam lehetőségét. Utal Varga Domokosra, aki József Attila *Óda* című költeményének párverseként olvassa Gérecz *Alkony* című költeményét. Jankovich Marcell Zrínyi Miklóssal, Balassi Bálinttal, Petőfi Sándorral említi egy lapon, hiszen Gérecz hősi halálával az eposzi hősök rangjára emelkedett. Erre erősít rá Szörényi László a *Sorsod művészete* című Gérecz-vers műfaji meghatározásával, amikor e hosszúverset az eposz alfajába sorolva verses regénynek definiálja. A sor tovább folytatódik az „imitatio Christi” jelenség vizsgálóin át az evangéliumi emblémákat értelmezőkig.

Gérecz Attila mindössze kétéves költői életében egyre inkább tudatos alkotóvá akart válni. Kereste az egyéni kifejezés lehetőségét a költészetben: „Képtelen vagyok most verset írni, mindent összetépek, tele vagyok kínlódással, keresem az új formát, hangot, az egyéniségemnek megfelelő kifejezés lehetőségét. Rengeteget kell még tanulnom, tele vagyok utánérzésekkel, reminiscenciákkal, és nem biztos, hogy a burokból kitörve lepke lesz belőlem.” A szökése utáni első levelében írta le ezeket a sorokat. A Hajnal Géza által példásan összeállított kötetből igazában csak következtetni lehet arra, milyen jelentős életművet alkotott volna akkor, ha a történelem erre több időt ad neki. (*Kortárs–TauTerv*, 2017)

HEGEDŰS IMRE JÁNOS

A Nagyúr

Falusi Márton: Halálos szótövek kertje

Ha túlságosan bonyolult, elvont, szövödményes jelrendszer dzsungelébe kénytelen behatolni az irodalomértelmező, közvetett eszközökhöz folyamodik, akárcsak az atomreaktorok technikusai a lemezek behelyezésekor. Ők is csak képernyőn látják a csipeszek munkáját, működését.

Irodalmi hasonlat is kívánkozik ide, azt írták régi, jó színművek szerzői: „Félre!”, vagyis úgy tett a színész a színpadon, mintha ott se lenne a közönség, holott neki mondja, amit mond.

Nevezük kottakönyvnek ezt az áttételes, nem közvetlen eszközt, amelyben a hangjegyek helyett bölcsességek, axiómák, példalózások, allúziók sorakoznak, azokat betűkkel jelzi Jegyzetíró, s az elemzés során hivatkozik rájuk. Így puskáztunk diákkorunkban.

Íme, a hangjegyfűzet, amiből játszunk! Íme, a csipesz, amivel benyúlunk az atomreaktorba!

a) Bánffy Miklós erdélyi író, képzőművész, színpadi rendező, díszlettervező, politikus, gondolatmilliomos, a 20. század kivételes elméje, nemes humanistája volt. A *Nagyúr* színművét kortársai rajongva méltatták.

b) Niccolò Machiavelli jog- és hadtudós nevéhez hírhedt és vészes mondat tapadt: A cél szentesíti az eszközöket.

c) Švejk azt kiabálja a lövészárokból, és integet veszettül, hogy ide ne lőjenek, itt emberek vannak.

d) Az édenkertben Ádám és Éva a bűnbeesés előtt ágyékukon nem viseltek fügefalevelet.

e) A *Prédikátor* könyvében az áll, hogy minden hiábavaló, és hogy „semmi nincs új dolog a Nap alatt”.

f) Madách mint szellemi légtornász, az utolsó reményfoszlányba kapaszkodik: Az ember célja a küzdés maga, ezért hát: „Mondottam ember, küzdj, és bízza bízzál”.

g) Heidegger megkülönbözteti a létet a létezésről: „Nem tudjuk, a lét mit jelent. De ha megkérdezzük, »Mi a lét?«, már benne tartjuk magunkat a »van« megértésében anélkül, hogy fogalmilag képesek lennénk rögzíteni, hogy mit is jelent” (*Lét és idő*).

h) Theodor Adorno szerint „Auschwitz után verset írni barbárság”.

i) Bartók Béla: Csak tiszta forrásból?

j) „A világon két dolog végtelen: a világegyetem és az emberi hülyeség. Bár az elsőben nem vagyok biztos” (Albert Einstein).

•

Bizonyára tucatnyi más eljárás, mód létezik, amelyekkel meg lehetne közelíteni Falusi Márton költészetét, de nem árt, ha van kifeszített háló – ez már a harmadik hasonlat! – a légtornász alatt. Az elemzés folyamán Jegyzetíró legtöbbször csak az axióma, a bölcsesség stb. betűpontját ismétli meg, és számít az olvasó aktív figyelmére.

Falusi legújabb verseskötetének a címe: *Halálos szótövek kertje*. Magvas, talányokkal tűzdelt líráról van szó, ezért a képanyag kibontása lehet az elsődleges cél.

A címben a genitivus („szótövek kertje”) megfejtése még könnyű feladat, igaz, sűrű bozótban ébredünk föl, ha belegabalyodunk a névátvitel (szó és tő) vagy a kert mint gyűjtőfogalom bokraiba. Súlyos viszont a „halálos” jelző! Ellentéte az étellel asszociáló szónak, tőnek, kertnek. De hát... Lásd a h) pontot! Nem könnyű manapság verset írni.

Hiba lenne a továbbiakban föltenni a strukturalista, grammatizáló vaskalapot, költőnk fügét mutatna. Tanácsosabb a filozófia hátsólovára fölkapaszkodni; nagyszerű esszé tanulmányt írt Falusi: *Mennyi filozófiát bír meg a költészet?*

Platón híres, túl gyakran idézett, de megkerülhetetlen hasonlatában (*Állam*, VII. könyv) lekötött rabok sínylődnek egy óriásbarlangban, hatalmas tűz ég, az örök tárgyakat emelnek magasba, s azok árnyai rávetülnek a falra. A rabok csak ezt látják, ezt ismerik, nekik ez a valóság. Az árnyak. (A hasonlat használatára Szerzőnk is feljogosít: „mea maxima culpa / filmtekerését a vallomás platóni / barlangfalára vetítem” [*Egyetlen negatív*]).

De folytassuk az ókor egyik legizgalmasabb történetét! Egy rabot szabadon engednek az örök, kiviszik a barlangból, az megismeri a való világot, s amikor visszaviszik, mesélni kezd társainak. Azok nem hiszik. Bolondnak tartják. Kiröhögik. (Mestermódra írta meg ezt Rákossy Gergely *Békák a kútban* konzseniális novellájában!)

Mi az hát, amit Falusi Márton közöl, elmond, elmesél, megversel, amit – aktualizáljuk és alkalmazunk Platón hasonlatát! – a lekötözöttek nem láthattak, de ő, a szabadonbocsátott igen? Mi az, amit nem hisznek el neki, ami miatt esetleg kiröhögögetik, bolondnak tarthatják? Szedjük össze egy csokrot:

„Bűnök hozzák világra a reményt, / és a förtelem”; „Tulajdonságokat tűhegygel öltve / hímzőcérnáig visszabontalak” ; „csontok, csövek roppannak, huzalok / szakadnak bevokolt idegtéglában, / rajtunk üt üledék, sár és nedvességfolt”; „kettős / látású köztereinket botlatókö / és csatornafedél segíti át saját / árnyékán”; „Üvegteglába falozott napsütés hími / vakolatunk polgárpenészt”; „Plüssfülű stúdióban / áthallásokat cenzor / tisztít szilenciummal, / bevattázza sugdosó / kagylóinkat, s párttitkár / tökig leizzad”; „Klasszicista homlokzatból hordozom / végig tekintetem az ablakokon / négy évvel a jogerős határozat / után, s várva várom, mikor érkezel / Rippl-Rónaival”. A csokor érinti (illusztrálja? bizonyítja?) a jegyzet bevezetőjében összeállított kottakönyv c), e), g), j) betűkkel jelzett téziseit, axiómáit.

Mit kezdjen velük az olvasó? Csak két viszonyulás, csak két értelmezés lehetséges. Ha Platón barlangjában (lásd világ) mindnyájan falhoz kötött rabok vagyunk, és sohasem láttuk azt a valóságot, amit Falusi Márton látott, akkor megtagadjuk és hiteltelennek tartjuk őt. De ha valósra, újra, izgató szépre fogékony az olvasó („Frissek a vérben, nagyok a hitben” [Ady]), akkor fel-felsikongunk, mint Kazinczy Ferenc egy-egy remek levél vagy írás olvasatán, akkor ennek a költészettnek a szavai, szóbozótjai, mondatdzsungeljei különleges esztétikai és morális gyönyörmezőkre vezetnek-visznek.

Igaz, a világ igen-igen radikális változásával számolnunk kell. Bármekkora is az empátiánk, a rokonszenvünk ezzel a költészettel szemben, nem függ minden a szerzőtől. Lásd f) pont!

Legyünk kíméletesek azokkal szemben, akik kezükbe lantot vesznek! (Petőfi-parafrázis.) A megítélés szigorának enyhítése végett keresni kell olyan képet, amelyben – észrevétlenül – klasszikusok, idősebb kortársak ujjbegygyakorlatai is beépültek. Egyetlenegy álljon itt: „harangtölcsérek bombáikat kioldják” (*Egyetlen negatív*). Olyan kellemes érzés meglepni önmagunkat saját fölfedezésünkkel, s rajtafogni a szerzőt áthallásos képalkotásán: „s dörögtek a hídfőn a székely harangok” (Kányádi).

Van egy pont a tézisek között, az i), amellyel kiemelten foglalkozni kell. Szimplifikáló sztereotípiá, kopott közhely alakult ki Bartók zsenialitásáról. A „csak tiszta forrásból” valóban létezett, ma is létező szellemi valóság, de megtévesztő. Bartók nemcsak tiszta forrásból merítkezett, erre éppen ő figyelmeztet egyik legnagyobb művében, a *Cantata profanában*. Ha tiszta a forrásvíz, akkor miért profán? Miért profán ez az ének, ez a kantáta?

Bartók zenéje nem források vízcsobogása. Bartók zenéje „hangzavar” (Illyés Gyula), Bartók zenéje „Fából faragott fájdalom, / kőbe kalapált gyűlölet, / allegro-barbaro-jelen” (Szilágyi Domokos), Bartók zenéje a Trianon-palota gyilkos terméből kiáramló, örült hangorkán és a barna, a vörös veszedelmek borzalmától remegő szarvasbögés. A Bartók-zenéről ragyogó szellemek, nagy tudósok nyilatkoztak. Pontosan megírták ódában, rapszódiában, tanulmányban azt, hogy milyen – a Bartók-zene.

Falusi Márton nem nyilatkozott. Ő úgy ír, ahogy Bartók komponált. Profán barbárság, szarkazmus, ironia feszíti szép trópusait. A kötet címadó versének alcíme amúgy is zeneműfaj neve: *Halálos szótövek kertje – zongoraetűd két tételben*. De ezt sajátos módon teszi, valahogy úgy, ahogy a lövészárok derék katonája, Švejk kiabál: Ide ne lőjenek! Itt emberek vannak! S ez már ismét a kottakönyvünk c) pontja.

Egyenesítsük ki hát a kaszát! („A nyár heves, a kasza egyenes!” [Ady]). A Platón barlangjából ki-
vezetett rab azt látta, hogy pont azért lőnek oda, mert ott emberek vannak. Ez a cél! Ezt gyakorolja
az ember időtlen idők óta. Ez a Machiavelli-szindróma. Kipipálhatjuk kottakönyvünkben a b) pontot.

Azt az ellentmondást, hogy miért lőnek a lövészárkokba, ha ott emberek vannak, még soha sen-
ki nem oldotta fel. Nem is fogja feloldani soha senki. De Falusi Márton költészete erről szól, ezt csi-
korogja, nyüszíti, dadogja, félrebeszélései emiatt vannak.

Hagyjuk pihenni rövid időre az ész feszülését.

Második, harmadik olvasatra – ez a minimum! – kibomlanak olyan szépségek, amelyekben a
hagyományos lírához szokott olvasók is gyönyörködhetnek.

Az ember legősibb vágya a föld és az ég közötti távolság legyőzése. Erről szólnak a keleti epo-
szok, erről szól a bibliai Babel-torony története, és ez tűnik fel, mint égen a szívárvány, a legjobb
moldvai csángó balladánkban. Egyik címe: *Márton Szép Ilona*, másik címe: *A mennybe vitt leány*.
Lészpeden gyűjtötték: „Fel es feltekinte / Ékes feje felé, / Hát úgy jó, hát úgy jó / Fodor fejr bárány.
/ A két szarva hegyin / Két szép gyűjtött gyertya, / S a két füle tövin / Két szép arany csercesel.”

Szívárvány a búzavirágot szedő lány feje fölött az égen! Micsoda dús, álomszép jelenet! Azért
jött le gyalogösvényen a fodor fejr bárány, mert fenn, a mennyben hija van a szüzek seregének, pó-
tolni kell a hiányt, Márton Szép Ilona a kiszemelt földi szűz.

Ezt írja át, fordítja le Falusi Márton 21. századi magyar nyelvre, a szervátültetést végző sebész
eszméletvesztő műtétét végzi el: „...csodák csodája! Mégis túsul ejt mennyországom! / Hajnal négy
tájt a DJ bevégi szolgálatát, / plafonról ereszkedőben fodor fejr bárány, / jobbán stroboszkóp,
balján engem pásztázó fejpép, / szarva színültig csordult poharaktól roskadozik, / homlokán belé-
pő jegy pecsétje haloványul.”

Minden író, költő kísértete, jó vagy rossz szelleme az Olvasó. A Nagýrdemű. Nos, ezt az Olva-
sót, a Nagýrdeműt kell megkérdezni: Kell ez a líra? Szabad átírni a nemes veretű ballada szövegét?

Egyértelmű a válasz: Igen! Kell ez a líra, az átírás legalább annyira fontos, mint amilyen
Champollion tette, cselekedete volt, amikor megfejtette az egyiptomi hieroglifákat. Az igazgyöngyök
ugyanis az egykor működő vulkánok lávájával felszínre tört Föld-magmából keletkeztek. De Falusi
Márton költészete nem kialudt vulkánok terméke. Ő maga a működő vulkán, s csak idő kérdése, mi-
kor tekinti igazgyöngynek verseit az átlagolvasó.

Lábujjhegyen, jobbra-balra tekintve közelítsünk a kottakönyv d) pontjához. Miért is jön az égből
a fodor fejr bárány? Mert hija vagy ott, fenn a szüzek seregének. Az teljesen egyértelmű, hogy az
égi világ a földi világ tükörképe. Bizony, itt lenn, a földön nemcsak hija van manapság a szüzek se-
regének, hanem kimentek ők a divatból. Nem szűntek meg, hanem átalakultak. Nevük botrányos, de
ha homokba dugjuk a fejünket, attól még léteznek. Úgy hívják őket, hogy ribancok, kurvák, prostitu-
áltak, ringyók, bestiák, ribizlik... Felsorolni sem lehet a ledérkéket megnevező, bizony nem éppen
esztétikumot vagy gyönyört keltő szavakat.

S már meg is érkeztünk a kottakönyv problémás, botrányos d) pontjához: a bűnbeesés előtt
nem volt az Édenkert két lakójának az ágyékán fügefalevél. De talán nem is kell visszamenni a pa-
radicsomkertig, régészek tárták föl, hogy a mindenki által csodált, művelt görögök hatalmas
phalloszokat festettek a szobák és a házak falaira, és az is közismert, hogy a Pompeji és Herculaneum
vulkánhamuja alól kiásott falfreskók a szexuális élet olyan pozícióit és jeleneteit ábrázolják, ame-
lyek láttán a diáklányok kirándulócsoportjait vezető kedvesnővérek szemérmesen sütik földre a
szemüket. Igaz, csak a kedvesnővérek!

Nos, ennyi hídverés kellett ahhoz, hogy Falusi Márton lírájának egyik problematikus, sokak szá-
mára botrányos témakörébe belépünk. S ez a férfi–nő kapcsolat intim szférája. Falusi Márton nem
dugja homokba a fejét, nem süti le a szemét. Köznyelvi szóval: szabadszájú. De a szabadszájúság a
világlírában régi találmány, Villon volt az egyik fenegyerek, Falusi Márton sem lehet jobb a Deákné
vásnánál. Egy mazsola a témakörből: „Harminc vagyok, s több kurva vont / keblére, mint civil le-
ány. / Udvar ölelt, az utcafront / fedezte, úgy nem oly zsenánt” (*Fekszed ágyamat*).

Nem szorul védőügyvédre Falusi Márton, de olyan jó egymás mellé tenni a két zsenit. Tessék!
„Mit bánom én, ha utcasarkok rongya, / De elkísérjen egész a síromba. //...// Legyen kirugdalt, kita-
gadott céda, / Csak a szívébe láthassak be néha” (Ady Endre: *Az én menyasszonyom*). Bizony, a nyers,
zabolátlan szókimondással is kell kezdeni valamit. Még a könyökvédős, szálkás filoszoknak is le
kell nyelni azt.

Szerencsére a lírát nem a filozoknak írják, így nem törvényszerű az, hogy a Titanic összeütközik a jégszikkalával. Ne ütközzünk hát a jégszikkalával! Ne legyünk a Titanic utasai! Odüsszeusz még viaszt öntetett matrózai, vitézei fülébe, önmagát árbochoz köttette, mert a szirének éneke, csalfa csalogatása zátonyra futtatta volna a hajót.

Hallgassuk bátran a 21. századot, mert a 21. század mi vagyunk, emberek, nem a föld, nem a víz, nem a felhő, nem a humusz, nem a kő. Mert szó sincs arról, hogy Falusi Márton csak úgy szabadjára engedné a szót, hogy csak úgy, öncélúan hullatná ránk a pikáns kifejezéseket valamilyen obskúrus térből. Nemcsak az ő költészetében, hanem a jelenkori líránkban egyik legösszetettebb képcsoport a következő néhány sor: „Leütött próféta-kobak bál szentebb / nászajándékot jövendöl, bővérű / ágyásával csontszűkében szorong, / négyrét összecsukott, kinyitható / kanapén, negyeddé borítékolt / fertályóra hosszába préselődve” (*Műtét a fiú karján*).

Félkötetnyi lexikonanyag birtokában „fejthető meg” a zsúfolt képhalmaz. Tele a világ képzőművésze, zenéje, irodalma Salomé történetével. Heródes és udvarnokai előtt táncol a lány, Herodiás felbujtására Keresztelő Szent János fejét kéri a királytól, hozzák is azt tálcán, véres, iszonyatos nászajándék. Ez a híres történet zuhan bele a 21. századba Falusi versével, s éppen a disszonancia izgalmas. Nem talál bele! Ami évszázadok története volt, ma már banalitás, ma már a hétköznapi ócska kelléke.

Melyik Madách Imre egyik leghíresebb mondata? „Nem az idő halad, mi változunk.” A világegyetem nem ismeri az időt. De a földi ember igen. Megváltoztunk. Nagyon megváltozott az emberi fajzat a 21. századra, s a költő érzi azt, úgy érzi, mint a nemes állatok az esőt, a vihar közeledtét.

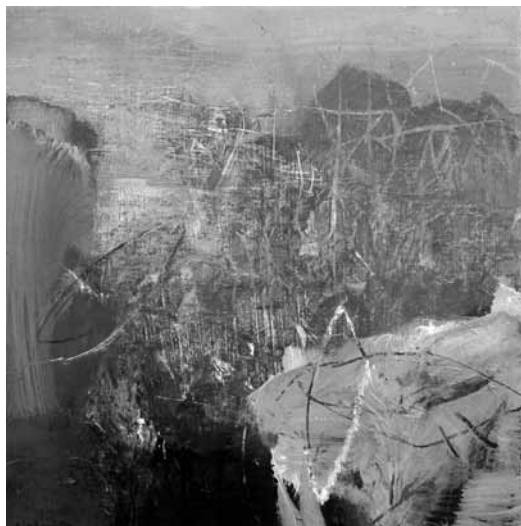
Ezzel a Jegyzetíró ki is fogyott témaköreiből, egy kivétellel lejátszotta a kottakönyv futamait. Ez a kivétel az a) pont, ami töről metszett „Félre” utasítás a középkori színműírók részéről. Bánffy Miklós *A Nagyúr* színművében Attila hun király magasodik fel. Keleti kéjúr, hadvezér, botor módon nevezte a Nyugat barbárnak. A nomád népek csillagnézésben, geográfiában, kézművességben, állattartásban, sőt higiéniaiban is (!) a „művelt” Nyugat előtt jártak.

Van Falusi Mártonnak – nem a költőnek, hanem az embernek! – egy olyan vonása, amelyet ha néven nevezünk, kilépünk az irodalomkritika, az irodalomtörténet-írás fogalomköreiből. Falusi Márton barbár nagyúr. Mentalitása keleties. Ebben is tetten érhető: „Ágyamba nem csalszálak keleti arcélemmel” (*Fagypon*t).

Legyen hát ebben is rendhagyó ez a jegyzet, legyen több, mint recenzio, legyen Falusi Márton mentalitásának, attitűdjének, oeuvre-jének személyes (személyeskedő?), miniatűr összefoglalása. Hatalmas tudású, rendhagyóan gazdag műveltségű költő, esszéíró, kiemelkedik nemzedéktársai seregéből, keleties sietséggel nem várta meg az idős kort, hogy az irodalom doyenje legyen. Nem bölcs öregként, hanem zsenge korban lett azzá.

Doyen. Nagyúr.

S mindezekkel együtt, pontosabban mindezek ellenére szerény, egyszerű, kiváló ember, jó cim-bora, bő humorú társalgó. S a bort sem veti meg. (*Előretolt Helyőrség Íróakadémiája, 2017*)

KEMSEI ISTVÁN (1944) Budapest

KEMSEI ISTVÁN

Kiss Anna: Suhogások

Kortárs, 2017

„Nap jön a menny hajlatán, / arca nyíló tulipán, / ő legyen az én anyám, / ő legyen az én anyám. / Hold jön a menny hajlatán, / húzza fehér égi szán, / ő legyen az én apám, / ő legyen az én apám. / Apám Isten kakukkja, / anyám kakukk szárnya. / Bátyám Isten fecskéje, / néném fecske szárnya. / Süvem Isten lepkéje, / ángyom lepke szárnya. / Hát én tudod, ki vagyok? / Kis kölesmag, az vagyok.”

A fent idézett mari (cseremis) népdal egyben annak a mitológiai érvrendszernek is alátámasztása, hogy az élet szent eredetű, az Istenek alkotása, s ennek folyományaként az emberi létezés is része kell legyen az Istenek által teremtett (megszentelt) valóságnak. Kiss Anna könyvében a mitikus világot elhagyó, a kozmikus világrendből kizuhant, s a kaotikus világba, a szent és a profán határára jutó kölesmag-emberke nemkülönben: „Nap, hold már / így világolt, lángolt / túl, a vizek vén / mélyén túl, végtelen / vadköles-világ volt, / holvolt időnk hunyt / nappá, holddá, kedveseim, / kölesszál nyelven / suhogtuk létezésünk, / kölesszál-virulásunk lángolt / az ég alatt! bóbítáink / lengése üres szélben, / magvaink pergése, / végtelen, holvolt időnké” (*Ki ez a szélből?*).

Az Idő keletkezésének állapotában vagyunk, valahol a mítosz és a mese határvidékén. A mari népdal tanúságtétele szerint a mesébéli kölesmag már nem Isten szárnyas tulajdona többé, kiszakadva belőle nem repdeshet szabadon, mint a kakukk, a fecske, a lepke, sorsa a történelem véletleneire van bízva: nadrág korcában, félrefoltos eb szőrében, szörmezsebben, hiúzfejes sapka varrásában, prémes, kényes lábbeliben stb. utazva kell útját megtennie, alkalmas („Ilyen mesélő kölesszál meg / mint én, itt lengedez, / suhogja létezését, / elvan a maga helyén, / nézi, hallgatja mindezt, / távol került a városok, / utak dögvészétől, földedénybe / szórják arany magvait / híg levesnek, kásának, / gyökeréig másokért van!”; „Valami mosógödörnél / találom magam, s / maradok,”) és alkalmatlan („fal menti szűk helyről kinőve”; „Hullok ki a kopott / patkó mögül”) helyeken kizöldellnie, a világ bármely tájain, az emberiséget kora állapotán átkísérve a dániai, Kékfogú Harald építette viking Fyrkat földvárától a bakonybeli Isztimér közelében lévő, vitatott

eredetű Csikling-várig, a régóta nem létező (talán) debreceni Paptavától (több *Paptava* is van Magyarországon, nevük más és más legendától eredeztetve), a Sinka-megénekelte Korhány vizéig, fel északra, el keletre-nyugatra, civilizációkon keresztül kalandozva, magába foglalta az ébredező, majd a hagyomány tartalmaival telített, végül pedig az elpusztulófélben lévő időt.

Valószínűleg van olyan mese a világ-meseirodalom valóságában is, mint az első, a *Suhogások* ciklusban – kell lennie –, mint ahogy olyan, a mesébe oltott regének, éneknek, ősmondának is kellett volt léteznie valahol az időben, mint a *Vadliliumok* („a vadliliumok / valaha nők voltak”) soraiban, egy nemzet termékenységjelképeiként, Pókháló-anyó árnyának meséjében.

Kiss Anna *Suhogások* kötete azonban nem mese – bár úgy tetszik, Isten legkisebb gyermekének a mítosziból a profán világba kilépő meséjével indul –, hanem leginkább olyan, a hármas szabály figyelembevételével felépített verses regény, amelyent jelenségekből, szimbólumokból, történetdarabokból, képvillanásokból, azaz lírai versekből állított össze alkotója.

A *Suhogások* vezérlő emblémája: hogyan jut el az ember az Isten(ek)től a majdnem semmiig, a kozmosztól addig a káoszig, amelyben „csupán egy széttört univerzum töredékei léteznek, végtelenül sok, többé vagy kevésbé semleges hely formátlan tömege, amelyek között az ember [...] ide-oda mozog” (M. Eliade). Hogy ehhez a kozmoszt elhagyó „emberhez”, emberi közösséghez történetesen kö-zünk lehet, magyarokkal történik mindez, Magyarországra érkezünk, Kiss Anna csupán egyetlen szóval (madzsar) jelzi a *Suhogások* ciklusban (*A hajó nélkülünk tovább, a világvégi halász s a visszatérő árnyak*). S a zárlatban végül evvel a tudással kell beérnünk: „Omlások, fagyos *Szeles* / *Tanyák* Lelék, kandúrok ideje ez, / városoké, romkocsmákban / lézengő ifjúsággal. Segélylesők s a / vének tudása nem jó semmire a / kor szakadékában, árnyai közt. / Van ki gyerekeket, tököt, babot nevel, / és van ki tolvajt, sótl, ne szédítsük / egymást, megbabrált zá-
rak, / bizonyítékok, Sötét / Ténykedések Ura. / Szé-
lé és a Fejreállt Időé” (*Másra utaló jelek közt*).

Az Időnek nincsenek néven nevezhető tervei. Mint ahogy a Világ Vásott Öregje (Numi Tórem?) szárnyak nélkül született kölesmaggyermekének (az ember sorsának) sem lehetnek. Története valamikor az ősidőkben – „Mi a dombok népe vagyunk, / mamutcsontot / gyűjtünk, hogy rögtönzött / fedeleinket tartsák” (*Vadliliomok; A végtelen hullámverése*) – kezdődik, s félbeszakad – jövőbeli ismeretek híján – a jelen időben: „Beköltözők is egyre többen jönnek, / hozzák az ábrándjukat, a / számítógépüket, de a világra itt / árnyékok ülnek, életük / sokban megnehezül – és odébbállnak” (*Ribizkebokrok*). A *Zsákfalu* reménytelenségében, ahol az ember nyomorúságának következményeképp minden összekuszálódik.

Kiss Anna könyve könyörtelen tükörképe a 21. század önmagától megfosztott emberének, az egyik utolsó kiáltás a széthulló világegészben tengődő sorsokért, s régi szóval élve: a költészet még meglévő hatalmáért. A költő, aki indulásától kezdve a magyar költészet vajákos asszonya, akinek eredendő, ősidőkből való tapasztalata, ösztönös, boszorkányos ismerete – és kiapadhatatlan, egyetemes tudásszomja – van mindarról, ami a létezés lényegéhez kapcsolható történet, s valaha létezett és létezhet egyáltalán, akinek minden leírt szava maga a modern költészet sebe és panasa, csak az Arany János-i normát követheti, írja, ami: „Nem a való hát: annak égi mássa”.

Az „égi más” pedig itt van, a *Suhogások*ban. Mégpedig a maga tömény teljességében összegezve, s úgy kimondva, amilyen mélységeig és meszeseségeig a múlt század harmincas éveinek legjelentősebb költőszülőttei, Kiss Annával egyetemben, Ágh István, Kalász Márton, Marsall László, Parancs János, Tandori Dezső, Tolnai Ottó is elmerészkedtek. A nem is annyira jelképes szakadék széléig, s mindegyikük a maga módján persze. Hozzáátve az „égi máshoz” mindazt az „igazat”, amit egyre kevésbé értünk.

Mert ha és amennyiben igaz, hogy a költészet – és az emberiség teljes ismeretvilága, létének gyökere – mítoszi eredetű, akkor túlprofanizált világszemlélettől valamiképpen és valamilyen formában – de főképpen látás- és gondolkodásmódjában – az embernek vissza-vissza is kell térnie a mítoszhoz, hiszen: „A legtágabb értelemben vett mítosz az értelmezett jelképekben felfogott világ, amiből nem léphetünk ki. Tudatunk, érzékszervi adottságaink, képzeletünk, a nyelv: ugyanannak a mítosznak a kiszolgáltatottjai. Egy ilyen általánosítás, persze, min-

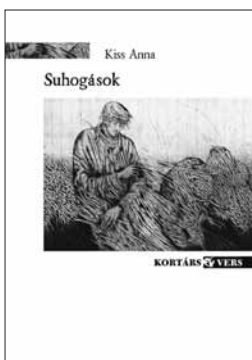
den határt elmos, de arra jó, hogy akkor is emlékeztesen, amikor megfeledkezünk róla: csak mítoszon belül teremthetünk változatokat” – írta le Mészöly Miklós egyik naplójegyzetében ezt a ma már optimistának tűnő gondolatmenetet.

„De még száz esztendőre sem gondolnak vissza, / három előző nemzedékig ér az utódok emlékezete” – olvashatjuk a pálya- és nemzedéktárs Ágh István *Jubileum* című versében, a *Válasz hazulról* kötetben. *Megvagyunk* – mondja a *Suhogások* falujának még összetartó közösségi erővel rendelkező közössége. A magyar nyelv akkor használja ezt a szót, amikor valójában nem tud vagy nem akar erre a kérdésre őszintén válaszolni: „Hogy vagytok?” Ez a falu még – Adyval szólva – tud álmodni: „Alusznak némán a faluk, / Multat álmován dideregve.” Hogy „multat”-e, azaz mítoszt, az már kétséges.

Létezik-e még a mítosz s azon belül annak „változatai” a *Megvagyunk* ciklus mintaadó falujában, ha csak három nemzedékig él az az emlékezet, s annak múltidéző történetmeséje – Borbolya Bá elbeszélései az első világháború Galíciájáról – is jobbára leginkább anekdota? Mint ahogy a falu mindennapjairól, emberi viszonyairól szóló apró, gyöngéd, szeretetelli, ironikus anekdoták a ciklus versei is. S álmodik-e ebben a tömény mindennapiságban „multat” a falu, ha az ébrenlét és az álom között alig van különbség, az álom többnyire az éber történés jelen idejű meghosszabbítása, az ébrenlét pedig álomszerűen folyik – „...Odafentről látják, hogy / Sidó Annus is útra kél / összeszámolni a felhőket, tükröt / képzelni saját homlokára, / az éginek kerekded, földi mását, / közben megint nem tudja, / merre kószál, másik tornyot néz / a miénknek, már a malomnál / kapják fel. S szekéren, / liszteszsákok tetején ér haza” (*Telihold*); „Ezek amolyan hajnali beszédek / a fehérlép rejtettebb életéről, / amit csak lakva ismer meg / az ember. Itt van például / Etelka, ki eddig szagos szappanról / meg dióolajról nem volt nagy / véleménnyel, most meg titokban / vásárolja őket, tükör előtt igazítja / a kendőt, életében először ad magára”

(*Vagy álom vagy se álom*) – az egymásnak felelgető párversekben? A múltat, amiről álmodni lehetne, felfalta az örökös jelen...

A köles, éppen úgy, mint a többi gabonaféle, rendszertanilag a perjefűfélék családjába tartozik. S mégis. A *Perjefű* („Mert az út mentén, hanyag / szőlőkben is felnő a / fátylas perjefű, lobog feléd az / égre, lásd, Perjefűvek Ura”) annyiban különbözik azoktól, hogy nem kalásza, hanem toklásza van, és

nincs kicsépelhető, vagyis emberi fogyasztásra alkalmas magja, mint a gabonának. De mit is kereshetne a már régen letűnt, mítosz nélkül árván maradt kölesmagemberke ott, ahol már minden szét-esőben van? „Csak el innen! / Hol szent a ház minden zuga, / lugasa, köve. Mégis el! / A történelem nagy szemétség” (A nagy mérőőn szerint).

A „regény” zárlatánál tartunk. Egy eddig-volt világ, a Szeles-tanyák, Filléres-tanyák, Dülöngő-tanyák, Rongyos-tanyák, Malomalják romjainál, ahol a vad, szürke kandúr őrzi mindazt, ami a mítoszból még megmaradt. A *Zsákfalu* a maga szétzilált világával sem úgy fest, mint olyan hely, ahová a mítosz, legalább maradékaiban, valaha visz-

szatérhetne. Félvilági világ ez, kihalófélben lévő őslakóival, városból menekülő jöttmentjeivel, akiről nem tudni, honnan érkeztek, nem tudhatni, hová tűnnek el.

„Az idő mindenfélét hoz, de / nem köszön. Ahogy / Peregrin atya mondaná, / cinke rebben fel / hajnali ablakomból, liliom / mosakszik, törölközik / aranykendőbe, régi, széljárta, / időjárta föld ez, / mítoszt termő lélekkel élünk / kíméletlen időket, / ránk omló birodalmakat / temetve feledésbe” („Az idő mindenfélét hoz, de nem köszön”).

Kíméletlen idők? Nincs mit tagadnunk. Mint ahogy azt sem, hogy világérzést, világtapasztalatot összegző műremekbe öltözve illegetik magukat.

KOLOZSI ORSOLYA

Spiró György: Kőbéka

Magvető, 2017

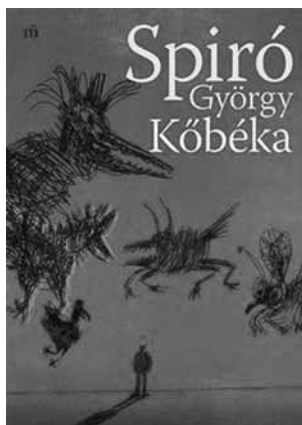
KOLOZSI ORSOLYA (1980) Budapest

Spiró György új kötete, a *Kőbéka* az életművön belül az *A jégmadár* (2001) és a *Feleségverseny* (2009) által megkezdett utat folytatja, ezúttal is egy disztópiaszzerű szatírárt ad az olvasó kezébe. A szerző meghatározása szerint a kötet egy *mesély*, amely vélhetően a *mese* és a *beszély* (a nyelvújítás korában alkotott műszó, jelentése elbeszélés) szavak összevonásából keletkezett, s így ehhez a két nagy irodalmi tradícióhoz köti a szöveget. Melák Kálmán története valóban sok népmesei elemet használ fel, hiszen voltaképpen azt mutatja be, hogyan jut a nép egyszerű, naiv gyermeke magas pozícióba, hogyan nyeri el többször is – ha csak átvitt értelemben – a fele királyságot és vele a királynő kezét. Petőfi *János vitéz*ével is párbeszédet kezd a szöveg (például már az első lapon kiderül, hogy a főhősnek az anyja a kukoricásban ad életet), ám ez a dialógus meglehetősen ironikus, hiszen Kálmán sok szempontból éppen Jancsi ellentéte, és az őt körülvevő világban sem csak a sárkányok és a banya jelentik a nehézségeket.

A főhős egy Záp nevű kis faluban születik, itt nő fel, szellemi képességei meglehetősen szerények, gyakorlatilag teljesen debil, s éppen ennek köszönhetően jut majd egyre magasabbra. Története akkortól gyorsul fel, mikor kinevezik a falu ispánjának (ahol első rendelkezése az, hogy a vonatállomásnál púposítsák fel a vasúti síneket), teljesen véletlenül, jobb lehetőségek híján. Innentől válik sorsa fordulatossá, tulajdonképpen mindenféle kontroll nélkül

haladnak vele az események, nem képes azokat irányítani, csak elszenvedi a pozitív és a negatív irányváltásokat. „Pütkösdí” (mindössze négy napig tartó) ispánsága után börtönbe kerül, hogy innen kikerülve azonnal megtalálják rejtélyes orosz üzleti körök, majd strómanként használják, hogy újra börtönbe jusson, és szabadulásakor meg se álljon addig, míg az ENSZ-főtitkár bizalmasa nem lesz. Mindez idő alatt Kálmánkát kocsiból kocsiba tuszkolják, elrabolják, repülőre ültetik, ő semmit sem ért, de született konfliktuskerülőként mindent aláír, amit az orra elé raknak. Olyan bábu ő, akiből mindenki csak nyereszkeskedni akar, így kerül ideig-óráig magas pozíciókba, és ugyanígy zuhan le azokból néhány pillanat alatt. Mintha állandó véletlenek irányítanák a történéseket, de nem véletlenek ezek, csak annak, aki nem érti, és hát Kálmánka még véletlenül sem érti az összefüggéseket. A fordulatosság és a gúnyos, szatirikus hangvétel a voltaire-i szatirikus pikareszk hagyományát is az olvasó emlékezetébe idézheti, azzal a különbséggel, hogy itt nincs egyetlen mondatban megfogalmazható, konkrét tézis, amelyet Spiró ki akar figurázni, itt sokkal inkább egy összetett világnézet van, amelyet ki kell nevetnünk, s amelyben mindeközben (ha nem is ennyire karikírozott formában) benne élünk. Egyértelműen korunk karikatúrája a szöveg, hiszen a migránsadó, a tanárhiány („tanárból hiány volt, aki volt, az hülye volt”), a despotaként uralkodó király,

az ellenzék kormánypártisága, a vesztegetések, a zsarolások, a futballpályákon tartózkodó közmunkások mind könnyen kapcsolatba hozhatók napjaink közéleti-politikai történéseivel, módszereivel. Ebben a képzelte világban senkinek sem ajánlatos értelmes dolgot mondani, helyesebb az ómagyar közmondások értelmében élni („Addig lopjál, amíg lehet” ; „Addig lopjál, amíg van mit”). A perspektíva aztán – Kálmánka kalandozásaival párhuzamosan – kitágul, és láthatóvá válik, hogy ez a gúny tárgyává tett romlottság nemcsak Magyarországon uralkodik, hanem az egész világot jellemzi, hiszen még az ENSZ feje sem más, mint egy hibbant senki, aki bármikor lecserélhető. A magyar közmondások mindenhol érvényesek, és az egész világ „értékrendjét” a lopások, a hazugságok, az elhallgatások, a titkos és piszkos háttéralkuk határozzák meg. Spiró elbeszélője ezt teljes természetességgel adja elő, éppen ezért válik az egész szöveg ironikussá, gúnyossá, szatirikussá. A Királyi Kollégium retorikaoktatásán például az alábbiakat tanulják a hallgatók: „Egykor a racionális meggyőzésben hittek az emberek, mondotta a lobogó hajjú, égő szemű előadó, ami azonban nem demokratikus, hanem arisztokratikus és népellenes, és kimaradtak belőlük a többségi hülyék. A népet ordítással lehet csak befolyásolni. Nem szabad két-három alapállításnál többet gyömszőlni a fejébe, nem bírja és

fellázad. Az alapállításokat csak tömönatokban szabad közölni, már a bővített mondat is rongálja az eredményességet.”

A könyv utolsó negyede talán kicsit szervetlenebbül csatlakozik a kötethez, hiszen addig Kálmánka térbeli ugrásokat tett csak, most hirtelen egy időbeli utazás is megtörténik vele. Elalszik, majd zuhanni kezd, és zuhanása végén a Lipótmezei Elmegyógyintézet kertjében ébred, a Rákosi-korban.

Ennek a múltbeli rendszernek a hazugságaira, csalásaira is érzékletesen rámutat, de ez az utolsó rész mintha kilógna a regény szövetéből, nem pontosan érthető, miért került ide. Kicsit odaférceltnek hat ez az ötven-hatvan oldal, mintha egy egészen más atmoszférájú kötetből lenne csak idetoldva. Ennek ellenére rendkívül humoros, szellemes, fordulatos olvasmány a *Kőbéka*, kiváló kórképe a mai politikai és társadalmi viszonyoknak. S ha arra keressük a választ, hogy miért mehet úgy ez a világ, ahogy megy (és amely működésmódot Spiró olyan szellemesen bírál), akkor a kötet szellemében talán azt válaszolhatjuk, hogy a butaság, a hülyeség az, ami fenn tudja tartani ezt a szerveződést: „Mennél kevesebbet tudunk, annál színesebb, bűzősebb a hazugságrendszer, amelyet magunk, eleink és utódaink köré növesztünk. E láthatatlan hálóról minden igazság úgy pattan le, mint a Földet ölelő légkörről az ultraibolya sugárzás nagy része.”

Ennek a múltbeli rendszernek a hazugságaira, csalásaira is érzékletesen rámutat, de ez az utolsó rész mintha kilógna a regény szövetéből, nem pontosan érthető, miért került ide. Kicsit odaférceltnek hat ez az ötven-hatvan oldal, mintha egy egészen más atmoszférájú kötetből lenne csak idetoldva. Ennek ellenére rendkívül humoros, szellemes, fordulatos olvasmány a *Kőbéka*, kiváló kórképe a mai politikai és társadalmi viszonyoknak. S ha arra keressük a választ, hogy miért mehet úgy ez a világ, ahogy megy (és amely működésmódot Spiró olyan szellemesen bírál), akkor a kötet szellemében talán azt válaszolhatjuk, hogy a butaság, a hülyeség az, ami fenn tudja tartani ezt a szerveződést: „Mennél kevesebbet tudunk, annál színesebb, bűzősebb a hazugságrendszer, amelyet magunk, eleink és utódaink köré növesztünk. E láthatatlan hálóról minden igazság úgy pattan le, mint a Földet ölelő légkörről az ultraibolya sugárzás nagy része.”

CUKOR GYÖRGY

Németh Lajos: „Szigetet és mentőövet!” Életinterjú 1986

MTA BTK Művészettörténeti Intézet – MissionArt Galéria, 2017

Az interjúkötet hosszú monológ, melyben „a 20. század második felének talán legjelentősebb művészettörténésze mondja el életét” (Beke László bevezető megjegyzéseiből), az 1929-től 1986-ig terjedő időszakot. Fél évig forgott a magnóorsó, aztán legépelték, szerkesztették, lábjegyzetekkel pontosították, s a szöveget olyan formájúvá gyámoltották a beszéd eleven reflexeire ügyelve, hogy megjelent

idén könyv alakban. Sorsinterjú ez a 357 oldal egy olyan emberrel, akinek Rákosi Mátyás, Nagy Imre, Fülep Lajos, Bibó István volt kortársa. Műveltségének mélysége, érzékenysége pedig Németh Lászlóéhoz, Cs. Szabóéhoz, Máraiéhoz mérhető. „Én körülbelül 12-13 éves koromban Veres Pétert és hasonló szerzőket olvastam.” „Móriczot magától értetődően olvastam.” „Annyira sűrített volt a kor, hogy el kellett

CUKOR GYÖRGY (1951) Törökbalint

ehhez jutni." És Lükő Gábor, a néprajz is olvasmány. 1944-ben *Isteni színjáték*, *Emberi színjáték*. Ezek csak gyerekkori adalékok, s nincs hely a későbbi tájékozódás köteteit mind felsorolni. Emellett végigkíséri s meghatározza életét a politika és a szellemi-baráti kapcsolatok, társaságok. Mire juthatott hát, hogyan érvényesülhetett e nem mindennapi elme a lehetséges szervezeti keretek között?

Életét végiggondolva oda jutunk, hogy akkor emberi az élet, ha a politika nem avatkozik a művészet dolgaiba. Ez a máig aktuális tétel az ötvenes évek felidézésekor világlik ki leginkább, szánjunk neki több helyet. A honi politika egy világhatalom elsőtétítő árnyékában tévedhetetlenül hazudozhat és manipulálhat, a művészet egyáltalán nem, mert a Fény a tárgya, s az Ember („HIÁNY VAGYOK ÉN MERT ÚJRA MEG ÚJRA / FÉNYT HALMOZOK CSILLAGOT ÚJ SZERSZÁMOT” – Nagy László: *Verseim verse*). Közhellyel szólva a politikának az ember átférmálendő nyersanyag, a művészetnek pedig örökös, bonyolult kérdés. Még hamisabb a lét, ha a politika használja (elhálja) a művészetet, s ennek illusztrátori, aktuális „eszméket” népszerűsítő teljesítménye adja a hatóságilag szavatolt, mintaadó „esztétikai” értéket. S a vele járó díjat, életnívót, társadalmi rangot, rátartiságot, továbbá rettegést és önmarcangolást. E „szükséglet”, hogy a politika a művészetet fortélyosan vagy bürtönnel, sőt veréssel, pláne halállal vagy száműzéssel instruálja, nem a művészet természetéből fakad, s nem is a szelíd publikumban támadt. Amellett, hogy az irányítás kedélyes, aggályoskodó és véresen hisztérikus, mint az Olümposz istenei, direkt megnyilvánulásai közt jelképi erejű, feledhetetlen élethelyzet az, amikor önmagát ünneptelteti a felvonulásokon, s az emelvényről a modell hosszú rúdon cipelt portréjának kegyes méltósággal leinteget. De emberközeli is szeretne lenni a politika, olyankor lefújja a szél a rettegett idol tányérsapkáját, s fut utána. Íme, egy derűs epizód, ám földereng mögötte a recskai tábor képe is: 1955-ben, amikor a politikai bizottság a képzőművészetről szóló jelentést tárgyalta – micsoda abszurditás az impérium egyik nyugati kormányzóságában! –, Farkas Mihály, mint küldetéses komprádor, tévedhetetlen izléssel állapította meg, hogy a kizsúri-zett, értékelhetetlen Legédy-kép, *A partizánok kirobbantanak egy fasiszta bunkert* című, „forradalmi téma”, viszont Csernus Tibor *Három lektora* „formalista kép”. (Más forrás szerint Rákosi ekkor állítólag letorkolta, mert Farkas politikai hatalma csökkenőben volt.) És

megképződik előttünk az arc, a homlok, melyet imént az esztétikai ítélet redőkbé vont, ám sima ísmét, s megdöbbenünk, milyen kifejezéstelen ez az azóta is sokszor látott csupasz vagy bajszos elvtársi lárvaarc, bármiféle mimika megtapadhat rajta. Kutatunk, keresünk egy gyerekkori sebhelyet, egy emléket, egy karácsony estét, bármit, ami felidézhetné a gyerekkorát. Hiába. Ebben az emberben rég megszakadt valami, s neki már minden rettenetesen egyszerű és kézenfekvő.

Oldalakon át teszi a kort elevenné a kötet, mi pedig felsóhajthatunk utóbb, hogy mennyi jó szándékot, tervet, gondolatépítményt, közösségi érzületet gázoltak le ismét e hazában, micsoda felvilágosodás formátumú életkedv veszett oda, miközben a filmhíradóban a boldog beszolgáltatók felbogarozott szeke-rei vonultak. Mi, utóbb önfeledten moralizálók, szólnunk a hitről is, mely örökös emberi világot teremtene. Mivel nem abban a történelmi szituációban élünk, nehéz ráéreznünk e hit extatikus örömeire, pátoszára, majd sodródására, drámai kiábrándulására, de újabb és újabb felhorgadásaira is, amikor a csendgőfrász, az ütemes taps, az agitátorok rendőrral nyomatékositott ajtónyitása, a megalázó megveretés és kitelepítés, a rokonok, barátok eltűnése ráébreszt a valóságra, hogy itt a lét fordult ki magából. „Az ember az a lény, aki ködben halad előre. De amikor hátranéz, hogy megítélje a múlt embereit, nem lát ködöt az útjukon. Jelenéből, mely az ő távoli jövőjük volt egykor, útjuk teljesen világosnak tetszik, elejétől végéig láthatónak. Hátranézve az ember látja az utat, látja az előrehaladó embereket, látja tévedéseiket, de a köd szertefoszott. [...] Nem látni a ködöt [...] annyi, mint elfelejteni, hogy mi is az ember, elfelejteni, hogy mik vagyunk mi magunk” (Milan Kundera: *Elárult testamentumok*).

Németh Lajos életének – szakírói, előadói, hivatali munkáján kívül – java az invenciózus együttgondolkodás, barátság képzőművészekkel, építészekkel, filmesekkel, irodalmárokkal. (Hosszú a névsor.) Gondolható, hogy e teoretikus számára minden alkotás jelen idejű Caravaggiótól Kondor Béláig. Egy félmondatból is következtethetünk arra a különbségtételre, amely értékítéletét mutatja: „...az egy kreáció, s mint ilyen tett hozzá valamit a valósághoz, míg a másik tényleg csak reprodukálás, jól vagy rosszul, lehet zseniális imitációja a valóságnak, de nem tett újat, tehát nincs benne új kreáció.” A tényleg zseniális alkotó és a műértő egymás nélkül árva képzelgők. Hogyne volnának azok *zivataros századokban* vagy *átmeneti*

korban! Az ihletett alkotó olyan feltáratlan vidékről számol be, ahol térkép, írott törvény csak akadék. És kétséges a visszatérése („Irgalom, édesanyám, mama, nézd, jaj kész ez a vers is!” – József Attila: *Töredék*). S mint a műértőnek, neki is bizonyoság kell, hogy nincs magában, mindketten ugyanazokat a rettentő létkérdéseket firtatják ecsettel, betűvel. Ha nem is ilyen banálisan meseszerű és kétszereplős, de efféle lehet az ember szellemi életösztone, a látva lássanak.

Végül egy intó idézet az iskolateremtő művészettörténész leveléből: „Nem vagyok én a te történelmi panoptikumodba való. Mert én nem vagyok én abban az értelemben, ahogy a történelem a történelmi egyént megítéli és méltóvá teszi a te nagy történelmi lepkegyűjteményedbe. Én Nagy Balogh, Egry, Csontváry, Kondor, Ország és Schaár vagyok” (*Minerva baglya – Németh Lajos professzor tiszteletére* – a Duna Televízió műsorának szerkesztett változata).

GYURÁ CZ FERENC

Frank Füredi:

A célkeresztben: Magyarország

Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, 2017

Ami már egy-két fejezet elolvasása után is szembeötlök, és a hazai társadalomtudományban nem ritka nagyképű, de rossz stílusú szövegáradathoz képest szokatlan: a szöveg szinte keresetlen egyszerűsége, letisztultsága. Mi a titka annak, ha valaki látszólag roppant bonyolult társadalmi kérdésekről ennyire tisztán, világosan tud írni? A rendkívül összetett jelenségeket néhány lényegre törő mondattal érthetővé tenni, a kutató szem látókörébe vont társadalmi tájképben könnyedén meglátni azokat a pontokat, amelyek által az egész értelmet nyer és hierarchiába rendeződik: nem gyakori, de nagyon hasznos képesség. A végig könnyen olvasható könyv (a fordítás Soproni András munkája) titka persze nem annyira rejtélyes, az elemzői tehetségen túl két elemből áll: a szerző fölényes és alapos anyagismerete az egyik, a másik pedig a témához való őszinte és jóindulatú hozzáállás, amely nem nehezíti sem a maga, sem az olvasó dolgát azzal, hogy a célul kitűzött igazságon kívül másra is tekintettel legyen.

Az 1956 óta Nyugaton, ma Angliában élő Frank Füredi (1947–) először is naprakészen ismeri a témájára vonatkozó angol nyelvű irodalmat, ami a hasonló érdeklődésű hazai publikálókról, részben érthetően, sokkal kevésbé mondható el. Már Füredi gazdag hivatkozásaiából is tanulhat a magyar olvasó – egyebek mellett láthatja, hogy a magyar társadalmi jelenségek angol nyelvű bemutatása szinte kivétel nélkül baloldali vagy liberális szerzők klaviatúrájából kerül ki. A liberális konszenzuson kívül esők

– túl azon, hogy a hazai társadalomtudományokban eleve rendkívüli mértékben alulreprezentáltak – sajnos lényegében nincsenek jelen a nemzetközi szakfolyóiratokban, akármi is ennek az oka.

Füredi munkájának kiindulópontja: a nyugati világban az elmúlt években elhatalmasodó antipopulista szellemi offenzíva, amelynek célkeresztjében nagyon gyakran a mi hazánk – s az ő szülőhazája –, Magyarország áll. Méghozzá nem is mindig a politikát, hanem rendkívül tapintatlan, már-már pszichopatologikus módon a magyar népet éri a bírálat. Füredi nem foglalkozik a populizmus mibenlétével, meghatározásával; könyvének egészéből lesűrhető, hogy ha meg kellene határozni a populizmust, leginkább negatív jellemzőkkel tenné, vagyis *populizmus a mai médiaszótárban az, amit az antipopulista bírálatok érnek*. A mai nyugati fősodratú elit, beleértve az Európai Unió bürokráciáját, a liberális társadalomtudományt és médiát, ebbe a kategóriába hord össze mindent, amit a mai kozmopolita liberalizmussal szembenállónak ítélt: az euroszepticismustól a Brexitig, a „rosszul szavazó” tömegektől a nemzeti történelmi és a keresztény vallási hagyományok folytatásának szándékáig. A populizmus bűnbakjára egész sereg bűnt olvasnak rá: irracionális, műveletlen, nacionalista, érzelmi indíttatású (!), előítéletes, rasszista, idegengyűlölő, esetleg fasiszta. Jellemzi a populistákat a vonzódás a vallássossághoz (rettenetes...), a túlzott hagyománytisztelethez és a „divatjamúlt” életmódhoz. Mint a szerző megvallja: ő, a szekuláris humanizmus liberális

GYURÁ CZ FERENC (1955) Szombathely

híve furcsának találja, hogy védelmébe kell vennie a nemzeti-konzervatív magyar politikát a tisztességtelen kritikával szemben, ezt azonban az indokolja, hogy a populizmusellenes bírálatok alaposan túllőnek a célon, türelmetlen és fensőbbeséges módon támadják a vélt populizmust, beleszólnak más országok, népek és emberek belügyeibe, és maguk ezek a bírálatok jelentik a valódi fenyegetést a demokráciára.

Füredi Ferenc a konfliktus politikai és ideológiai külszíne mögött pontosan látja a kulturális érték-konfliktust, kultúrharcot. Ez határozza meg a nyugati társadalmak médiáját ma uraló narratíva, a populizmusellenesség arculatát.

A kommunista rendszerek bukása után a szabadságukat visszanyert népek bizonyos értelemben ott folytatták, ahol a háború előtt abbahagyták. Így például a tradicionalizmus része maradt a konzervativizmusuknak, miközben a nyugati konzervatívok szinte szégyellik már a hagyományt. A kereszténydemokraták a kereszténységet, a nemzetiek a nacionalizmust tagadják meg, és jobboldalinak sem szívesen nevezi már magát szinte senki. Az európai egyesülés sikeres technokrata megvalósítása során fölvetődött ugyan a közös projekt értékekkel való alátámasztásának igénye (minthogy – Jacques Delors szerint – „senki sem lesz szerelmes egy növekedési rátába”), de ez lényegében nem sikerült. Nem is igen sikerülhetett, hiszen miután az 1960-as évek heves baloldali mozgalmi szakításig nőően kifejezésre juttatták a múlt iránti megvetésüket, nem maradt honnan eszményeket és értékeket meríteni, újakat kreálni pedig nem olyan egyszerű, ha a démosz maga nem teszi ezt.

Ha tenné is, a mai nyugati elitet, amely a demokráciát csak a nép valódi részvétele nélkül tudja elképzelni, az már nem érdekli. Füredi öt nagyobb fejezetből és sok rövid alfejezetből felépülő könyve szinte aforizmai tömörségű és világosságú mondatokban tárja fel a mai nyugati társadalmi gondolkodás olyan méretű deformáltságának jellemvonásait, amint mi, életünk egészével Közép-Európához kötődők és egész Európáról álmodók még ma, oly sok csalódás után sem merésztünk volna valószínűsíteni a múlttól való undorodás (1945 a „nulladik év”), a hagyomány megvetése, a legitimitási problémák megoldatlansága, „a nemzet morális leértékelődése”, az identitás eloldása a kereszténységtől és a nemzet-től (amikor minden partikuláris másság és mindenfajta nem etnikai kisebbség szent és sérthetetlen,

csak a nemzeti egyediség és önállóság tűrhetetlen), a Gulag és a Soá emlékezetének szembeállítás, utóbbi identitás meghatározóként való rákényszerítése Európára, a liberalizmusnak valódi illiberalizmusná torzulása a vélt illiberalizmus elleni harcban stb. stb. – mind-mind találó, nem szószátyár, hanem kiérlelt tömör jellemzéseket kap a szerzőtől.

Miközben üde és tárgyilagos szemmel értelmezi mindazt a „szörnyűséget”, amit a célkeresztbe vont Magyarországnak rónak fel a mostanra lassan, de mind gyorsabban önmagát felszámoló Európa szellemének alakítói. Akik közé olyan meghatározó neveket is számítanunk kell, mint például a magyarországi kozmopolita értelmiségben a hetvenes évek óta ikonként tisztelt Jürgen Habermas, a – szerinte – „megkérdőjelezetlen hagyomány” kritikus, a „posztnemzeti identitás” forszírozója vagy a mostanában az antipopulizmus farvizén világsztárrá lett Jan-Werner Müller, aki egyszerűen illúzióknak tekinti a népet és nemzetet, és megvetéssel beszél a mai Magyarországról.

Magyarország – Lengyelországgal együtt – el-lenáll a romlásnak, és ez nem is elsősorban a politika szintjén érdekes, hanem a kultúra mélyszerkezeteiben. Füredi tájékozottsága a magyar kultúrában érthetően hiányos, mégis jó érzékkel választja ki példáit a nyugati szerzőket felpaprikázó Szent Korona-kultuszon kezdve, a népi íróktól a baloldali József Attilán át Láncki András *Konzervatív kiáltványáig*, amikor a történelmi folytonosságtudat fontosságáról szól, amely a magyar kultúra előnyévé válik a gyökereit eltépő Nyugattal szemben. Erre épülhet a népfelenségnek a világpolgár antipopulisták által félresöpört elve (az isteni, majd uralkodói feltség után most már a népfelenség sem kell!), amely nemzetek fölötti rendszerben nem, hanem nemzeti keretekben lehet csupán működőképes. Füredi kötetzáró észrevétele szerint: „Az antipopulisták, mert nem bíznak abban, hogy a nép képes intelligensen választani és dönteni, sajnos folyamatosan támadják ezt az elvet. Európában ma az illiberális populizmusellenesség jelenti a legfőbb kihívást a demokráciára.”

A szociológusprofesszor könyve arra példa, hogy a Magyarországot belülről, kívülről és távolról egyaránt látni képes, hozzá érzelmileg is kötődő társadalomkutató az európai kultúra időszerű elemzéséhez tudja kapcsolni hazánk és kultúránk állapotát, s ebből aztán sok minden kiderülhet. Még az is, hogy bár elbizakodottságra nincs okunk, hiba volna összetörni a bírálatok súlya alatt.

PAYER IMRE

Szörényi László:
Arany János évében

Tárcák és tanulmányok

Nap, 2017

PAYER IMRE (1961) Budapest

Szörényi László és Arany János rokon lelkek. A hagyomány tisztelete mindkettőjükénél összefügg annak elmélyült ismeretével és megértésével, megújító kritikai szemléletével. A nemzeti és keresztény európai tradíció olyan felelősségteljes képviselője mindkét szerző, aki a művelődésalapú társadalom híve. A lelki rokonságot az is bizonyítja, hogy Arany János, akárcsak Szörényi László, a tanítás iránti felelősséggel és filológiai „hajlammal” rendelkezett. Szörényi a városok utcáit, épületeit, a tájakat is olvassa. Utazás és olvasás nála egybefonódik. Egy-egy, szinte véletlenül elébe kerülő, titokzatosan felmerülő tény filológiai ínycséség is egyben. Ezért van, hogy két műfaj, vagyis a tárcsa és a tanulmány teljesen magától értetődően egymás mellé kerülhetett a könyvében. A filológiai adat anekdotává változik a jóízű humor, az árnyalt irónia hangnemében. A kutatás távolról sem „elefántcsont toronyban” zajlik. Utazások során, belföldön, külföldön, kalandos helyzetekben is akár. A lényeg, hogy Szörényi László meglátja, felfedezi a szövegkincset a legváratlanabb helyeken is, mert felkészült a látása, hatalmas műveltséggel rendelkezik, ezért képes rátalálni ezekre az eldugott kincsekre. Figyelemre méltó, hogy Szörényi filológiai munkája olyan határterületekre is utal – levelek, memoárok stb. –, amelyek az irodalmi értéken kívül a levéltárosoknak, történészeknek is tanulságul adódhatnak. Nagyon szereti a munkáját, élmény a számára, s ezt képes velünk, olvasókkal is megosztani. Ehhez viszont kifejezetten szépírói tehetség kell – a szerző ezzel is rendelkezik. Arany *Széchenyi emlékezete* verse kapcsán ír arról, hogy valójában a hangos olvasás az igazi, csak az képes feltárni a szöveg mint partitúra erejét és szépségét. Magának Szörényinek az írásai is élőbeszédszerűek. Adomákat, csattanókat is élvezhetünk, miközben választékos műveltségre teszünk szert.

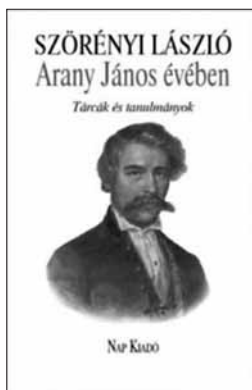
Nagyon hálásak lehetünk Szörényi Lászlónak mind irodalmárként, mind értelmiségiként, mind hazafiként, mind európaiként! Ő úgy szórakoztat, hogy nem bulváros. Úgy könnyed, hogy magas fokú tudományossággal rendelkezik. Van egy bizonyos Szörényi-hang. Mintha színvonalas elbeszélő pró-

zát olvasnánk. Ugyanakkor olyan, kis híján elsülylyedt filológiai adatokat oszt meg velünk, amelyekről álmodni sem mertünk. Kevesen hallhattak például Pyrker János *Tunisiás* vagy Dózsa Dániel (Dózsa György leszármazottja) *Zandirhám* című eposzáról. Szörényi László számára a filológia tele van meglepetéssel, akár nonszenszbe hajló történetiséggel. Igen, ő a szenvedélyes kutató mintapéldája. Ez sugárzik a tárgyilagos mondatokból is. Igazi gondolkodó, meggyőzően formálja bennünk Arany és mások munkásságának lényegi értelmezését, ugyanakkor szinte intim közvetlenséggel. Ez az írásmód az élőbeszéd abszolút vitalitását, gondolati élvezetét tudja átadni, osztja meg velünk, olvasókkal. A humor, az irónia nagyon jellemző rá. Társalgási hang, de nem kávéházian, hanem lét-közöségien.

A könyv tárcákat és tanulmányokat tartalmaz. Van átmenet a két műfaj között, ha Szörényi magas színvonalán íródnak. Jól érzékelhető az írások olvasásakor, hogy a hagyomány élő folyamat, olyan történés, amely a múlt eseményeinek hatását a jelen és a jövő alakulásánál is érezteti. Amely által önmagunkat és világunkat is érvényesen érthetjük meg. Ebben segít bennünket nagy jóindulattal Szörényi László könyve. Felhívja a figyelmet Arany Jánossal kapcsolatban a költői szó mélyen történeti, interkulturális etimológiájára, a textusbéli írásjelek elkerülhetetlen fontosságára a mű befogadásakor, az életrajzokban az irodalom- és kultúrtörténet meghatározó fordulatainak jelentőségére. Szörényi László anekdotái mindig bölcsességet árasztanak, mondván, a lényeges dolgok sérülékenyek, vigyázni kell rájuk az esetlegesen zajló körülmények közepe. Óvón kell bánni velük, mint ahogy ő mutat példát erre. Kiváló tanulmány olvasható a könyvben Arany, Széchenyi és Kölcsey szellemiségének kapcsolatáról. A szerző kimutatja, hogy Arany János mennyire a hagyomány megújított megszólaltatójaként fogta fel saját költészetét. Csodálatos értelmezést olvashatunk többek között Széchenyi István, Jókai Mór és Arany János társadalomelvi és nyelvszemléletbeli kapcsolatáról úgy, hogy közben számos olyan történeti adalékkal leszünk gazdagab-

bak, amelyek filológiai különlegességnek számítanak. Széles világirodalmi összefüggéseket is megtudhatunk, közben a főbb irányokat olyan különlegességekkel fűszerezi a szerző, hogy elámulunk. Szörényi Lászlót kifejezetten érdekli, sokat foglalkozik Arany János eposzi kísértetével, amely egyszerre volt megerősítő és kritikai jellegű, és magának a költőnek is rengeteg kutatásával, filológiai munkájával függött

össze. Fontos megemlíteni az Arany forráshasználatáról szóló tanulmányt is a költő Szent Lászlórról írott verseivel kapcsolatban. Szörényi itt még a *Toldi estéjében* szereplő szövegközi viszonyokra is rámutat. Ugyancsak tanulságos az Arany jegyzeteléséről szóló tanulmány. Szörényi Lászlót kifejezetten az önmagával viaskodó szellemiség érdekli. Az, amely átível a kultúrák idő- és hagyománybeli távlatán, oly módon, hogy saját arcát is rajta hagyja a

tradíció. Elhunyt pályatársa, Csűrös Miklós előtt tiszteleg az értekező, amikor arról ír, miképp fejezte be annak a könyvnek szerkesztését, amely Arany János ihlette kortárs művek gyűjteménye. Ezenkívül ironikus hangvételű írást olvashatunk egy kommunista korszakban írt *Bolond Istók*-utánzatról. Mindezen munka a közelmúlt diktatúrájának abszurditását is érzékelteti, példa erre a Ceaușescu-korszakban tett erdélyi

látogatás megörökítése. A szerző megemlékezik még a magyar epika közelmúltban elhunyt, ikonikus alakjáról, Mészöly Miklósról is. Ugyancsak ír a mai fiatal költők Arany Jánoshoz fűződő viszonyáról.

Szörényi László Arany-könyve úgy hozza közel a magyar költészet etalonját, hogy a világkultúra távlatába helyezi időben és térben egyaránt, miközben közvetlen baráti kapcsolatba kerülünk a kultúra embert létbe emelő világával.

UDVARDY ZOLTÁN

Deák László: Repkény

Orpheusz, 2016

UDVARDY ZOLTÁN (1964) Budapest

Újra itt vagyunk a „Rákostályon”. Ide még Szolzsenyicin híres kórtermeinek köhentésai is felhallatszanak. Nem lehet véletlen, hogy a kelet-közép-európai irodalom egyik visszatérő helyszíne ez. Rendben, nem rákosok, hanem egy tudószanatórium, az ismert Korányi lakói – mégis, a tudórákkal küzdő szerző esetében nem megalapozatlan a párhuzam. A 2009-ben elhunyt Deák László lesz a mi kísérőnk, avatott Vergiliusunk ebben a mélybe szállásban.

Egy ideig nem tudjuk, él-e még a Megfigyelő, aki a kórház egy törött ablakrésén át nézi, ahogy családja kíséretében érkezik egy új beteg. Létezik-e ez a Táncoos nevű ember, vagy csak egy kóbor lélek a folyósokon, akit emléknymatai rajzolnak körbe? Aztán egyértelművé válik, hogy testestül-lelkestül jelen van a kórház minitársadalmában. Azaz még sincs ott, hiszen leginkább az emlékeit, a forradalmat követő évtizedekben megélt ifjú- és felnőttkort idézi fel magában újra és újra. Néha beeső barátok a látogatói, nincs gyermeke, családja. Csak múltja van már. Ismert *A varázshegy* erős hatása is irodalmunkra – a Korányi folyósóin lézengő, az író által

megidézett betegek is szinte téren, időn kívül élve töltik mindennapjaikat.

A regény elbeszélője, narrátora jól ismeri Táncoost, hiszen együtt töltötték gyermekkorukat, együtt érettségiztek. Deák költői vénája még prózai művében is érezhető – foglalkoztatja a szavak jelentése, a szójátékok ritmusa, a nyelv természete. „Vajon, gondolja Táncoos, mi köze lehet a kecskének a kecskerágóhoz, a kecskefejőhöz? Valami mesében olvasta először Táncoos a *lappantyú* szót, méghozzá így: titkos lappantyú, amit elmozdítva közlekedhetnek a hősök az ugyancsak titkos, föld alatti folyósókon. Azt gondolta tehát Táncoos jó sokáig, hogy a lappantyú egy ajtó-, fedél- vagy kőlapféle, de tévedett, mert a lappantyú madár.”

A regény egyik központi kategóriája is váratlanul, szinte szövegversként bomlik ki a prózai szövegből: „A halál, a halál! Valaki megtelefonálja, mindig megtelefonálja. Újabbán kíváltképp, hogy fogytán fogyunk, soraink ritkulnak, vagy hogy mondják?” A narrátor, mint kiderül, Táncoos halála után mondja el barátja történetét. („Komiszkodó, sok te-

kintetben szerencsétlen alkatú és sorsú, de aranyos ember volt. Sajnos, nem tudtam kimutatni felé, hogy mennyire kedvelem [...] Halála után ez a gondolat még sokáig bántott.”) Mivel tudjuk, hogy az író nem a narrátor, hanem maga Táncos, így még különösebb ez a műbe rejtett üzenet – halála biztos tudatában írt. („Táncos előtt az út és a nyíl a proszektúra felé mutat.”) Deák esetében is a nyelv, a betegség megnevezése, kifejezése az eszköz, amit segítségül hív a végső küzdelemben. Csakhogy a könyv mottója, egy Emil Cioran-idézet arról szól, hogy a nyelv „csaknem semmi”. Irodalmunkban komoly előzményei vannak ezeknek a naplónak, Babits beszélgetőfüzeteitől Karinthy elegáns naplóján, „utazásának” leírásán át Esterházy hasnyálmirigyek könyvéig – utóbbi még becenevet is adott betegségének.

A költő és képzőművész Deák első és – tragikus módon – utolsó regényét tartja kezében az olvasó. Deák talán úgy érezte, a kórházi évek, saját hosszadalmas betegsége és a műbe rejtett „Testámentum” leginkább prózai műbe foglalható. A szép kiállítású, szellős szedésű könyv az író által igazgatott, több száz könyvet kiadott Orpheusz Kiadó munkáját dicséri. A kötetet a 2009-ben, könyve megírása után tüdőrákban elhunyt Deák rajzai, vázlatok díszítik. Torzók, arcrészletek, a test málló darabjai, a betegség szemérmetlenül tárulkozó kórképei bukkannak fel, de mindig csak egy-egy része a testnek. Az egyetlen egészalakos kép a regény végén található – a férfialak szájalmas, töredezett, és részegség vagy valami bántalom okán a földre került.

Az emlékező Táncos fel-felvillanó képei, emlékdarabjai is tükörcserepekként állítják össze korábbi életét. Egyetlen arc, a régen elhunyt kedves, Ági képe viszont átviláglik minden emlékképen: át-

sugárzik a nyolcadik kerület mélyén élő férfi egész személyes történelmében, az orosz tankok lánctalpaiban, betölti a Híradó mozi zsöllyéjét. Ugyanilyen mélységű viszont a két világ, a hagyományos identitást őrző pesti srác és a diktatúra hazug kliséit elfogadó, a vészidőszak idején sokat szenvedett családból származó budai lány világlátása közötti feloldhatatlan ellentét ábrázolása:

„– Aha. És mi lett Czeizingékkal? – Anyám azt mondta, hogy kitelepítették őket. – Miért? A cukrászda miatt, hogy gazdagok voltak? – Gazdagok? Nem tudom. De miért lettek volna gazdagok? – Csak úgy gondoltam, ha kitelepítették őket. Valami oka csak volt. Vagy nyilasok voltak. – Nyilasok? Ezt nem hallottam. És hogy oka volt? Nem is tudom. – Hát persze, te buta. Annak mindig oka volt. – Ne mondd! Ezt honnan veszed?

Hidegen meredtek egymásra.”

Lehet, nem csak Deák regényének lapjain maradtak kibeszéletlenek ezek a kérdések. Épp úgy, ahogy ismeretlen maradt a diktatúra valós természete, a szerző által rögzített igazi arca („Tiltó táblák sokasága mindenütt: Lekérni tilos, Rokizni tilos, Kibebélni tilos, Lepkézni tilos, Zakó és nyakkendő nélkül belépni tilos, Belépés csak öltönyben”).

Mint Uz Bence vagy Barokk Róbert, Nyíró József és Szentkuthy Miklós regényének címadó hősei, a főszereplő neve itt is történetet ír. A főhős keresztnéve László – ami a szerző keresztnéve is egyben –, de Táncos a Moyses művésznevet, katolikusként kapott bérmanevét használja. Ez a név kiviláglik az ipszilónra végződő családnév miatt akár karriereket gerincbe törő korszak mocsarából. Felviláglik az identitásában, történelmében élő embert, akit vagy fél évszázadon át igyekeztek kiradírozni a történelem lapjairól.

NAGYGÉCI KOVÁCS JÓZSEF (1977) Csurgó

NAGYGÉCI KOVÁCS JÓZSEF

Acsai Roland: Szellemkócsagok

L'Harmattan, 2017

„Acsai Roland boldog ember.” Tíz év telt azóta, hogy az akkor frissen megjelenő kötetének (*Két ég satujában*) egyik kritikája ezzel a mondattal kezdődött. Ha akkor Babiczky Tibor boldognak olvasta Acsait, én megkockáztatom, hogy az „elégedett” kifejezést használjam. A *Szellemkócsagok* egyrészt egy szövegeiben, szerkesztési elképzeléseiben, lírai hangban beérkezett

szertőt mutat, másrészt a kötet tartalmilag egy lázasan kutató, a régi kincstárból újat előhozni tudó, de eközben egy helyén lévő, azaz megérkezett, azaz elégedett szerzót mutat. Ezért is súlyos a kötet. „Életveszélyesen elégedettnek” (Szabó Benedek) lenni valóban veszélyes, stagnálás, hanyatlás szokta ezt a fajta elégedettséget követni, de itt nincs erről szó.

Acsai figyelmét jóformán semmi sem kerüli el. A kötet megkomponáltsága, a tagozódás, a szövegek egymásutánosságának ritmusa azt mutatja, hogy az elejétől a végéig minden apró részlet a helyén van. Ugyanezt találjuk a versekben is, ezt az arányérzéklet, ezt a kiszámított, mégsem csupán technikaiában ható rendszert. Ha pedig a lírán belül az érzékek borzolását, a mikrovilágok megnagyítását (és fordítva), a leírhatatlan közlésének akarását keressük – és keressük, ezért (is) olvasunk verseket –, akkor azt is megadja a könyv.

Az Acsai-szövegeket régóta figyelemmel követhető megszokhatta már, hogy olvasáskor világépítésnek lehet tanúja, azonban a túlépítésnek, túldíszítésnek lehetnek hibái. A legutóbbi kötet, a *Jin és Jang* olvasásakor például azt tapasztaltam, hogy a szereplők szimbolikus cselekményeitől a kimondott szavaik stiláris értékben messze elmaradnak. Örömmel érzektem, hogy a *Szellemkócsagok* szövegeiben a különböző jelképes és valóságos tulajdonságokkal felruházott tárgyak, élőlények ön-azonosak: szerepükben ugyanúgy teljesítenek, ahogyan megszólalnak, nincs disszonancia. Ezáltal a versek a rövidítések, a versvégi rövidre zárások miatt feszesebbek, teltebbek, hitelesebbek. A *Jin és Jangban* ezt találjuk az időről: „Most ősz van? – kérdezi a lány. / – Amikor kimondtad, / Már el is múlt – feleli a szamuráj. / – Mit akarsz ezzel mondani? / – Hogy csak az adott pillanat létezik.” Ezzel szemben, ezt messze felülhaladva a *Szellemkócsagokban*, például a *Hóval töltött homokóra* című versben így észleljük az időt: „Úgy húzom lányomat a szánkón, / Ahogyan apám húzott gyerekkoromban. / Mintha egy hóval töltött / Homokórában szánkózánánk, / Az időben szánkózunk.”

Ahhoz, hogy a versbeszélő közléseiben tárgyához közel lehessen, eszközeit úgy válogatja meg, hogy azok elsősorban kézre álljanak, e tekintetben nem különbözik más mesterektől. Acsainál a hétköznapi képek mellett a másféle tartalommal megtöltött, sokszor szimbólumként, sokszor direktben szerepeltetett állatok, növények, égitestek, természeti jelenségek ezek az eszközök.

Természetköltészetnek mondják, pedig Acsai nem egyszerűen élettelen tárgyakat és élőlényeket használ szövegeiben, hanem ezek mását, az általa alkotott jelrendszerbe beépítve. Ha természetköltészet, akkor már inkább élőlény- (és élettelen) költészet, amiben ő maga is, versbeszélőként, építkezőként benne van. Ha az a természetköltészet, hogy figyelme fókuszába állítja az élőlényeket, akkor helytállóan tűnik a fogalom, pedig nem az: Acsai ravasz, figyelme középpontjában nem pusztán az élet nagy körforgásainak résztvevői vannak, hanem maga az

élet. De ezzel még nem mondtunk semmit, a költészet kevés kivételtől eltekintve általában ezzel dolgozik. A kérdés inkább a mód, ez mutatja igazán Acsai ügyességét. A kötetben úgy hemzsegnék a látható világ szereplői, hogy az olvasót – ha olvasásával megmarad a felületen – könnyen megvezethetik. Hogy a kötet címhez illeszkedve mondjam: ha márdártávtól olvassuk, nem kapunk annyit, ha azonban mélyfúrásra is igényt tartunk, a kötet verseiből kibomló szimbólumrendszerig és még azon túl is juthatunk. Erre egy jellemző példa a kötet szép szerelmes verse (tárgyilagosan *Szerelmes vers* címmel).

A vizsgált és tárgyalt eső (és a felhők) természetköltészetileg helytállóan viselkednek. A költő így írja: „Tegnap nem esett. Ma már esik. / Tegnap még csak készülődtek. / A felhők, hogy hozzánk hasonlóan // Megmásszák a tövises, télvégi domboldalt, / Aztán beléjük akadtak a tüskék / Mint tegnap az én ujjamba, // Meg a kabátomba és felszakították őket.” Vannak erősebb és eredetibb és persze gyengébb és elcsépeltebb eső-leírások a világirodalomban, attól függetlenül, hogy önmagában is szép, helytálló a szöveg. Ezek után viszont maga a versbeszélő mondja, hogy „Az eső és a felhők nem szimbólumok, / vagy allegóriák, csak tények, / mint a domboldal, a tüskék, vagy mi ketten.” Azaz: Acsai a képpel önmagával, annak kibontását elodázva vagy egyenesen elhagyva arra készíti az olvasót, hogy a maga számára rendezze be az értelmezési mezőt. Nem szimbólumok – ez a „rendezői utasításként” ható szerzői javaslat éppen annyira akasztja meg az olvasást, amennyi egy akkora lélegzetvételhez kell, ami elég ahhoz, hogy megkérdezzük: akkor mit keres itt, ebben a versben? A válasz a folytatásban: példázza az idő múlását, a két szerelmet és persze az összetartozást, ahogy azt egy csodálatos záró képben meg is fogalmazza: „az összetartozás / Láthatatlan szálain kívül, amik úgy kötnek / Össze veled, ahogy az esőcseppek / Sűrű öltései az eget a földdel”. Ráadásul a szerző a technikai eljárás inverzét is végigviszi: ahogy a szimplán leírható folyamatot (eső a felhőből) meseszerűvé narrálja (a tüskék felszakították az felhőket), a leírhatatlant (két embert összetartozása) egy szimplán formális képpel (földet éggel összekötő eső) teszi befogadhatóvá.

A látható, kézzel fogható, és ahogy azt a következőkben láthatjuk, életteli telj szereplők képei mind-mind a láthatatlan és elmondhatatlan megmutatásának és kimondásának eszközei lesznek. A finom arányérzék mellett takarékos is ez a líra, úgy érteve, hogy szerzője óvatosan nyúl az eszközökhöz, szavai és mondatai finoman adagoltak, dacára annak, hogy képalkotásban bátor.

Már a kötetet tagoló fejezetek címei is orientálnak: a versek képi eszközei nem pusztán szimbólumok, hanem egy, akár egy teljes cikluson végighúzó metafora részei. A *Heraldika* című nyitó fejezet bemutatja a címerállatokat (címernövényeket), köztük a kócsagot, ami az azonos című versben nem más, mint „tollforgó a mindenség sisakján”, ahol a mindenség pajzsán a Föld a címer. A következő fejezet címadó versében (*Világtengely*) már arról olvasunk, hogy a világtengely egy állatkerti, sérült bagoly kettétört lába, de az is előfordulhat, hogy minden az ellenkezőjére változik, a *Régi, megfakult érmék* című versben a felhők a föld alatt vonulnak, és az ég az a termékenységét vesztett talaj, amiből már csak megfakult érmék fordulnak ki: az égitestek. A kötetnek is címet adó *Szellemkócsagok* című vers ezeknek a kozmogóniai jelentőségű utalásoknak sűrített, összefoglaló keretét adja. A generációs emlékezetet meghaladó, annak valóságát már csak sejtő élőlény biztonságos helyen van az őskőtől védve, akkor is, ha ennek tényét nem tudja, akkor is, ha jelentőségét nem méri föl. De Acsai nem csak a távoli múltba képes helyezni a megértés és elfogadás törvényszerűségeit, már itt, ebben a versben és a kötet számos szép darabjában egy olyan apa-lírád ad az olvasónak, amely alanyiségével együtt is közérthető, általános, közös.

A *Szellemkócsagok*ban a kócsagfióka nemcsak az ősök szellemeinek védelmére számíthat, de apjára is. „Az apja kicsinyített tükröképe / Az idő láthatatlan vízében, / Aki néhány méterre áll a fészektől, És egész nap vigyáz rá.”

Az apa-líra akár a világgal való egygyé válást énekl meg (*Beszélgetés a rigókkal*), akár az utód reflektáló képében mutatja be saját magát (*A legfinomabb ecset*), egyként hangsúlyosak Acsai kötetében a kötelek, a kölcsönösen egymásra helyezett (és hordott) súlyok, a nagy egészbe bekapcsolt egyén vallomásai, ezért nyugodtan nevezhetjük nemcsak lírainak, de bátornak is. Itt is érvényes

Acsaira, hogy az elégedettség veszélyei nem merülnek föl, épp ellenkezőleg: a harmónia egyik fő jellemzőjével, a sebezhetőséggel együtt mutatkozik, legyen szó szülő-gyermek vagy szerelmi viszonyról, de ugyanígy a természet-ember, a világ-mindenség-ember viszonylatokban is.

Acsainál a szülői szerep, a közösségekhez való kötődés, egyáltalán a kötődés mint olyan természetes egyszerűséggel, a nehézségeivel együtt is vállaltan jelenik meg, sőt, kifejezetten éterien, boldogan elbeszélve. Nem csoda, hogy egyik kritikusa ezt szóvá is tette, hogy aztán egy másik kritikusa előzőnek vesse szemére a szóvá tevést. Lásd ehhez az ÉS hasábjain zajlott közelmúltbéli vitát, ahol Halmai Tamás kifogásolja Bedecs László recenziójában, hogy utóbbi a pátoszt, a harmóniáról, békéről szóló részeket hiteltelenné, a szimbólumokat erőltetettnek, terheltnek tartja. Mert, Halmai szerint, miért ne lehetne Acsai verhangja nyugodt, boldog és elégedett. (Hogy Acsai milyen, azt sosem tudjuk meg, az írásom elején felvetettek is a kötet hangjáról szoltak.)

A kötet közepén kisregényszerűen megírt selyomtörténet az élet keletkezéséről, rendjéről és céljáról, majd a kötet kiemelkedően szép zárata, a szerelmes versek gyűjteménye és a *No-dráma* kétséget sem hagy afelől, hogy a *Szellemkócsagok* elbeszélője, a lírai én milyen helyen és milyen módon van jelen a világban. Itt van, elégedetten és kíváncsian.

Élvezi meglétét, vagy hiányolja, a *Szellemkócsagok* versei boldog és harmonikus szövegek. Nem is lehetnek mások, hiszen, ahogy azt a *Néma menekülés* című költeményben olvassuk: a vers űrhajója az utolsó megmaradt élőlényekkel – modern Noé-bárája – elmenekül, hogy majd visszatérhessen egyszer a földre. A vers zárlatában a remény egy ütött-kopott locsolókanna egy magányos robot kezében, amihez olvasóként annyit mindenképpen hozzá lehet tennünk, hogy ha mindez így is van, azért még működik. A kötet a példa rá.

ALFÖLDY JENŐ (1939) Kecskemét

ALFÖLDY JENŐ

Turbók Attila: Búcsú jövő időben

Hungarovox, 2017

Bárkinek a szülőföldjéről elmondható: az élet nevezetű versenypálya rajtvonala, legkorábbi néző- és küzdőtere, már a legrégebbi, szűk családi környezetünkre visszamenőleges kezdőkörével, első lép-

teinkkel, zuhanásainkkal, kissé csalódott, de csak azért is megismételt föltápaszkodásainkkal. A szülőföld az első élőhelyünk fokozatosan táguló környezetévé, amelynek gyerekkorunk jelöli ki határait,

akár egy faluban, kisvárosban, vagy mint Turbók Attila költő illetőségét tekintve, a főváros egy kissé szedett-vedett, mégis patinás, Erzsébetvárosnak nevezett negyedében. Még nem külváros, a pesti köröneteg sűrűjében tarkul vagy inkább szürkül, de már nem is egészen belváros, a Nagykörúttól kifelé haladva csökkenő mértékben az. Itt-ott azért, például az Almássy téren vagy környékén lehetett focizni, ahogy Turbók Attila versei és a vele készült riportok emlékeztetnek a szerző *kispályás* korszakára, már ami a játéktér méreteit illeti. A zöld felületben meglehetősen szegényes városrész kevés helyet engedett a háborúban édesapját kigyereként elvesztő, játszótársakat az utcán egy-egy rongylabda, gumilabda vagy a „bőr” körül verbuváló költőjelöltnek. De ebben a kis világban is mi minden szól a gyerekkorban még sokszor „paradicsomi” önfeledtség mellett! „Kölyökkorom mitikus emlékü, szent helye: az Almássy tér!” – mondja a Nagy Erzsébetnek adott interjújában.

Élményeket, életérzést, emlékeznivalót mégis bőven tartogatott nagyobb diák-, majd felnőttkorára ez a csak felületesen szemmel nézve oly egyhangú városi táj. A szürke árnyalatait és az avatottak számára jól megkülönböztethető színeit csak az érzéketlenek nem veszik észre. Turbók Attila versei az érzelmek, benyomások, élmények és gondolatok csöppet sem szegényes tárházába vezetnek, megtoldva a költői képzetársítások, áttételek és az átgondolt ítéletek művészetével. Ezek a költemények akkor sem „szürkék”, ha az ötvenes-hatvanas és későbbi évek nyomasztóan uniformizált jellegéről és szabadsághiányáról szólnak. Az önéletrajzi jelleg nem a magán-, hanem a közügyek felé tereli a gondolatot. Az „én” így válik általános alanná, s lesz a sodródva is tudatosan élő magyar közember típusa.

Az életérzés – kellő fantázia és érzelmi fogékonyság esetén – színnel, vérrel s a test melegével telíti a kósza emlékek árnyalakjait. Nyelv-, illetve stílusérzés is kell persze, hogy a költemény elevenen lüktessen, énekként szólaljon meg. A gondolat pedig, amelyet a szóképek hordoznak, megélt, megszenvedett legyen, mint Turbók Attila műveiben. Szülőföld-verseiből a „történelmi lecke” sem hiányzik. 1956-os emlékei között ott sötétlik a Dózsa György útról az Akácfa utca Rákóczi-úti torkolatáig elvontatott Sztálin-szobornak a sínekre gurult feje, a hangyaszorgalommal reszelő-kalapáló pesti emberek szuvenírgyűjtésének tárgyául. Ha csak rövid időre is, jelképesen lebontottak egy rossz emlékü

korszakot, kiélvezték szabadságukat. A költő azonban – rá igen jellemzőn – nem szereti a diadaljelentéseket. Mint közös nemzedékünk oly sok más tagja, megőrizte ösztöneiben a háború félelmetességét. Látván a szénné égett orosz kiskatonákat és a meggyalázott holttesteket, csakúgy, mint a játszótéren frissiben elhantolt fölkelőket, az orvul legéppuskázott ártatlan járókelőket, a tankágyúk rombolásait s a nagy sortűzek áldozatait, hogy is örülhetünk volna felhőtlenül? Igazságérzetünkben valami helyreállt, de nem oszlatta el iszonyatunkat. Még a Kossuth-téri vérengzés sem „vért kívánt”, hanem igazságos elégtételt. Ennek katarzisa nem következett be, de megmaradt a gyász, a félelem és az „élni kell tovább” szükségszerű ösztöne, hánnyás ízü közérzete.

Olvasom Turbók Attila verseit, s bámulom, milyen mélyre ásott lelkében, hogy megírhatta mindazt, amiről tényszerűen tudtunk, nem azért, mert már sokan megírták, hanem azért, mert mi is átéljük, és mi, mai öregek is *így* éltük át diákként mindazt, ami Budapesten történt, s vidéken is, ahogy utólag értesültünk róla. Nem azért éltük át „ugyanígy”, mert mi is pontosan arrafelé bókászunk, vonultunk énekelve, vagy (ha pár évvel öregebbek voltunk, mint az akkor még általános iskolás Turbók Attila) jelentkeztünk a nemzetőrségnél fegyverért, hanem azért, mert a jól megírt verseket képesek vagyunk maradéktalanul átélni, mintha a velünk történt események érzelmi feldolgozását olvasnánk – s ezek többségükben jól megírt versek. Turbók nemzedéki önérzete korántsem túlfényezett: „hová lett a nemzedéki / láncolatból az a láncszem / a hibádzó, a hiányzó, / kicserélni lehetetlen” (*Kalldók nemzedéke*).

Az apa-motívumnak sok köze van ehhez a generációs közérzethez. A költő hároméves, amikor némely igazolóbizottságok túlbuzgósága végleg elszakítja tőle édesapját. A kötet vissza-visszatérő motívuma az apai örökség, ami korántsem tárgyí, hanem szellemi természetű. *Ödipuszi kert* című versében ezt így tárja föl a csak képzeletében élő apa szavaival: „Csak magyar légy, nem több, kevesebb se, / ha több vagy, talán árulóvá züllesz, / ha kevesebb, elhullasz térdre esve / és új bitangság lesz, ami körülvesz”. Ha e gondolat nem egészen elfogadható, akkor az a háború okozta tragédiából következik. A „ha több vagy, talán árulóvá züllesz” úgy hangzik, mint a jellegzetes magyar kisebbségi érzés jele a fejlett nyugati nemzetekkel szemben. Igen ám, de ez nem Turbók Attila véleménye, ha-

nem apjái a háborús évekből. Az pedig csakis ilyen tudathasadásos lehetett: az akkori mundérban azok ellen (is) harcoltunk, akiktől – akkoriban „angolszászoknak” nevezték őket az öregek – a legtöbb szabadságot és méltányosságot várhattuk. Ennek visszáját is jól látja a szerző: az önkorbácsolás „magyari képmutatását” és „hamis iránytű foszfor-

fényét”. Ez nemcsak őszinteség, hanem belátás, azaz intelligencia dolga is.

A hetvennégy éves költőnek ez a negyedik kötete mindössze. Ritkaság az ilyen mély merülésű, hiteles poézis. Saját ügyemnek is tartom – s nemcsak a nemzedéki közösség okán –, hogy miként folytatódik.

STURM LÁSZLÓ

Tornai József: A virágos föld titkai Válogatott versek

Hitel, 2017

Nincsenek váratlan, gyökeres fordulatok Tornai költészetében. Természetesen vannak eltolódó hangszívek, van gazdagodás, érés, de ő is az maradt, amiként kezdte a viszonylag későn, harminckett éves korában megjelent első kötetében. Ezért csak helyeselni lehet, hogy a válogatás szerkesztője, János Zoltán tematikusan csoportosította a kiválasztott verseket. Család és dunaharaszti gyerekkor, természetélmény, költői-eszmélkedő lét, magyarság, művészet-művészek, szerelem, az ember átfogó értelmezése, vallás és Isten, végül öregség és halál: ezek az egymást gyakran keresztező témák. A ciklusjelleg egyben meg is idézi Tornai két nagy példaképét (a sok tucatból), Baudelaire-t és Adyt. Az előbbi főművét ő fordította újra, Ady teljességigénye pedig kezdettől egyik fő ösztönzője.

A költő esszéírónak is elsőrangú (akárcsak műfordítónak, emlékirótnak), és esszéiben is hasonló témákat jár körül. Versei és értekezései így könnyen párhuzamba állíthatóak, ami megkönnyíti és meg is nehezíti értelmezői dolgát. Megkönnyíti, mert prózája kulcsot ad költészetéhez, de meg is nehezíti, mert nehéz újat, mást mondani. Így megkerülhetetlen nála például ősi és modern egysége, személyiség és személytelenség kérdése, a szerelem és a szex ismeretelméleti távlatossága, a világ misztérium volta.

A modernség Tornai számára elsősorban a válság felismerését jelenti, ami a korban elérhető tudás elsajátítására és felülvizsgálatára, az értékek ártértekelésére készíti. Ifjúkoráig kitaró katolikus hitének elvesztése után azzal szembesül, hogy nem lát univerzálisan érvényes értékrendet, és bár a misztérium többnyire „tündököl”, (*Misztérium*: „s a mindenség hánykolódó sötétségében / a Misztéri-

um tündököl”), nem vezet hozzá kitaposott út. Vagy talán egyáltalán nem vezet hozzá ebben az életben út (a halál így: remény). Tornai – Szabó Lőrinc mintájára – önmaga kommentálta egy kötet versét, itt írja: „Az ember kérdező lény, annál is inkább, mert válaszra csak imitt-amott számíthat.”

Világtapasztalatát leginkább egy, számos versben visszatérő képben lehet összegezni. A fentebb idézett *Misztériumban* is konklúzióként megjelenő sötétségben tündöklő fény fejezi ki leggyakrabban jónak és rossznak, ismertnek és ismeretlennek, démoninak és isteninek, életnek és halálnak azt az együttállását, ami létünket alapvetően meghatározza. Csak néhány példa a sokból: „a fénycsöpp árnyéka szeretnék lenni [...] lobogó Örökéjfel szeretnék lenni” (*Csillaganyám, csillagapám*); „Fölnyitod az éj-szabta fényt / s meglátod a lét közepét” (*Átman*); „te lobogó, fényes Sötétség!” (*A filozófus, aki bennem lakik*); „a káoszban fénylő sötétségtől tanulta” (*Ars poetica*); „az istenek a sötétségből szólnak hozzád, ha fénylenek, akkor is az örök sötétség nyelvén” (*Händel és Bach*); „Ó, Sötétség, hajnal gazdája!” (*Euridike*).

Az erdő és a víz fia című vers – ezúttal is: csak egy példa a sokból – az alapellentétet ellentétek sorába fordítja. Emberi és nem emberi, élet és halál, emberi és növényi, isteni és természeti, kulturális és elemi, rombolás és születés, földi és kozmikus állnának szemben, ha nem alakulnának folyton egymásba. Még „a semmi sem örök”. A vers végén föltűnik Orpheusz (ugyancsak gyakori vendég Tornai verseiben), az a dalnok, aki a költészetet ősi-mitikus és a modernitásban újra megcélzott szerepének megtestesítője. A legmagasabb lehetőség ugyanis Tornai szemében a „varázsének”, amely

már egyfajta mágia, a sötétség és fény egységének megelevenítése. Túllép az énen az egyetemes egységbe, míg a modern irodalom másik nagy lehetősége, a vallomás, megmarad az énnél. A *virágos föld titkai* című versben olvashatjuk: „Adtam nektek a varázséneket, a varázs-mondást. / Adtam nektek a vallomást: láng-abroncsa kisebb, csak énetek lobog benne. / Adtam nektek a varázséneket: az ént is, a nem-ént

is, létet és nemlétet.” 1969-ben, egy esszében így ír ugyanerről: „Nem csupán vallomások, bár ilyenek is bőven akadnak köztük, hanem varázsénekek. A varázsének nem elmondja, ábrázolja a világot, hanem földidezi, megnevezi a létezés dolgait. A néven nevezés, az ige kimondása a költészet lényege.” Egy év-tizeddel később pedig így állítja föl a sorrendet Csoóri kapcsán: „Amit eddigi versei mondani tudtak, az csak életérzés volt, s nem világérzés, még kevésbé világtudat.” Varázsének igényű saját verseit a költő – önkomentárja tanúsítja – hajlamos önmaga számára is titokzatos szimbólumnak tekinteni, a *Ha magad mélyére szállsz...* című versben (a válogatásban nem szerepel) említett, az emberi belsőt és a kozmoszt egyaránt kitöltő „Minden Lelke” énfölötti megnyilatkozásának.

Valamiféle ritmus, lüktetés, hullámozás hozza egyensúlyba az ellentétes erőket, érzékelteti az isteni rend jelenlétét: „hús-ritmus haj-ritmus / fekete ritmus zöld ritmus [...] kő-ritmus folyam-ritmus [...] nap-ritmus madár-ritmus” (*Naptánc*); „gyökér, gyökér, / legfőbb-szent lüktetés, örök buggyanás, / zöld áram moccanásának pillanata” (*Gyökér, gyökér*); „hova lenne akkor a gyönyör- / lüktetés halál és nemzés közt a nagyzenekari / fortissimo és pianissimo? mindennapi / elszakadás és misztikus találkozás: hova?” (*Minden, ami virágzik*); „hegedű, dob beleszakaszt / a táncos ég ritmusába” (*A táncos ég ritmusa*); „elemek, atomok tánca” (*Arany János a szakállszárítón*); „nem lépsz / a hullámozás visz” (*Semmiől semmibe I.*).

Az elemi létélmény megközelítésére, esszéi tanúsága szerint, leginkább az ismétlést („a monotonia extázisát”) és a paradoxont látja alkalmasnak, és valóban bátran él mindkettővel. Akárcsak a tág asszociációs kört megmozgató kifejezésekkel, amelyek számos, akár ellentétes értelmezést magukhoz vonva mintegy megidézik a fény-sötét paradoxitását.

Az ellentétek egységét sem merevíti a költő dogmává. Csak időleges hangsúlyeltolódás ugyan, amikor a sötétben lát nagyobb lehetőséget, a sejtés-

ben az ismerettel, a költészetben a tudománnyal szemben: „mert a nap-palnál az éjfél / markába több jelentés fér” (*Éjfél*). Ám akad olyan fölvetése is, ami mélyrehatóan renanzi át a képet. A *szerellem a szépség hús-fátylaiban* című vers egy részlete ide vág: „nap, hold, csillagok kialszanak, / mint mindig a föltámadás előtt”. Vagyis a fény és a sötétség végül szétválnak? A végső megismerésben (várhatóan csak a halálban?) van esély a

fény uralmára? Az erők összefonódása elemi érzés, de talán nem a végső szó. Ahogy a *Vörösmarty, Arany, Petőfi hangját...* című versben az elemi élményt megragadó („Akár a Vezúvokra, riadtam föl / éjszakáimból mindegyikre”) nagy költők példája végül „mohóság és hívás: messzi bálvány”, az elemiség kultusza pusztítóvá torzul („Így gyúrtam össze vakbuzgón magam [...] gondolat-mesterek / fejből ellopott atombomba-titokból”), és a vers végén visszatér helyükbe (vagy melléjük) a hagyományos istenhit bensősége és személyessége: „De istent is szerettem mindig, mindenben / homo sapiens-gonddal és naiv állat-módra, / s a madarakat, Dunát, estéken a fákat / s a föld alól is értem imádkozó anyámat...” Ebből a távlatból a hagyományos keresztény istenkép jellemző kiiktatása, bár költőileg-emberileg hiteles életérzés is, de módszer is. A szerző egy jegyzetében írja: „Ha egy istenhez vivő lépcső aljában állsz, ne nézz föl a csúcsra, mert beleőrülsz a fokok végtelenség látszó sorába. Inkább indulj csak el anélkül, hogy a lábad elé néznél, akkor följuthatsz.”

A szerzője kilencvenedik születésnapjára időzített válogatás nagy szolgálatot tehet a költőnek, akkor is, ha a szerkesztő szerint némileg és szükségszerűleg esetleges, „legalább három-négy, a poétikai teljességet az itt kézbe fogotthoz hasonlóan tükröző antológia összeállítható lett volna”. (Ellenőriztem: egy kötetét átnézve körülbelül tucatnyi verset találtam, amit én betettem volna.) Az életmű ugyanis megdöbbentően és eltanácstalanítóan hatalmas. 2011-ig négy vastag kötetben, mintegy kétezer oldalon jelentek meg a költő összegyűjtött művei, és azóta is folyamatosan, évi rendszerességgel következnek az újabb kötetek. Az olvasó azt sem tudja, hol kezdje az ismerkedést ezzel a költészetel. Nyilván a legújabb válogatásnál, ami íme, megszületett. Biztos nem mindegyik darabja lesz kedvencé, de számos darabját fedezheti föl akárki a saját világaként, együtt pedig jó keresztmetszetet adnak az életműből.

De hisz már ennyi mű is elég lenne életműnek. Óhatatlanul merül föl a kérdés, mi ez a hatalmas

versmennység, amely a válogatás mögött áll, és amely ugyan kimeríthetetlené, de egyetlenné és nehezen megközelíthetővé teszi az életművet. A kivételesen hosszú élet önmagában még nem magyarázat, végső magyarázatot persze aligha találunk, de közelebb vezet a kérdés megoldásához, ha meglátjuk mögötte az igényt, amit egy esszéjében így fogalmaz meg: „A világ dolgainak napi végiggondolása”. A megismerés, a tudatosítás az elsődleges Tornai számára: (Ady) „kiváltotta belőlem a költő-filozófus igényét [...] azzal, hogy nem szerette az irodalmat, vagyis pontosabban, nem tudott mit kezdeni az irodalommal mint csak irodalommal [...] Az irodalomnak mint csak irodalomnak hirdetése, elfogadása egy megzavarodott kultúra mentsvára. Az értékek viszonylagosságára, ízlések, rétegek, tömeg és elit áthidalhatatlan két táborára szétesett

európai művelődés csődje.” A folyamatos versírás az így fölfogott irodalmiságon lép túl. Az átvilágított élet örök (örök mintákkal egyesülő?) élet. Az *esztétikai nihilizmus* egyik jegyzetében írja: „A végtelen életmű nem azt jelenti, hogy addig írom a verseimet (persze ezt is), míg meg nem halok. Ellenkezőleg: azt, hogy életem művé válik, semmi mássá, és mint műnek nincs vége halálommal sem. Létem-nemlétem a naponta megírt versektől végtelen. Az egyetlen vers: ez a végtelen életmű.” Az Ady-féle „én voltam úr, a vers csak cifra szolga” szellemében a világhoz való viszony teljességét és érvényességét tartja Tornai elsődlegesnek: „A költőt nem egy-egy jó verse: költői szerepe avatja költővé.” Kimunkált szerep és nagy versek sora: Tornainál megvan a nagy költészet két fő feltétele. Hiányzik még valami? Talán a méltó közeg, a megérdemelt hatás.

CSÁKI ROBERT, Napernyő, 2017

Kulisszatitkok

Színház kívül- belül

Csoportos
tárlat és
program-
sorozat
70 színházi
iparművész
150 különleges
alkotásával.

Pesti Vigadó
2018.
június 22. –
július 29.

A kiállításon szereplő művészek:

Árendás József, Bagossy Levente, Bakos István, Bali-
ga Kornél, Baráth Ferenc, Bárd Johanna, Berzsényi
Kriszta, Bodnár Enikő, Borsódy Eszter, Csikós Attila,
Czeizel Balázs, Debreceni Kornélia, Dombi Viktória,
Domonkos Bernadett, Dvorszky Hedvig, Fekete György,
Földi Kinga, Giricz Máté, Gyarmathy Ágnes, Gyulai
Natália, Hager Ritta, Haraszti Janka, Harsay Ilona, Hüros
Annamária, Ilovay Zsuzsa, Juhász Tibor, Jánoskúti Márta,
Katona Szabó Erzsébet, Karattur Katalin, Kecseti Gabriella,
Kelecsényi Csilla, Kentaur, Kerekes Szilárd, Király Fanni,
Kotsis Iván, Kótai József, Kovács Yvette Alida, Kőfaragó
Gyula, Lajta Béla, Lőrincz Réka, Mészáros Éva, Molnár
Éva, Molnár Imre, Molnár Kálmán, Németh Hajnal
Auróra, Orosz István, Papp Janó, Pap Judit, P. Benkő Ilona,
Prutkay Péter, Rátkai Erzsébet, Remsey Dávid, Rozmann
Ágnes, Ruttká Andrea, Sárváry Katalin, Schrammel Imre,
Soltész Melinda, Szák András, Szalma Edit, Székely Berta,
Székely László, Szegő György, Szenes István, Szűcs Edit,
Tordai Hajnal, Tóth-Vásárhelyi Réka, Török Réka, Turnai
Tímea, Vágó Nelly Artworks, Zidarics Ilona

